

**EL JURISTA PERE ALBERT
I LES COMMEMORACIONS.**

- b) LA RELACIO DE DEPENDENCIA PERSONAL. LA FIGURA DEL SERF. LA POSTURA DE MARTINO DA FANO SOBRE LES RELACIONS FEUDALS I LA SEVA INCIDENCIA EN LES *COMMÉMORACIONS DE PERE ALBERT*. REFERENCIA A JEAN DE BLANOT I GUILLAUME DURANT.

Tenint en compte el procés de feudalització endegat, arrel de la conquesta franca, s'instaura en els antics territoris de la Marca, el sistema propi de les relacions jurídiques i socials pròpies del feudalisme.

Les relacions entre el senyor i el vassall que es materialitzen en el feu comportaven un lligam entre els dos subjectes de la relació que quedava garantit en el pacte feudal a través del jurament de fidelitat i la prestació d'homenatge. Però, com sabem, aquesta relació jurídico-feudal, es complicava, especialment pel fet que un vassall podia prestar homenatge a diferents senyors i d'aquesta manera obtenir molts feus. Aquesta complexa realitat sembla ser que s'intenta clarificar jurídicament a les *Commemoracions* utilitzant les fórmules de "l'homenatge soliu i l'homenatge no soliu", a partir de la definició d'"home soliu i home no soliu"¹³.

---

13 Paul FREEDMAN, *Els orígens de la servitud* cit. 146. Aquest autor comparteix la opinió d'altres autors com Bonnassie pels qui els lligams de dependència feudal tingueren a Catalunya una motivació més real que personal. I també posa de relleu la seva dificultat terminològica. "En els textos legals primerencs, un *homo solidus* podia ser una persona de condició honorable i competència militar, en altres paraules, un vassall, Així doncs Pere Albert escriu sobre "els homes solius que no són cavallers", en referir-se als pagesos aquesta expressió comportava un sentit d'encomenació personal, encara que s'apliqués a tinents servils, a causa de les implicacions inherents als reconeixements i a l'homenatge servil. No obstant això, entre les persones designades amb els termes *hominis propii* hi havia els tinents que estaven autoritzats explícitament a alienar les seves tinençes, un dret clarament incompatible amb un lligam irrompible amb la terra o el senyor. (...) "Malgrat una certa diversitat de significats, *homo propius vel solidus* s'emprà amb prou freqüència per permetre una definició funcional: un pagès que estava lligat a una tinença per alguna cosa més que per un mer

Les relacions entre els nobles, absolutament jerarquitza­des quedarien d' aquesta forma regulades. Però convé també tenir present que la implantació del règim senyorial havia portat a una dominació progressiva sobre una pagesia, que havia començat sent una població lliure, arran del procés de repoblació i colonització impulsada pels francs, que acaba totalment sotmesa al poder i als abusos i càrregues econòmiques del seu senyor. Consolidat el règim feudal, aquests camperols havien perdut definitivament la seva condició d' homes lliures per passar a la condició de serf, la més baixa del règim senyorial, amb poques possibilitats de deslliurar-se d' aquesta condició servil, que, per altra banda, recordem era imprescindible, per mantenir els ingressos dels seus senyors i de retruc l' engranatge feudal.

La definició i diferenciació entre l' home soliu i l' home no soliu, serveix al redactor de les *Commemoracions* per marcar la mesura de submissió feudal a l' hora d' establir els deures i obligacions que originen els dos tipus de prestació d' homenatge¹⁴.

---

contracte”.

14 *Com.* 30: “De divers homenatge”: “Doble és homenatge, ço és assaber homenatge soliu et no soliu y homenatge soliu és quex portant feeltat et leyaltat. Car homen soliu contra tots homes porta feeltat a son senyor; e axi, en homenatge soliu nuyl hom no es exceptat quan es fet can a parles ma<n>s quant a dret enteniment, aquel qui ha general jurisdiccio és entès, exceptat par contra aquel no és tengut ajudar son senyor, per què manifestament apar per què negun no pot fer homenatge soliu a dos; cor aytal simple feeltat en què negun no és entès, exceptat e levat aquel qui ha general jurisdiccio no pot alcun fer a dos. Esters homenatge no soliu, és con alcun n' és exceptat feén homenatge, can és dit, “qui faç homenatge levada feeltat que deg a mon senyor”; o: “axí vos faç homenatge, levat que puxa a mi altre senyor fer, contra.l qual no vuyl que sia tengut a vós ajudar”. E si n' és exceptada alcuna persona, la qual cosa és alò matex com si desia “axí us vuyl fer homenatge, açò levat: que contra aytal noble nous vuyl ajudar, aquest axi feén homenatge és hom no soliu car no és tengut portat feeltat contra tots, car excepta alguns, contra los quals feeltat o ajuda fer no és tengut”. Josep ROVIRA, 171-172); “De homagio multiplici”: *Duplex est homagium, videlicet homagium solidum, et aliud non solidum. Solidum est, quasi gerens legalitatem, et fidelitatem: nam homo solidus adversus omnes gerit fidelitatem domino suo. Et ita in homagio solido nullus excipitur, quando sit quantum ad verba: sed quantum ad rectum intellectum, ille, qui generalem habet iurisdictionem, intelligitur exceptus: nam contra illum non tenetur*

El text parteix de l' *Us.* 36 "Qui solidus", on ja s'establia el deure absolut d' entrega del vassall soliu cap el seu senyor i la prohibició de constituir-se home soliu de dos senyors¹⁵. Les Commemoracions de Pere Albert reiteren aquesta prohibició afirmant que "Nuyl hom no pot esser hom soliu de dos senyors segons costum de Catalunya ne per dret" ¹⁶ però van més enllà aprofundint en la seva significació alhora que és distingeix del vassall no soliu: "(...) Car aquesta és la differència entre hom soliu e hom no soliu: car hom soliu principalment se estreny per rahó de la sua persona, jatsie que alguna cosa, que és apellada feu soliu, per rahó de remuneració entrevinga; hon, axí principalment en sotsmetent la sua persona, per rahó del feu soliu, tots los béns sotsmeté a son senyor (no dic per rahó del feu soliu, jatsie que açò pogués fer, mas per rahó de jurisdicció). Mas hom no soliu no obliga la sua persona per rahó del feu soliu, hon per la sola contemplació del feu no soliu, sotsmès la sua persona tant solament; e axí és fet sotsmès a la jurisdicció del senyor no soliu

---

dominum suum iuvare. Ex quo evidenter apparet quod nullus potest facere homagium solidum duobus: quia talem simplicem fidelitatem, in qua nullus intelligitur exceptus praeter generalem iurisdictionem habentem, non potest aliquis facere duobus. Est autem homagium non solidum, quando aliquis excipitur faciendo homagium, cum dicitur sic: facio tibi homagium, excepta fidelitate, quam debeo domino meo solido. Vel sic: facio tibi homagium, hoc excepto, quod possim mihi alium dominum constituere, contra quem nolo teneri te iuvare. Vel si excipiatur aliqua persona: quod idem est, ut si dicatur sic: facio tibi homagium hoc excepto, quod contra talem nobilem nolo te iuvare. Iste sic faciendo istud homagium, est homo non solidus, quia non tenetur fidelitatem gerere adversus omnes. Excipit enim aliquos, contra quos fidelitatem, sive auxilium praestare non tenetur. SOCARRATS, *In Tractatum*, 304-305.

15 *Us.* 36 "Qui solidus": "Qui és soliu de son senyor, molt bé li deu servir segons son poder o segons covinença; e.l senyor lo deu haver contra tots, e no altre contra ell. Per açò null hom no deu fer solidança sino a un sol senyor, si doncs no li ho consent lo senyor de qui primerament serà soliu". Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 83. S' ha considerat que aquest *Usatge* correspon al grup format pels *Usatges* originaris, *Vid.* Guillermo Ma. DE BROCA, *Historia* cit. 147.

16 *Com.* 36: "Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge", Josep GUDIOL, 331; "Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: et utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo propter feudo" : *Nullus potest esse homo solidus duorum dominorum de consuetudine Cathaloniae, etiam de iure (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 349.

solament per rahó d' aquell feu, en quant se estén axí que aytant quant sobre açò fa lo general en totas cosas, tant faça lo special en son cas. (...)”¹⁷.

Amb aquesta afirmació deduïm que, sí l' home soliu obliga la seva persona de manera absoluta a favor del seu senyor, per raó de jurisdicció és a dir, per vincle privat personal, l' home no soliu s' obliga per raó del feu que té del seu senyor, per tant aquest estaria lligat al seu senyor per un vincle privat real.

Aquesta distinció possibilitarà una sèrie de regles dins les *Commemoracions*, és a dir, sobre aquest eix es construirà una teoria sòlida i justificada de la dependència personal en el règim feudal, sense apartar-se mai de la distinció home *solidus* i home *non solidus* segons els dos tipus possibles d' homenatge, *solidum* o *non solidum*, que hagués prestat el vassall al seu senyor principal.

Dels capítols 30 al 36 les *Commemoracions de Pere Albert* s' ocupen de les particularitats del vincle feudal, analitzada a partir de la relació de l' home soliu i de l' home no soliu, amb el seu senyor. Plantejant problemes, donant solucions raonades i establint les adequades limitacions.

Entre les obligacions més importants hi ha el deure de socorriment que el vassall soliu té cap el príncep, que anteposa al deure d' ajut que deu al seu senyor. Tot concorda amb la doctrina feudal de les *Commemoracions* dirigida a enfortir el poder del *Princeps terrae* per damunt dels senyors

---

¹⁷ Com. 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home” Josep ROVIRA, 195-196; “Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo”: (...) *quoniam haec est differentia inter hominem solidum, et hominem non solidum: quia homo solidus principaliter se adstringit domino ratione personae: quamvis aliqua res, quae vocatur feudum solidum gratia renuntiationis interveniat. Unde ita principaliter in subiiciendo personam suam ratione solidi feudi omnia bona sua subiecit domino suo: non dico ratione solidi feudi: quamvis hoc posset facere, sed ratione iurisdictionis. Sed homo non solidus non obligat personam suam ratione feudi non solidi: unde sola contemplatione feudi non solidi subiecit personam tantum et sit ita subiectus iurisdictioni domini non solidi solum ratione ipsius feudi inquantum se extendit, ita ut quantum hoc facit generale in omnibus tantum faciat hoc speciale in suo casu. (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 446.

feudals.

Sobre l' originalitat d' aquesta construcció jurídica, cal tenir en compte les incidències o connexions entre les obres de juristes coetanis al redactor de les *Commemoracions de Pere Albert*¹⁸. Es precisament en la formulació de la dependència personal que comporta l' homenatge feudal i, les seves variants, on s' aprecien semblances, ja que al nostre parer, parlar de dependència entre aquestes obres és massa arriscat. En aquest sentit E. Conte¹⁹ ha establert una sèrie de correspondències entre les *Commemoracions* i la *Summa super feudis et homagiis*, que compona el *Tractatus de actionibus* del jurista borgonyès Jean de Blanot²⁰.

---

18 Vid. Emanuele CONTE, *Servi Medievali. Dinamiche del Diritto Comune*, a *Ius Nostrum* (Roma, 1996) 213-250. On estableix la dependència de les *Commemoracions de Pere Albert* respecte el *Tractatus de actionibus* de Jean de Blanot, a partir de la correspondència dels capítols 34, 35 i 36 de les *Commemoracions* amb alguns passatges de l' obra de Blanot.

19 Vid. Emanuele CONTE, *Dai servei ai sudditi. La realitas dei contratti di status nel diritto comune* (relazione al convegno "Glosse, Summe, Kommentar", tenuta a Osnabrueck, novembre, 1996) "(...) il legame stretto che si può rintracciare tra il trattato di Martino e alcune opere di poco posteriori che, pur trattando di omaggi feudali e non di asservimenti rurali, si posero gli stessi problemi giuridici affrontati nelle quaestiones raccolte dal giurista di Fano e sfruttarono, con qualche adattamento, gli stessi argomenti". Segons Conte, aquests tractats, sobre el sistema de les accions, condueix a la tècnica processal. I el tractat de Blanot, hauria sigut per Pere Albert font d' inspiració a l' hora de redactar les *Commemoracions* : "Redatto quasi certamente a Bologna nel 1256, il *Tractatus de actionibus* de Jean de Blanot ebbe in effetti sorprendente diffusione. (...) Ma fu accolto con acceso interesse anche oltre i Pirinei, entrando a far parte della compilazione di consuetudine catalane che va sotto il nome di Pere Albert, la quale in realtà attinge a piene mani al materiale del giurista borgonogno".

20 Jean de Blanot (+1281) estudià i fou professor a Bolonya on segurament composà la seva *Summa super feudis et homagiis* (1256), que en realitat és un extracte del seu *Tractatus de actionibus*. Editat per Jean ACHER, *Notes sur le droit savant au Moyen Age*, a *Nouvelle revue historique de Droit français et étranger* 30(París, 1906) 1-53; és la reproducció del text que es troba en el manuscrit de Parma, Bibl. civ. Ms. HH 1227 (segle XIII) fols. 60r-72v. Aquest còdex és un preciós recull de literatura feudal de diferents autors, entre els que també figura la *Summa feudorum* de Jean Blanc, fols. 12r-13r, (incomplet) i el *De homagiis tractatus* de Martino da Fano, fols. 70v-72v. Vid. Gérard GIORDANENGO, *Les Feudistes*, a El Dret Comú i Catalunya. Actes del IIon. Simposi Internacional. Barcelona, 31 maig-1 de juny de 1991 (

La similitud de les obres de temàtica feudal de juristes coetanis a al redactor de les *Commemoracions*, podrien trobar una explicació en l' observació de G. Giordanengo segons la qual els juristes de les dues primeres dècades del segle XIII, mostren interès en l' estudi del dret feudal sobre els serfs, fet que vindria facilitat per la disposició de diverses obres de referència sobre el dret feudal, com els *Libri feudorum*²¹. Es possiblement l' interès comú i simultani per l' estudi del dret feudal entre juristes de diferents nacionalitats, empès per la preocupació en resoldre els problemes de la seva societat, on s' ha de cercar l' origen de les semblances entre les seves obres.

L' obra de Jean de Blanot al ser posterior, quedaria directament influenciada pel *Tractatus de Hominiciis* o *De Homagiis* de Martino da Fano, de començaments del segle XIII, el qual tingué el seu sojorn a Bolonya pel que no es pot descartar una possible coneixença personal, o si més no, sí que és possible una coincidència temporal a la ciutat emiliana amb el redactor de les *Commemoracions*²². Ambdues obres tindran en la centúria

---

Barcelona, 1992) 67-139. Per aspectes de la tradició manuscrita del *Tractatus de actionibus* de Jean de Blanot, que s' han de considerar a l' hora de valorar l' originalitat de la fórmula *rex Franciae in regno suo princeps est*, vid. les reflexions de Robert FEENSTRA, *Jean de Blanot et la Formule rex Franciae in regno suo princeps est*, a Fata Iuris Romani. Etudes d' histoire du droit (Leyde, 1974) 64-149.

21 Gerard GIORDANENGO, *Le droit féodal dans les pays de droit écrit. L' exemple de la Provence et du Dauphiné. XIIe-début XIVE siècle* (Roma, 1988) 129: " Au début du XIIIe siècle, les juristes disposaient donc, comme ouvrages de référence sur le droit féodal, des *Libri feudorum* dans un état à peu près définitif, de quelques gloses des lombardistes, de quelques *questiones* des docteurs de Bologne, d' une *Summula* d' Aliprandus et de gloses au *Corpus juris*. Les deux premières décennies du XIIIe siècle sont une période d' intense activité dans l' étude du droit des fiefs. A Modène Pillius inaugure un enseignement du droit féodal qui lui a survécu et dont Jean Blanc recueille les fruits une génération plus tard".

22 Martino da Fano, (1190? +1275?), estudià a Bolonya. Fou deixeble, d' Azo, Jacobus Balduinus i de Bonifacius. Entre el 1230 i el 1238, fou professor a Fano, la seva ciutat natal, on segurament escrigué el seu *Formularium super contractibus et libellis* (1232) i el *De Homagiis tractatus* o *De hominiciis* (1229-1234). Per l' estudi i l' edició crítica d' aquesta obra Vid. Carmello A. TAVILLA, *Homo Alterius: I rapporti di dipendenza personale nella dottrina del duecento, Il Trattato De Hominiciis di Martino Da Fano* (Napoli, 1993); Per més notícies sobre aquest jurista, Vid. Gerard GIORDANENGO, *Les Feudistes* cit.

següent, un pes considerable en el *Speculum Judiciale* (IV.III, *De feudis. De homagiis et fidelitatibus*) de Guillem Durand²³. En aquest apartat dedicat al dret feudal Durand reorganitza el *Tractatus de homagiis* de Jean de Blanot i la *Summa* de Martino da Fano²⁴. Per tant, en matèria feudal, com ja s'ha dit, Durand no és pot considerar un jurista innovador, el seu valor rau, en tot cas, en la gran difusió del *Speculum*, gràcies a la qual es popularitzà la construcció jurídica sobre la dependència feudal que s'origina amb Martino da Fano, desenvolupa Jean de Blanot i juxtaposa més tard Guillaume Durand.

Lògicament, la nostra atenció ha de recaure en les obres de Martino da Fano i Jean de Blanot, que són juristes coetanis al redactor de les *Commemoracions* i predecessors a Guillaume Durand. Es precisament en la seva experiència bolonyesa on trobem el punt d'interacció del seu pensament jurídic. A partir d'aquesta formació comuna porten a terme uns treballs paral·lels, com a pràctics i teòrics del dret, pels seus respectius territoris.

Martino da Fano sembla ser el primer en estudiar la formació del vincle d'homanatge, la seva transmissibilitat hereditària i els seus efectes, on estableix la promesa com l'element constitutiu del pacte feudal i motor de la dependència personal. Martino al tornar a la seva terra natal, Fano, procurarà donar solució a la problemàtica de la dependència agrària pròpia a la Itàlia Central del segle XIII. Sensible a aquesta realitat, composà

100-101; i la veu DEL CASSERO, Martino, que és l'altre nom com es coneix a Martino da Fano, a *Dizionario biografico degli italiani* 36 (Roma, 1988) 442-446.

23 Guillaume Durant (1231 o 1232 +1296), neix a la Provença, a Puymoisson, estudià a Bolonya i tingué per mestre a Bernat de Parma. Hi ha dos redaccions del seu *Speculum judiciale*, una de 1271-1272 i, l'altre de 1289-1291. Vid. Gérard GIORDANENGO, *Les Feudistes* cit. 117.

24 En relació a l'ús de la terminologia *ligius* i *non ligius*, Vid. especialment G. DURAND, *Speculum* IV. III, *De feudis. De hagiis et fidelitatibus* : núm. 4 "Homagium ligium quid sit"; núm. 23 "Homo ligius an possit esse duorum"; núm. 24 "Homo alicuius ligius an possit se constituere non ligiu (m) alterius"; núm. 42 "Homo ligius an teneatur pro domino suo suis sumptibus militare".

el seu *Formularium*, vers l' any 1232²⁵. Obra on dedicà alguns capítols al dret feudal: el capítol 159 "De homitia"²⁶, el capítol 166 "De feudo"²⁷, el

---

25 *Vid.* Manlio BELLOMO, Società e istituzioni in Italia dal Medioevo agli inizi dell' Età moderna (Catania, 1987) 445 i ss, on l' autor destaca a Martino da Fano entre els juristes que es preocupen en elaborar formularis processals, d' inspiració romana, a fi d' adaptar per la pràctica la norma i la doctrina del dret romà .“Raniero da Perugia (+dopo il 1246) e Martino da Fano (+dopo il 1272), ad esempio, tentano di emporre ai pratici formulari desunti esclusivamente dal diritto romano e di eliminare quanto la disciplina statutaria, o consuetudinaria, può trovarsi a richiedere”446.

26 MARTINO DA FANO, *Formularium* 159 "De homitia": *Ego P. ex causa homitiae promitto tibi J. esse perpetuo tuus homo et stare cum meis heredibus ad tuam maioriam et signoriam et praestare tibi annuatim pro ficto servitio tale et tale servitium, constituens atque confitens me tuum hominem et deinceps me in tui possessione tamquam domini esse et stare in tali loco tuo vel alibi, ubicumque volueris me ponere.* Ed. Ludwig WAHRMUND, *Das Formularium des Martinus de Fano*, a Quellen zur geschichte des römisch-kanonischen processes im mittelalter tom. I, fasc. VIII (Innsbruck, 1907) 67-68.

27 MARTINO DA FANO, *Formularium* 166 "De feudo": *Ego A. iure feudi do et concedo tibi J. et tuis filiis et nepotibus masculinis ac legitimis totam vineam meam positam in tali loco, infra talia latera ad habendum, tenendum, fruendum, lucrandum et quidquid tibi et tuis filiis et nepotibus legitimis, masculinis placuerit faciendum excepto, quod illam alienare non liceat tibi extra praedictas personas. De qua re te investio per te ipsum, ut eius possessionem tua auctoritate ingrediaris sine omni occasione iuris et violentiae. Ideo feci, quia te meum fidelem et vasallum contra omnem hominem constituisti, facturus et servaturus legalem fidelitatem tu et tui filii et nepotes masculini legitimi. Ideoque promitto, dictam rem concessam defendere et auctorizare ab omni persona hominum in iudicio, arbitrio et extra tibi et tuis filiis et nepotibus legitimis masculinis per me meosque heredes sub stipulata poena dictae rei duplae et ea soluta rato manente contractu.* Ludwig WAHRMUND, *Das Formularium* cit. 71.

capítol 167 “Juramentum vasalli”²⁸ i el capítol 168 “Libellus”²⁹.

En aquest mateix ambient, també compondrà les vuit *quaestiones* que formen el seu tractat *De homiciis*, on tractarà del poder senyorial sobre els semiserfs. Aquesta obra tingué una gran difusió, en tenim una prova en la gran quantitat de manuscrits conservats fins els nostres dies³⁰.

El ressó de l’ obra de Martino tingué acollida en la doctrina jurídica, en el mateix segle XIII, raó per considerar la coneixença de Pere Albert de l’ obra de Martino, sinó directament, potser a través de l’ obra de Jean Blanot inspirada en Martino de Fano. Sigui com sigui, sembla significatiu el fet que s’ hagin conservat en el Principat testimonis manuscrits del segle XIII i del segle XIV, de les obres de Martino da Fano³¹.

---

28 MARTINO DA FANO, *Formularium* 167 “Juramentum vassalli”: *Ego J. iuro, ab hac hora in antea esse fidelis tibi domino A. et tuis heredibus. Et non ero in consilio vel auxilio, quod vitam vel membrum, bona vel honorem amittatis vel mala captione capiamini, Secretum mihi commissum a te vel ab alio pro te in tuum detrimentum non pandam. Consilium et auxilium tibi dabo ad manutenendam personam tuam et tuorum heredum et honorem et bona tua contra omnes personas mundi, excepto domino apostolico et imperatore. Feudum a te mihi concessum extra praedictas personas non alienabo. Si scivero, quod aliquis in te vel res tuas offensionem facere velit vel faceret, quam citius potero, tibi manifestabo. Et haec omnia tibi et tuis heredibus me servaturum corporali sacramento affirmo.* Ludwig WAHRMUND, *Das Formularium* cit. 71-72.

29 MARTINO DA FANO, *Formularium* 168 “Libellus” *Ego V. filius quondam Angeli conqueror de B. filio olim J; a quo peto, ut mihi restituat talem vineam, quam pater suus a patre meo habuit iure feudi, a quo iure eum dico cecidisse, quia fidelitatem nec fecit nec servavit, ad quod propono actionem ex moribus vel conditionem ex lege Fr(iderici) .* Ludwig WAHRMUND, *Das Formularium* cit. 72.

30 Gero DOLEZALEK, *Verzeichnis der handschriften zum römischen recht bis 1600 III* (Frankfurt am Main, 1972)

31 Seu d’ Urgell, Arxiu Capitular. Ms. 2041 (segles XIII-XIV): *Quaestiones de iure emphiteutico* de Martino da Fano (fols.41v-45v) i *quaestiones de homiciis* de Martino da Fano (fols. 45v-46v). Aquest còdex reuneix, en la seva major part, obres de juristes italians. L’ altre testimoni de la producció jurídica de Martino da Fano, fins avui inèdit, el trobem a la Biblioteca de Perelada. Ms. 35809 (segle XIII). Martino da Fano, *Notabilia super Authentico* (fols. 261r-291v) *Vid. Domemico MAFFEI, Un’ epitome in volgare del “Liber Augustalis”*. Il testo quattrocentesco ritrovato ed edito da Domemico Maffei (Bari, 1995) 7, not.2; Sobre la importància de la *quaestio* en el sistema del Dret

Aquest fet podria ser un indicador de la bona acceptació que tingué en el Principat l' obra martiniana, la qual pogué servir també com a model d' inspiració pels juristes posteriors. Una manifestació més de la Receptió del dret comú a través de la circulació manuscrita amb obres de juristes italians³².

Les expressions *hominicia* i *homicia*, que apareixen en el tractat *De hominiciis* son *lectiones difficiliores* del terme *homagium*, d' ús freqüent a la Itàlia Central, especialment a la Umbria³³. L' objecte d' argumentació de Martino serà l' *homo alterius* i la seva relació amb el *dominus*, la seva condició i la seva capacitat. Martino da Fano, al igual que el redactor de les *Commemoracions*, utilitza el costum com a fonament de la relació de subordinació que comporta el vincle feudal.

El costum és el que determina, segons Martino da Fano, el contingut de l' obligació de fer o de donar. I també, al igual que en el text de les *Commemoracions*, pretén una coordinació dels costums locals amb el dret comú³⁴, utilitzant-lo com instrument al servei de la comprensió d' una

---

comú, Manlio BELLOMO, *L' Europa del Diritto Comune* cit. 186-188; *Vid.* també, la conclusió final del article de Antonio GARCIA GARCIA, *Los manuscritos jurídicos de Seo de Urgel*, a AHDE 67 I (1997) 261-272: "De lo dicho se desprende que la mayor parte de los manuscritos jurídicos urgelenses son de importación, es decir elaborados fuera de la península Ibérica, igual que ocurre en los demás fondos de códices de derecho común medieval conservados en España".

32 *Vid.* Josep Ma. FONT RIUS, *El desarrollo General del Derecho en los territorios de la Corona de Aragón. (Siglos XII-XIV)*, a VII Congreso de Història de la Corona de Aragón I (Barcelona, 1962) 295-298 "La introducción del derecho romano en nuestros territorios, estimulada por la gran afluencia de escolares a las universidades italianas -Bolonía especialmente- y Montpellier, por la difusión de compendios y extractos del derecho imperial, y por la utilización en la práctica notarial de formularios italianos, era sensible en Cataluña ya a fines del siglo XII, al punto de desplazar, en líneas generales, la vigencia efectiva del antiguo derecho visigodo" 296; *Vid.* también, Aquilino IGLESIA FERREIROS, *La Creació* I cit. 418-420.

33 Carmelo E. TAVILLA, *Homo alterius* cit. 210.

34 Sobre la coordinació entre el Dret comú i el Dret propi, *Vid.* Manlio BELLOMO, *L' Europa del Diritto Comune* cit. 147-155. "*Ius proprium* e *ius commune* si legano cosí, per questo filo, in un rapporto essenziale, implicito ed inespesso, eppure evidente e sicuro. Senza lo *ius commune* lo *ius*

realitat, on el costum s' havia consolidat en el transcurs del temps, sobre un sistema de relacions de dependència entre *domini* i *homines*, en una societat organitzada jeràrquicament per *status*.

Martino da Fano i Jean de Blanot utilitzen el mateix recurs exegetíc en les seves obres: la *quaestio* ³⁵, el que serà l' element constitutiu principal del *tractatus*. A les *Commemoracions de Pere Albert*, s' opta per disseccionar, sota cada rúbrica dels capítols diferents aspectes de la regulació del feu. En algun punt el text és fins i tot reiteratiu, segurament per donar èmfasi a la seva construcció jurídica del feu. El text de les *Commemoracions* ha estat fet en forma imperativa, que es la pròpia dels redactals legals, per això també podem dir que les *Commemoracions de Pere Albert* van més enllà de voler ser una simple recopilació de costums feudals.

Apart de l' aspecte formal, és interessant veure la coincidència en el plantejament general de les obres d' aquests feudalistes, les quals tindran com a embrió l' estudi de la formació del vincle feudal, la seva transmissió hereditària i els seus efectes. Les diferències que trobem en aquests punts obeieixen a una necessitat eminentment pràctica, és a dir, a una necessitat d' ordenació del territori concret, on la complexa i variada realitat feudal, marcada pel costum, exigia un esforç divers de les categories romanístiques. Es potser la proximitat entre realitat feudal francesa i la catalana la que explica també la similitud entre alguns passatges del *Tractatus super feudis et homagiis* de Jean de Blanot i les *Commemoracions de Pere Albert*³⁶.

---

proprium non avrebbe tanta vitalità né tanta attualità nelle coscienze del tempo, e per converso senza le provvide differenze e varietà dello *ius proprium* lo *ius commune* non avrebbe le radici della sua stessa esistenza, né campo operativo per esplicare le sue funzioni" 154-155.

35 Hom pot veure en la *quaestio* un recurs que facilita als juristes medievals una via per reconciliar el *Ius commune* i el *Ius proprium*. Vid. Manlio BELLOMO, *L' Europa del Diritto Comune* cit. 186-187 "(...) la disputa costituisce un terreno di coltura ideale per saggiare la possibilità di raccordare teoricamente il diritto comune allo *ius proprium*, il mondo del "certo" a quello del "probabile".

36 Vid. Emanuele CONTE, *Servi Medievali* cit. 231, not. 64.

En definitiva, el tractat *De hominiciis* de Martino da Fano, en consonància amb els capítols del seu *Formularium* sobre matèria feudal semblen ser la plataforma i l'obra que engloba una realitat temporal i possible font d'inspiració de juristes com Jean de Blanot, Jean Blanc, i el redactor de les *Commemoracions de Pere Albert* i més tard Guillaume Durand, tots ells moguts per la necessitat d'ordenar les relacions feudovassallàtiques dels seus respectius territoris.

La dependència personal entre el *dominus* i el *vassallus*, gira al voltant de la diferenciació *homo solidus* i *homo non solidus*, segons la terminologia utilitzada a les *Commemoracions*. En canvi Martino da Fano simplement es refereix al terme *homo* i *homo alterius*, per expressar la relació de dependència personal amb el seu senyor, el que Martino anomena *hominicia* ³⁷. Jean de Blanot preferix utilitzar els mots *homo legius* i *homo non legius*, i Durand *ligius* i *non ligius*. Aquest canvi de la "i" per la "e", segurament respon a un error mecànic o a la pròpia evolució en l'ús de la terminologia feudal.

Solidus i *legius* o *ligius* són termes equiparables³⁸. Mentre que el primer tindria com arrel el mot *solidantia*, el segon ve de *ligantia*., que deriva del francès *ligesse*, i troba la seva correspondència en el mot alemany *ledig*. Segons Ganshof, el vocable *ligesse*, hauria nascut a la Normandia, i posteriorment hauria estat importat al sud d'Itàlia durant la

---

37 MARTINO DA FANO, *Tractatus de hominiciis: In nomine Domini amen. Quia mihi Martino Fanensi sepe questiones in scolis et causis super hominiciis proponuntur et de hiis non est facile respondere, que de hiis sentio scribere procuravi, hoc promisso, quod de iure scripto non sunt hominicie nostre, sed potius moribus sunt inducte.*

Primo igitur videamus qualiter quis alterius homo fiat Et quidem si quis meus homo esse promiserit per se suosque heredes et certum servicium facere, de consuetudine meus homo habetur.(...) Ed. Carmelo E. TAVILLA, Homo alterius cit. 243.

38 Vid. DU CANGE, *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis IV* (Graz, 1954) 404-406, pels termes *Ligius* i *Ligantia*; i DU CANGE *Glossarium VII* cit. 518-520, pels mots *Solidus* i *Solidantia*.; Tant en català com en francès, "soliu" significa solitari, o dit del que no té companyia, i deriva de la família del mot solitud. Però durant l'Edat Mitjana, els codis de dret feudal català, li donen un significat molt diferent, és el mot que s'aplicarà al vassall i al vassallatge per distingir el vassallatge soliu i no soliu. Vid. Mn. Antoni Ma. ALCOVER, *Diccionari Català - Valencià - Balear, IX* (Palma de Mallorca, 1959) 999.

segona meitat del segle XI, i després a Anglaterra. Adaptada posteriorment a la terminologia feudal, acompanyant als mots vassall, homenatge i feu, de les que derivaren expressions com: *homo ligius*, *ligius miles*, *hominium ligium*, *ligia fidelitas*, *feodum ligium*, *dominus ligius*, *ligantia*, consolidant-se el seu ús, durant el segle XII³⁹. El mot *ligius* comporta, per tant, un significat plenament feudal que expressa la subjecció plena entre l'home i el seu senyor.

El llenguatge feudal també utilitzà el calificatiu *planus* per referir-se a l'homenatge no soliu (o *non legius -non ligius*), però el terme *planus* és absent en les *Commemoracions* de Pere Albert. Tot indica que el terme *ligius* fou equiparat al terme *solidus* en el llenguatge feudal català, tal com aprecià Marc Bloch⁴⁰.

El mateix Socarrats reconeix l'equivalència d'aquests dos qualificatius quan afirma *Homo solidus idem est, qui et legius* recolzant-se en primer lloc en l'opinió de Jean de Blanot i Guillem Durand sobre l'homenatge soliu (*legium*), exposada en els seus respectius tractats⁴¹. Aquest tipus d'homenatge que distingeix el capítol 30 de les *Commemoracions* tenen la seva correspondència amb el *Tractatus de actionibus* de Jean de Blanot: on Pere Albert utilitza *solidus* i *non solidus*, Blanot escriu *legius* i *non legius* ⁴². I Durand, al distingir l'ús de mots

---

39 François Louis GANSHOF, *El Feudalismo* Traducció a càrrec de Feliu Formosa de l'original en francès sota el títol *Qu' est-ce que la féodalité..* Amb pròleg de Luis G. De Valdeavellano. (Barcelona, 1985) 157-160.

40 "(...) En el condado de Barcelona: en lugar de hombre ligio, los catalanes decían, en pura lengua románica "hombre sólido" (*soliu*)", Marc BLOCH, *La sociedad feudal. La formación de los vínculos de dependencia*. Traducción al español por Eduardo Ripoll Perello. (Mexico, 1958) 249-253.

41 SOCARRATS, *In Tractatum*, 305b-306a.

42 *Com* 30: "De homagio multiplici": Duplex est homagium, videlicet homagium solidum, et aliud non solidum. Solidum est quasi gerens legalitatem, et fidelitatem: nam hom solidus adversus omnes gerit fidelitatem domino suo (...) SOCARRATS, *In tractatum*, 304-305. Cf. JEAN DE BLANOT, *Tractatus de actionibus*, núm XVI "Duplex esse homagium: legium et non legium. Quod dicatur homagium legium" i núm. XVII "Quod dicatur homagium non legium" Ed. Jean ACHER, *Notes sur le droit savant* cit. 40-41.

equivalents, afegirà: *Vassallagium in Italia, dicitur homagium in Francia.*

El terme “soliu” és propi de la terminologia feudal catalana, s’ aplica a la relació dominical agrària durant l’ Edat Mitjana i, trobem un precedent en l’ *Us.* 36 “Qui solidus”. En canvi la tradició jurídica italiana i la francesa s’ inclinen per l’ ús de *legius* o *ligius*. En aquest sentit el text de les *Commemoracions de Pere Albert* es mostra respectuós amb la particularitat catalana i s’ expressa sempre, com hem indicat, amb la terminologia *homo solidus* (home soliu) i *homo non solidus* (home no soliu), i segons aquesta diferència, distingirà també l’*homagium solidum* de l’*homagium non solidum*.

La *solidantia* suposava una llealtat i fidelitat total, absoluta i incondicional de la persona del vassall envers el *dominus*. En canvi, l’ home no soliu, segons el nostre text, tenia un marge de llibertat que li permetia ser soliu d’ un senyor i no soliu d’ un altre i també de varis senyors. Aquesta situació tenia un condicionant: sempre que el noble a qui prestava homenatge no soliu no fos enemic del senyor a qui s’ havia fet homenatge soliu, “Hom soliu dalcun noble, no deu ne pot contradien son senyor o que nol ne deman fer homenatge a enamich de son senyor. Jats se sia que en lo homenatge no soliu tots temps sia exceptada feeltat que deu a son senyor. E se aquel aqui fara lo homenatge no soliu no es enamich del senyor seu adoncs no demanat e no vedat pot lo home soliu fer homenatge a aquel en aquest cas. Lo vet fet per son senyor sens rahon no deu esser servat per lo homen soliu” 43.

En aquest context, és lògic que el vassall no pogués constituir-se home soliu de dos senyors. I en el cas de que dos senyors entressin en guerra, l’ home que fos no soliu d’ un i altre, havia de posar-se al servei

---

43 Com. 31: “Aqui pot ho aqui no pot hom soliu dalcun fer homenatge” Josep GUDIOL, 328; “Cui potest, vel non potest homo solidus alicuius facere homagium”: *Homo solidus alicuius nobilis non debet, nec pont, contradicente domino, vel etiam irrequisito facere homagium inimico domini sui: licet in homagio non solido semper excipiat fidelitas, quam domino suo debet. Si vero ille, cui fecit homagium non solidum, non est inimicus domini sui, tunc domino irrequisito, et non prohibente, potest ipse homo solidus facere homagium illi. In quo etiam casu prohibitio facta etiam a suo domino sine causa, non est ipsa prohibitio ab ipso homine solido servanda.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 313.

del senyor a qui primerament havia fet homenatge, per la simple raó que és aquest amb qui està obligat pel lligam de fidelitat feudal, com diu el capítol 32 del text : “(...) aquel homen es tengut ajudar aaquel aqui primer feu lo homenatge cor en primer es aquel en la feeltat la qual es tengut servir (...) ço es que aquel a qui primerament feu lo homenatge aiut personalment e aaquel aqui puys feu lo homenatge aiut per altre en son loc (...) cor no fa aço ab volentat de noure al primer senyor, Mas per raho de conseylar que no perda lo feu que el segon li dona (...)”. Sí l’ homenatge venia dels seus antecessors i no hi havia proves de quin era el primer senyor per dret d’ homenatge, podia escollir el senyor a qui prestar els seus serveis de fidel vassall,“(…) per egaltat pot a qual se vol de sa persona gradeyar que li aiut personalment e al altre deura ajudar per altra societat car no fa aço ab volentat de noure axi com desus es dit”⁴⁴.

Una qüestió important que tracten les *Commemoracions* és la de la regulació de la prescripció i de l’ adquisició d’ homenatge, per això S’ utilitza la figura jurídica romana de la *praescriptio longissimi temporis*, la qual, segons el *Corpus Iuris Civilis*, produïa l’ extinció de l’ acció

---

44 *Com. 32*: “En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els” Josep GUDIOL, 328-329; “Qualiter debet se habere homo non solidus duorum, quando ipsi domini guerram inter se habent”: *Si aliquis est homo solidus duorum pro diversis feudis, et contingat quod ipsi duo domini inter se guerram habeant unus contra alium, quilibet eorum requirit a dicto homine, ut iuvet eum contra alium: ille homo iuvare tenetur illum, cui primo fecit homagium: quia prior ille est in fidelitate, quam tenetur servare, ei intelligitur exceptus in secundo. Et ita de consuetudine non tenetur iuvare illum, cui secundo fecit homagium, nisi de benignitate, et quadam aequitate sic fuerit ei faciendum, videlicet illum, cui primo fecit homagium, iuvet personaliter: illum vero, cui secundo fecit homagium, iuvet per substitutum: (quia tales operae bene possent adimpleri per substitutum) et faciendo hoc, observabit fidelitatem, quam promisit priori domino sub tali forma, quod iuvaret eum, et nullum alium iuvaret contra ipsum, excepto domino solido: quia non videtur praestare auxilium contra dominum primum, quanuis secundo praestet auxilium per substitutum: quia non facit hoc animo nocendi primo domino, sed causa consulendi sibi, ne amittat feudum sibi datum a secundo domino. Et si fuerit dubium, cui primo teneatur praestare auxilium personaliter iure homagii, ut puta quia homagium incoepit ab antecessoribus retroactis temporibus, et non apparet hincinde instrumentum: et sic non apparet quis istorum duorum dominorum sit primus iure homagii, de aequitate potest, cui vult, de persona sua gratificari, ut illum personaliter iuvet, alteri vero debet per substitutum deservire: quia non fecit hoc animo nocendi, ut supra proxime dictum est”. SOCARRATS, *In Tractatum*, 317.*

reivindicatoria per la possessió durant 30 anys, sense els requisits de just títol i bona fe. El nostre text aplica la determinació temporal d' aquesta prescripció a l' extinció i permanència del dret d' homenatge del senyor vers l' home soliu, "Homenatge se pot prescriure con si XXX ans alcun noble reeb servey dalcu que homes solius ho lauradors fan. Adoncs prescriu aquel noble en aquel homenatge. Car axi com la condicion de laurados es prescripta per .XXX. ans axi lo homenatge se pot prescriure per .XXX. ans(...)". Estableix també les formes d' adquisició de l' homenatge, "Cor aytal prescripcio no ha loc contra hom deliure si doncs titol no a segons que desus es dit per que assats es clar que en dues maneres se gaaya homenatge, ço es per prescripcio o per promesio, o per prescripcio de fort loc temps de .XXX. o de .XL. ans(...)"⁴⁵.

Un cop més, el redactor es mostra respectuós amb el costum feudal de la terra enfront els costums feudals d' altres territoris, que demostra conèixer perfectament. Com ell mateix expressa referint-se al dret feudal francès i al dret d' altres territoris, potser fent al·lusió a Itàlia, en el capítol 35 de les *Commemoracions*, on planteja si el fill d' un home és o no home del senyor de qui era el seu pare home per homenatge, i diu que, "(...) axis serva en França e en moltes altres parts mas en cathaluya no. Cor en altra manera se usa en cathaluya que com acun se fa hom soliu faen homenatge a alcun rich hom el seyor li dona en feu alcun camp o semblant cosa, o es cavaler o pages aquel qui fa homenatge si es cavaler en nuyl cas los fils del cavaler no son homes del ric hom ne li son tenguts de fer homenatge si no can lo fil ho e els fils auran presa la heretat del pare o en vida o apres la mort del pare. E axi se usa per tota Cathaluya. E si es

---

45 *Com.* 34: "Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge" Josep GUDIOL, 329-330; "Utrum homagium posit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium": *Homagium potest praescribi, si per triginta annos aliquis nobilis recipit servitia ab aliquo: quae servitia homines solidi, seu coloni exhibent: tunc praescribit ille nobilis in illo homagium, nam sicut conditio coloni praescribitur per triginta annos, sic et homagium potest praescribi per triginta annos.(...) Sed istud est diligentissime attendendum, quod spatio decem, vel viginti annorum, vel etiam triginta, vel quadraginta annorum non potest praescribi liber homo: quia talis praescriptio non habet locum contra liberum hominem, nisi praecedente titulo, ut supra proxime dictum est. Ex quibus fati liquet, quod duobus modis acquiritur homagium, videlicet per praescriptionem, vel per promissionem, Per praescriptionem longissimi triginta, vel quadraginta annorum.(...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 331-332.

pages usas diversament en cataluya.(...)”.

El text ressalta la distinció en el tracte que hi ha entre el fill d' un cavaller i el fill d' un pagès. En aquest últim cas, com hem vist a l' apartat anterior, sí era pagès de la Catalunya Nova, podia partir lliurement deixant l' heretat, ja que “ (...) no són homes daquels rics homes dels quals lurs pares son homes(...)” . En canvi sí era pagès de la Catalunya Vella, castigada pel mal ús de la remença, no eren lliures de partir; per poguer fer-ho, eren obligats a redimir-se, (“an se reembre”): “(...) homes solius qui no son cavalers son si estrets a lurs senyors que lurs fils son homes de lurs senyors, e que no poden fer matrimonis ni dels mases partir. E si ho fan, an se reembre.(...)”⁴⁶. De fet, resultava ben difícil a un home de remença poder aconseguir la redempció ja que, en la majoria dels casos, no estava al seu abast poguer reunir els diners suficients per pagar al senyor el seu alliberament i perdre d' aquesta manera la condició d' home soliu. A més, el senyor no estava disposat a desprendre's tant fàcilment d' aquests serfs que necessitava per fer rendir les seves terres.

---

46 *Com.* 35: “Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom” Josep GUDIOL, 330-331; “Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii”: (...) *Et sic in isto casu filius alicuius hominis erit homo illius, cui pater fecit homagium. Sic servatur in Francia, ut dictum est, et in pluribus aliis locis, et partibus. Sed in Cathalonia non: quia diversimode servatur in Cathalonia. Nam cum aliquis constituit se hominem solidum homagium faciendo alicui magnati, et dominus dat ei feudum aliquod, vel simile, aut est miles, aut rusticus ille, qui facit homagium, si est miles, in nullo casu filii ipsius militis sunt homines dicti magnatis, nec tenentur ei facere homagium, nisi quando filius, vel filii adepti fuerint haereditatem patris. Et sic servatur per totam Cathaloniam. Si autem est rusticus, servatur diversimode in Cathalonia: quia in quadam parte Cathaloniae que dicitur vicus Cathalonici (...) homines solidi, qui non sunt milites, sunt sic astricti dominis suis, quod filii eorum sunt homines dominorum suorum, sic quod non possunt contrahere matrimonia, nec de mansis recedere. Quod si fecerint oportet quod redimant se (...)” SOCARRATS, *In Tractatum*, 337-338.*

c) EL TERRITORI. NATURESA FEUDAL I NATURESA ALODIAL DEL TERRITORI.

Com hem dit, les *Commemoracions de Pere Albert* desenvolupen els aspectes jurídics distintius que s' havien establert en les diferents parts dels territoris que integraven el Principat, es a dir, la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. La primera, fortament feudalitzada per la influència carolíngia i, on el nucli de poder s' identificava amb el feu, en contraposició a la Catalunya Nova on el poder polític tindria interès en l' establiment d' un règim de tenència del territori més flexible o de naturalesa alodial, a fi d' instintivar la repoblació dels nous territoris conquerits.

El feu i l' alou són dos conceptes en principi oposats. El feu implica una relació de dependència personal i una sèrie d' obligacions i limitacions del vassall respecte al seu senyor⁴⁷, mentre que l' alou suposa un règim de llibertat més ampli de l' aloer sobre el seu territori deslligat, en principi, de les pressions dominicals del feu. No obstant, s' imposen una sèrie d' obligacions a l' aloer que habita en un territori termenat, tal com s' indica en alguns capítols de les *Commemoracions*.

---

47 Un dels problemes jurídics importants viscut durant el regnat de Jaume I fou sobre la distinció entre terres feudals i terres enfitèutiques, originades arrel de la seva possible alineació sense el consentiment del senyor, com diu Montagut, en el mateix text de les *Commemoracions* es recullen solucions contradictoris pels supòsits d' alienació (Com. 18 i Com. 19), "Aquí constatamos cómo el transito del feudo a la emfiteusis aparece de forma manifiesta al proyectarse sobre unas tierras que dejan de ser simplemente feudales para convertirse en enfitéuticas. Por otro lado, en los feudos o castillos donde el señor continúa percibiendo parte de sus rentas se mantendrá el *status* tradicional que protegía los titulares del feudo (...)". La costumbre de Cataluña, compilada por Pere Albert, protege de esta manera la explotación económica más moderna de aquellas tierras feudales que ya no se integran en una comunidad política heterónoma de cuño tradicional y feudal", a Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES, *La recepción del derecho feudal común* cit. 98-125 i esp. 116-118.

La naturalesa diferenciada del feu i de l' alou queda palesa en el capítol 2 de les *Commemoracions*, on s' obliga al vassall a abandonar el castell i el seu terme en cas que el senyor principal li demani postat, de forma que solament podrà romandre en el feu en el supòsit que el seu senyor li ho consenteixi expressament o bé, sí té un alou com a propi en el terme del castell⁴⁸. El fet que el vassall sigui aloer li permet restar en aquella porció de terra que té com alou sense poder oposar-se al senyor principal.

El capítol 10 de les *Commemoracions* s' estableix el tractament feudal en cas d' injúria d' un vassall quan hi ha varies subinfeudacions sobre un mateix feu, i l' extrapola al supòsit emfitèutic que tracta en el capítol 11. En ambdós casos s' estableix que la crida a la responsabilitat es farà per graus. "(...) Si II o III homes vassals seran I apres altre en alcun Castel e el segon o el terç forfara al senyor sobiran o als homes del Castel et perasço lo senyor mayor per dret se clamara axi de grau en grau (...) "⁴⁹. I en el capítol 11 s' estableix que es procedeixi de la mateixa manera pels emfiteutes, "En aquesta guisa metexa que de sus es dit enantara hom contra

---

48 *Com.* 2: "En qual manera deu esser dada poçtat": "(...) e adons lo vasal exira de tot lo castel et del terme que no deu aquí romandre nir, si no aytant con lo senyor espressament volra o si no es en propi alou del vassal si laura el terme del castel. En altre manera tant cel vasal romandra el terme del castel, no es entes que aya donada poçtat e romandra baare segons costum de cataluya tant con alongara donar plena poçtat". Josep GUDIOL, 318; "De modo dandi potestatem" : (...) *et tunc vassallus exhibit de toto castro et termino eius: non enim debet remanere, nisi quando fuerit de expressa voluntate domini, vel nisi in proprio allodio ipsius vasalli si ipsum habuerit in termino ipsius castri alioquin quantum vasallus remanserit in termino ipsius castri non intelligetur potestatem donasse: et bausator remanebit iuxta consuetudinem Cathalonie quamdiu distulerit dare plenam potestatem.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 33-34.

49 *Com.* 10: " En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria" Josep GUDIOL, 320-321; "Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino": *Si duo, vel tres, vel plures fuerint vasalli unus post alium, in aliquo castro, et secundus, vel tertius forefecerint domino superiori, vel hominibus castri, propter quod ipse superior dominus conqueratur, ita gradatim procedatur (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 101.

sensaler(...) axí con de sus es dit de vassal (...)”⁵⁰.

Veiem com, si bé el feudatari i emfiteuta o censaler responen de la mateixa manera en cas d’ injúria contra el seu senyor, no passa el mateix amb l’ aloer. La raó principal és que aquest no està supeditat a un *dominus*, davant del que té que respondre de les seves actuacions. Però un feudatari pot obstentar, al mateix temps, la condició d’ aloer i de castlà quan aquest té un alou dins el terme del castell, com ja hem vist en el capítol 2 de les *Commemoracions*, “ En qual manera deu esser dada poçtat”, en aquest cas el vassall està obligat a manifestar al seu senyor el títol en virtut del qual posseeix l’ alou, “(...) car pot aver aquel alou, o per donacio ho per venda de senyor seu ho daltre o altre aloer ho o en altra manera (...)”

Si el vassall demostra que l’ alou és seu, no està obligat a respondre d’ aquell en poder del senyor en judici ni fora judici, però sinó pot provar que aquella cosa és alodial és presumeix que és feudal i, tampoc podrà afavorir-se per la prescripció contra el seu senyor. “(...)) E si no ho pora mostrar no sera alou, mas feu sera ne sen pora ajudar per neguna prescripcio de temps car totes coses que el castla ho vassal ha en terme del castel don es vassal, son enteses de feu esser si no mostra lo contrari segons que dit es. E el vassal no pot en asso aver prescripcio contra senyor”⁵¹.

Per tant, en aquest cas, l’ efectivitat de la prescripció, està condicionada a l’ existència del títol. I és diu que té preeminència la condició feudal del territori davant la condició alodial, excepte que hi hagi una prova en contra, mitjançant el títol.

50Com. 11: “En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria” Josep GUDIOL, 321; “Qualiter procedatur contra emphiteutam iniuriantem”: *Eodem modo de emphyteuta procedit(...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 110.

51Com. 13: “De alou de castla” Josep GUDIOL, 321-322; “De allodio castellani”: (...) *Si vero non poterit ostendere, non erit allodium, sed feudum erit : nec poterit ei iuvare aliqua temporis praescriptio: quae omnia quaecumque castellanus, sive vasallus habet in termino castris, ratione cuius est vasallus reputantur esse de feudo, nisi contrarium ostendatur, ut dictum est, et vasallus non potest praescribere contra dominum.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 133.

En principi, segons una definició estricta d' aloer, aquest gaudiria d' un règim de llibertat més ampli que el feudatari, però segons les *Commemoracions de Pere Albert*, l' aloer - que podia pertanyer a diferents status socials- “ Si alguns aloers també cavallers com pageses com altres...” restarà obligat a una sèrie de prestacions jurisdiccionals que l' equiparen als altres habitants del castell termenat on té l' alou. Així veiem com s' estableix l' obligació de mútua defensa i, en cas de guerra⁵², el deure d' auxili al senyor del castell i als seus habitants, “E tots los aloers son tenguts a tots los temps de la guerra a aqueles coses que son tenguts los altres habitants del castel ço es assaber a fer gayta obra et affer val et adobar e altres coses ques deuen fer per defeniment del castel en temps de guerra”⁵³.

Totes aquestes obligacions pròpies dels habitants del castells les havien de prestar els aloers en temps de guerra menys els “aloers campaners”⁵⁴, que eren aquells que tenien camps en aquell territori però

---

52 Vid. Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES, *La doctrina medieval sobre el “Munus” y los “Comuns de Tortosa”*, a Homenaje In memoriam Carlos Díaz Rementería (Salamanca, 1989) 475-489. La teoria sobre el *munus*, treballada pels juristes del *Ius commune*, es un concepte tributari que bé es podria traduir en el camp polític en la ordenació de la comunitat (els comuns o ciutadans) els quals han de assumir les prestacions públiques, perquè el monarca és el comú ja que pertany a la comunitat i és de la comunitat.

53 *Com. 16*: “Quels aloers sien tenguts defendre sos castells, et els habitants de les cases en les quals an alou”: Si alguns aloers també cavallers com pageses com altres seran el terme dalcun castel et auran aquí cases o cases ho fortalees ab homes ho sens homes qui sien alous aytals aloers et lurs homes que aquí an son tenguts defendre el castel e el senyor del castel et tots los habitants del castel dins los termes daquel castel (...)” Josep GUDIOL, 323; “Quod allodiarum tenentur defendere castrum et habitatores castrorum, in quibus habent allodium”: *Si vero aliqui allodiarum, tam miles, quam rustici, quam etiam alii fuerint in termino alicuius castri, habentes ibi mansos, vel domos, sive fortitudines, cum hominibus, vel sine hominibus, quae sint allodia, tales allodiarum et omnes eorum homines, quos ibi habent, tenentur defendere castrum, et dominum castri, et homines habitatores castri intra terminos ipsius castri(...). Allodiarum omnes tenentur ad omnia tempore guerrae, ad quae tenentur omnes alii habitatores castri, scilicet ad faciendum guaytam, ad opus, et ad fossatum aptandum, et ad alia, quae sunt facienda pro defensione castri tempore guerrae, exceptis allodiarum campanariis, qui alibi sunt habitantes.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 167.

54 El que indica que els campaners tindrien un *munus* de base personal i no territorial.

vivien en un altre lloc.

Segons les *Commemoracions de Pere Albert* l' alou, tot i trobar-se dins els termes del castell, no estarà sota el ple domini jurisdiccional del senyor del castell, ja que en cas de controvèrsia, haurien d' escollir de comú acord una persona, que en qualitat d' àrbitre entengués de l' assumpte, i sinó es posaven d' acord l' aloer podria comparèixer davant del príncep o del seu veguer i el senyor ho tenia que acceptar o abandonar el litigi.

Aquesta regla es justifica amb el principi del *dominium iurisdictionis* que té príncep sobre els senyors feudals: "...Per ço cor lo princep ho son veguer es comuna persona⁵⁵ a tots los habitants en aquesta terra...". Sí la disputa es donava entre l' aloer i una altra persona del terme del castell, no estava obligat a comparèixer davant del senyor a menys que fos establert per antiga costum, "(...) Caren asço be prescriu lo senyor del castel, contra lo aloer (...)". Però l' aloer hauria de fermar dret al senyor del castell on tenia l' alou "(...) si tendra per el alcunes possessions en aquel castel ho daltre clam, ço es assaber per raho de deute ho de injurries les quals feu als homes del castel, si axi es acostumat de fer"⁵⁶.

El redactor de les *Commemoracions*, respectuós i conservador amb l' ordre jeràrquic feudal, invoca el dret, l' ús i l' observància de Catalunya, per establir que només serà possible la venda del feu del segon vassall al senyor superior, quan el vassall li ven la cosa com a franc alou i no com a feu, "(...) Cor si el vassal faïa homenatge al senyor mayor lo qual senyor

---

55 Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES, *El territori de Catalunya* cit. 158-159.

56 *Com.* 17: "En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar" Josep GUDIOL, 323-324; "Sub cuius examine allodiarum tenentur experiri": *Si vero contentio fuerit de allodio, vel alia re inter allodiarium, vel aliam personam a domino castri allodiarium non tenentur firmare directum in posse domini castri, nisi de consuetudine antiqua hoc fuerit observatum. In hoc enim bene praescribit dominus castri contra allodiarium. Si vero non fuerit consuetudo, fiet sicut supradictum est: allodiarium tamen tenentur firmare directum domino castri, in quo est allodium, si tenuerit aliquas possessiones in ipso castro, vel alterius querimoniam, sed ratione debiti vel iniuriae, quas fecit hominibus castri, si ita consuetum est observari.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 183-184.

mayor seria sobirà a son vassall e si el senyor sobirà faés homenatge a son vassall per rahó de la compra del feu o de la Castlania ... eyor menor, aquell vassall seria <menor> mayor que son senyor sobre, la qual cosa [no es] covinent, e per ço lo senyor no pot compondra aytal feu o castlania [jusana]. E si el <feu> vassall segon volra vendre lo feu que te per lo [primer] vassall al senyor sobira per alcun franc pora aço fer si el primer vassall a qui lo venedor lo feu atorga e fermà açò: que per alou es venut”⁵⁷.

Veiem en tots els capítols de les *Commemoracions* on es tracta el règim alodial, es fa des de l’òptica de l’alou comprès dins del terme d’un castell⁵⁸.

Segons les *Commemoracions*, l’alou podia està integrat per “(...) mases o cases o fortalees ab homes ho sens homes (...)”⁵⁹. Tot i que els aloers gaudien d’una situació més privilegiada, des del punt de vista de les

---

57 *Com.* 40: “Que el senyor sobira no pot <...> feu ho la castlania jusana <...>te el castel seu” Josep ROVIRA, 188-190; “Quod superior dominus non potest emere feudum sive castellaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo”: (...) *Quod esset inconveniens: quia si vasallus faceret homagium ipsi domino superiori, ipse dominus superior esset potior suo vasallo: sed si ipse dominus superior faceret suo vasallo homagium ratione dictae emptionis feudi, sive castellaniae inferioris, ipse vasallus esset potior domino superiori: quod est inconveniens. Et ideo dominus superior non potest, nec debet emere tale feudum, sive castellaniam inferiorem. Si vero ille vasallus secundus voluerit vendere feudum, quod tenet pro ipso primo vasallo, domino superiori per allodium Francum, poterit hoc facere ipso primo vasallo, pro quo tenet ipse venditor, illud feudum concedente et firmante quod per allodium vendatur.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 424-425.

58 El castell tindrà el seu origen en la potestat del príncep i la seva jurisdicció deriva de la seva jurisdicció general, d’aquí la seva presumpció feudal sinó es pot demostrat el seu caràcter alodial. *Vid.* Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *La recepción del derecho feudal común* cit. 90-93 “El poder político del señor no es soberano sino delegado e incluye, *mandamentum* y *districtum* o jurisdicción (...) Los poderes que comprenden su *mandamentum*, engloban, entre otros, los derecho de exigir prestaciones personales para la construcción y reparación del castillo, en base a lo establecido por el derecho común y modificado por la CPA 16, las cuales establecen un régimen especial para los habitantes alodiaros del castillo termenado” 92-93.

59 *Com.* 16: “Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitants de les cases en les quals an alou” Josep GUDIOL, 323; “Quod allodiarii tenentur defendere castrum et habitatores castrorum in quibus habent allodium” : (...) *mansos, vel domos, sive fortitudines, cum hominibus, vel sine hominibus* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 167.

llibertats personals, no es lliuraven en determinades ocasions, com hem vist per exemple en cas de guerra, de l' obligació de prestar auxili al senyor del castell. Això ens indica que els aloers -pagesos o cavallers- dels castells termenats, restaven molt lligats al seu senyor i per tant la seva situació no era tant distant de la dels altres habitants del castell.

d) EL FEU COM A REALITAT POLITICA I COM A REALITAT PATRIMONIAL.

Recordem, que el feu comporta l' expressió més amplia i emblemàtica del règim feudal⁶⁰. Com sabem, s' identifica normalment amb un domini o propietat que el senyor entrega al seu vassall, a canvi de la prestació del jurament de fidelitat i homenatge d' aquest vers el seu senyor, el que comportarà una relació de dependència, d' on surgeixen també una sèrie d' obligacions, normalment establertes mitjançant el pacte feudal o conveniència. I s' ha dit que sovint el feu és també sinònim de terra usufructuada.

Les *Commemoracions*, al tractar la regulació jurídica del feu, veiem com es van repetint una sèrie de conductes definidores del poder del *dominus*.

Observem com contempla el feu sota dues realitats una patrimonial i una política. El feu com a realitat patrimonial ve recolzada pel principi d' indivisibilitat i pel seu caràcter vitalic⁶¹.

Una visió política del feu ens mostra una sèrie de prerrogatives destinades a enfortir el poder del senyor superior vers els seus feudataris o castlans. Una d' aquestes prerrogatives ja es manifesta en l' *Us. 33* "Aliquis

---

60 Ens remetem en general a alguns del estudis clàssics sobre el feudalisme com els de François Louis GANSHOF, *El feudalismo* cit.; i Robert BOUTRUCHE, *Señorío y Feudalismo. Los vínculos de dependencia: Primera época*. 1a, ed. en español (Buenos Aires, 1973) i *Señorío y Feudalismo 2. El apogeo (siglos XI-XIII)* (Madrid, 1979)

61 Per una comprensió de la problemàtica i tensió plantejada entre la dimensió pública de les terres feudals i la emfiteusi *Vid.* Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES, *La recepción del derecho feudal comun* cit. 98 i ss.

suum feudum”⁶². Però per una banda es prohibeix la alienació del feu sense el consentiment del senyor, però per altra, si el feudatari no observa aquesta prohibició no és privat del feu, ja que solament procedirà a l’emparament per costum. Com diu Montagut en aquest *Usatge* es percep una primera fallida de l’aspecte públic dels feus “ en cuanto ya se tolera que su alienación sin el consentimiento del señor, tenga validez en determinados supuestos, siempre que se asegure la prestación de los servicios. Si tenemos en cuenta que a partir del siglo XIII la tendencia a convertir en dinero las distintas prestaciones señoriales se generaliza por toda Europa, no deberá extrañarnos que también el consentimiento dominical necesario para transferir válidamente el feudo a un tercero, a cambio de un precio, sea un requisito que se convierte en el pago de una suma, que por costumbre de Barcelona ascenderá al tercio del precio de venta, y que se conocerá con el nombre de laudemio. Con ello, al convertirse en patrimonial, desaparece un elemento personal, importante y significativo, del contrato feudal, operándose su desnaturalización y asimilación a los otros instrumentos contractuales de concesión fundiaria”⁶³.

Relacionats amb aquest *Usatge* trobem l’ *Us.* 32 “Castellani” i amb l’ *Us.* 149 “Si quis bajuliam”. La regla de l’ *Usatge* 33 serà també acollida en alguns capítols de les *Commemoracions* recullint la realitat patrimonial i la realitat política del feu, dos visions que no s’ exclouen, sinó que es complementen, en funció d’ ordenar jurídica i políticament el territori .

La voluntat del *dominus* és decisiva quan el feudatari vol dur a terme un negoci jurídic, com pot ser l’alienació o venda del feu. Així s’

---

62 *Us.* 33 “Si aliquis suum feudum”: “Si negun donara son feu a altre o l’ empenyorara o l’ alienara menys de consentiment de son senyor, e son senyor ho sab e y contradiu, emparar pot aquel feu quant que s’ vulla: si u sab e noy contradiu, no l’ pot emparar, mas lo servici de aquell feu pot demanar a qualsevulla, o al donador o al reebedor; e si li contradiu hom lo feu ni l’ servici del feu, sera legut al senyor de emparar lo feu o de tenir lo en domini entro que lo servici perdut li sie esmenat en doble, e ben assegurat que de aqui avant no li sie contradit” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 82.

63 Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *La recepción del Derecho feudal común.* cit. 101.

expressa el capítol 19 de les *Commemoracions* al manifestar com a necessari el consentiment explícit del senyor quan el vassall vol transferir el castell, La justificació que ens dóna és que no es poden fer alienacions, donacions, vendes i altres coses pel perill de disminuir o desmillorar el feu, encara que el senyor no rebi rendes d' aquell. Però estableix una excepció en que el vassall podrà alienar el feu sense consentiment del seu senyor, que serà en el supòsit que el vassall vulgui constituir un establiment enfitèutic a perpetuïtat sobre alguna part del feu, quan el senyor només hi té postat, o bé, quan aquest no és un castell o una fortalesa, sino una altra cosa, i per aquestes circumstàncies, el vassall no ha de donar postat al seu senyor, només homenatge i alguns altres serveis en temps de guerra o de general expedició. Però sempre sota la condició que la dita concessió es faci per millorar i no en disminució del valor del feu⁶⁴. Aquest capítol es contradiu amb el anterior (capítol 18). Segons Montagut aquesta distinció s' explica per l' intent del redactor de

---

64 *Com.* 18: "Quant pot alienar lo castla e quan no la part del castel sens consentiment de son senyor": "Castla ho feuter no pot sens volentat del senyor alienar lo castel ne el feu ne alcuna part del Castel ho del feu per alcuna manera de alienacio en lo qual lo castel ho feu lo senyor reeb part de rendes del castel ho del feu. Mes si per aventura lo castel es tal quel senyor noy reeb re de les rendes del Castel, levat solament poçtat del Castel ho si no es castel ho fortalea aquel feu, mas altra cosa axi com camps et vinyes delmes ho alcuna altra cosa senes fortalea on no es res requesta ne dada poçtat mas que nes fet solament homenatge e alcun servey en temps de guerra ho de general ost nes donat, en aquest cas pot lo vassal sens volentat del senyor a perpetual senç stabliment stablir alcuna part del feu axi empero que aytal stabliment sia fet ameyoramet del feu, et no apiyoramet ne minuan del feu. (...)” Josep GUDIOL, 324; “Quando potest alienare castellanus, et quando non, partem castris sine consensu domini sui”: *Castellanus, seu feudatarius non potest absque domini voluntate alienare castrum, vel feudum, nec aliquam partem castris, seu feudi de aliquo genere alienationis, in quo castro, vel feudo dominus recipit partem de redditibus castris, vel feudi. Si vero tale castrum est, in quo dominus nihil recipit de redditibus castris, nisi tantum potestatem de ipso castro, vel si non est castrum, vel fortitudo ipsum feudum, sed aliud, puta campi, vineae, decimae, sive aliquid aliud sine aliqua fortitudine, non requiritur, nec datur potestas, sed fit homagium tantum, et aliquod servitium tempore guerre, vel generalis expeditionis praestatur: tunc in casu isto potest vasallus sine domini voluntate ad perpetuum in emphyteusim stabilire aliquam partem feudi, ita tamen quod huiusmodi stablimentum fiat ad meliorandum sine diminutione feudi (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 187-188.

cohesionar el dret comú amb el costum de Catalunya que és contrari⁶⁵.

Les *Commemoracions* també assenyalen que a l' hora de dur a terme la venda, és tindrà en compte la condició social del comprador, que haurà de ser la mateixa que la del venedor, tornant a incidir en la regla que, en principi, el vassall no pot alienar el feu sense el consentiment del seu senyor, mentre que el senyor ho pot fer lliurement⁶⁶.

La realitat política del feu, base de la jurisdicció senyorial, sembla que assoleix la seva màxima expressió amb la prohibició al vassall d' abandonar el feu, quan ha prestat homenatge al seu senyor, sense el seu consentiment. Aquest caràcter vitalici de la submissió feudal podria també anar encaminada a garantir un ordre en la societat senyorial sota el poder del príncep de la terra, com a cap de la jerarquia feudal⁶⁷.

---

65 Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *La recepción del derecho feudal común* cit. 116-117 .

66 *Com.* 19: "Si el senyor pot son vassal minuar del senyor ho no": "Si el senyor dacun castel volra vendre al castel del qual aura vassal cavaler, deura gardar de qual condicio sia aquel a quil vendra. (...) Cor lo vassal no pot vendre lo feu sens volentat de senyor, e el senyor pot vendre sens volentat de vassal. a ques vol a força de vassal. Cor vassal a son semblant aa vendre lo feu sil senyor li dona licencia de vendre. E si no ho vol, no pot apus bax vendre si no es de volentat del senyor. Asço matex es de censalers e en altres feuaters" Josep GUDIOL, 324-325; "Si dominus potest diminuere vel encere vasallum de feudo": *Si dominus alicuius castris voluerit vendere castrum, de quo habeat vasallum militem, considerandum erit cuius condiciones sit ille, cui venditur (...) quia vasallus non potest vendere feudum sine voluntate domini: dominus vero potest sine voluntate vasalli cuicumque vult invito vasallo vasallus suo consimili habet vendere feudum, si dominus dat ei licentiam vendendi: aliter non potest inferiori vendere, nisi de voluntate domini. Idem est de emphyteutas, et aliis feudatariis.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 209.

67 *Com.* 23: "Que el vassal no pot lexar lo feu al senyor": "Pusque alcun vassal aura fet homenatge a senyor per raho de feu, e el senyor reeb homenatge del e li atorgara lo feu, lo feuater nos pot del senyor partir ni el feu lexar sens sa volentat que tos temps no retengal feu e romanga son vassal (...)" Josep GUDIOL, 326; "Qualiter vasallus non potest dimittere feudum domino": *Postquam aliquis vasallus homagium fecerit alicui domino ratione alicuius feudi, et dominus recipiendo homagium et fidelitatem ab eo, concesserit ei feudum, feudatarius non potest a domino recedere, nec feudum dimittere absque ipsius domino voluntate, quin in perpetuum retineat feudum, et remaneat eius vasallus*". SOCARRATS, *In Tractatum*, 244.

e) LA LLIBERTAT DE L' HOME EN L' OPTICA DE PERE ALBERT.

La subjecció d' un home a un altre és, com podem veure, un punt de partença fonamental de la doctrina feudal de les *Commemoracions de Pere Albert*.

El text dels diferents capítols que componen les *Commemoracions*, presenta una varietat de termes: vassall soliu, pagès soliu, senyor soliu o més genèricament home soliu. Hi és present la visió coetània de la remença com a mecanisme necessari en la configuració feudal, ja que la seva existència assegurava l' equilibri econòmic del feu i evitava la seva desmillora. El redactor de les *Commemoracions* admet sense traves el *status* del pagès de remença⁶⁸, adscrit a un domini senyorial, i que només podia abandonar mitjançant el pagament de la seva redempció. Davant aquesta realitat, cerca una justificació jurídica de la remença.

El text del capítol 33 de les *Commemoracions* pren com a punt de partença el dret roma del que el redactor demostra tenir-ne un bon coneixement. La seva postura queda palesa en "Jats se sia que per dret roman hom deliure nos pucha fer serv daltre per alcuna simpla covinença ne per confessio feta en juui, estes per covinença feta en scrit pot hom deliure fer si matex ascriptici (...)". De maner que es salva i justifica, mitjançant una forma d' estipulació, el costum de Catalunya pel qual un home lliure es pot constituir home d' un altre, el que obrirà una via per justificar legalment la servitud de l' home lliure.

---

68 El segle XIII revitalitza el terme lliure que s' aplica als habitants de terres franquides i als homes alliberats de la dependència servil. *Vid.* Paul H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa* cit. 144-145 "Els remences foren d' alguna manera tècnicament lliures, és a dir no esclaus, tot i que en les discussions sobre la servitud pagesa es citaven les lleis romanes referents als "servi".

Segons la doctrina de les *Commemoracions*, l'home neix lliure i, per tant, fent ús d'aquesta llibertat personal innata pot constituir-se voluntàriament, *per covinença*, -homenatge, bes i promesa de lleialtat- en home d'un altre home i renunciar a la seva llibertat, "(...) e axi hom deliure per covinença ço es per prometença fer dalcun noble es concebuda, covinença ne de custuma general de cathaluya besar en aquesta guisa (...)". D'aquesta manera un home es constituïa home soliu o no soliu d'un senyor, mitjançant el jurament de fidelitat, expressat en una mena de ritu, on les mans i la paraula jugaven un important paper segons la descripció feta, en el mateix capítol 33:" (...) lo senyor te adoncs entre ses mans les mans daquel qui fa lo homenatge per covinença prometen al senyor entre ses mans feultat e el senyor en seyal que el vassal sia qual, lo vassal deu a son senyor cor tengut li es lo senyor que li aiut, e quel gart de sos enamics, e segons son poder aquel defendre en son dret (...)".

Semblaria també voler diferenciar la condició de serf -home lliure adscrit voluntàriament al territori d'un senyor- de la condició de l'esclau⁶⁹ reservada als sarraïns, a la que no fa al·lusió, però que era ben coneguda a la Catalunya Medieval.

L'establiment dels drets sobre la terra que treballaven els pagesos i el perfilament del seu estatut de llibertat personal seran, com a assenyalat Freedman i Montagut⁷⁰, dels problemes jurídics més importants que hauran d'afrontar els juristes medievals.

Pel fet que l'home pogués convertir-se en home d'un altre home no implicava que passés a la condició jurídica d'esclau. Continuava essent

---

69 Paul H. FREEDMAN, *Juristes catalans i els orígens de la servitud*, a Assaig d'Història de la pagesia catalana (segles XI-XV) (Barcelona, 1988). Títol original: *Catalans lawyers and the origins of serfdom*. Publicat a *Medieval Studies* 48 (Toronto, 1986) 288-314. Per qui les *Commemoracions* són un exemple de la conversió que s'opera de pagès lliure a serf i que coincideix amb la recepció de la legislació romana que contribuirà a definir l'*status* del pagès. Mentre que "El dret romà amb la seva emfàtica distinció entre esclau i lliure, admetia només amb certes dificultats l'existència de condicions intermèdies, com ara la dels pagesos amb vincles de dependència i donava poques oportunitats a les persones lliures per subordinar-se" 153-154.

70 Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *La Sentència Arbitral de Guadalupe* cit. 557-58.

un home lliure perquè en essència ho era i la seva condició humana no quedava desvirtuada pel pacte de submissió feudal, tant arrelat a la tradició catalana, “(...) e iats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret (és referix al dret romà segons especifica la tradició llatina), empero per us cotidia de cathaluya qui es semblant a lig e per ço es ajudat de les ligis et defes, cor les covinences la en us deuen esser servades per dret”⁷¹.

La promesa, segons aquest capítol de les *Commemoracions*, és vàlida intervenint estipulació, encara que no hi hagi causa i es considera que hi ha hagut estipulació, quan existeix causa raonable (concepte de dret romà comú): quan a la promesa es diu: feu, protecció i esmena d’ injúria. “ (...) Car vist sia que rahon noy agues, val sters ab acabament la promessio con coven stipulacion, rahon hi ha, can es en la promession dic per ço mestables, con home con cor tu donest a mi aytal feu . O per ço que tum defenes en mon dret daytals enemics meus, o per esmena de la injuria la

---

71 *Com.* 33: “En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut” Josep GUDIOL, 329; “ Qualiter liber homo possit se constituere hominem alicuius, et facere sibi homagium: et quae interveniunt in faciendo homagio, et unde sit introductum”: *Licet de iure Romano homo liber non possit se facere servum alicuius per aliquam simplicem pactionem, nec etiam per confessionem factam in iure, potest tamen per confessionem aliquis suam conditionem gravare: quia per pactionem, interveniente scriptura, potest aliquis homo liber se constituere hominem alicuius nobilis, et potest ei facere homagium: et quando super hoc si ut aliquis liber homo constituat se hominem alicuius nobilis, concipitur stipulatio, intervenit de consuetudine generali Cathaloniae osculum in hunc faltem modum: dominus tunc debet tenere inter manus suas, manus illius, qui facit homagium, et ille flexis genibus facit homagium per stipulationem, promittendo ipsi domino inter manus suas fidelitatem: et ipse dominus in signum quod viceversa eidem fidelis erit, ipsum osculetur. Nam eandem fidelitatem debet dominus suo vasallo, quam vasallus domino suo. Tenebitur enim dominus ipsum iuvare, et custodire ab inimicis, vel pro posse suo in suo iure ipsum defendere. Et quamvis illud homagium introductum non sit de iure Romano civili scripto, introductum tamen est usu diuturno Cathaloniae, qui legem imitatur, et ideo legibus adiuvatur, et defenditur: quia pactiones licitae custodiendae sunt.* SOCARRATS, *InTractatum*, 324-325.

Socarrats, comentarà que la llibertat natural dels *adscripticii* era violada pels mals usos, *cum tale ius sit servitus, quae est contra naturalem libertatem*, però també diu que havia estat sancionat pel costum (...) *ista servitas fuit introducta de iure usaticorum et consuetudinari et per istud ius, tanquam posterius fuit derogatum ipsi iuri naturali* SOCARRATS, *In Tractatum*, 503.

qual dius que yot fiu”⁷².

En definitiva, podriem dir que aquest capítol de les *Commemoracions de Pere Albert* s’inspira en la radical condició lliure de l’home per defensar el costum feudal de Catalunya. Considera que la condició del remença no pot justificar-se en la tradició jurídica romana en la que imperava el principi que un home lliure no podia per pacte, ni que fos per escrit, fer-se serf d’un altre, tot i que sí adscriptici. La remença té la seva justificació en el costum del país, *ne de custuma general de cathaluya*, segons la qual un home lliure podia, fent ús de la seva llibertat, convertir-se en home soliu o propi, mai en esclau d’un *dominus*.

Veiem com es contempla el pacte com un element necessari per assegurar l’ordre de la societat feudal, tant diferent de la llunyana societat romana⁷³. Però, malgrat la salvetat teòrica, en la realitat quotidiana aquells homes lliures es veien sotmesos als designis dels seus senyors i poca diferència hi havia, o practicament era nul·la, amb un estat d’esclavatge. Tot i que, jurídicament, no podien ser esclaus, perquè aquest tenen la condició de cosa mentre que el serf és una persona, que tot i tenir restringida la seva llibertat és un cristià i té ànima.

La construcció de les *Commemoracions*, pren com a base una visió iusnaturalista cristiana, basada en la radical condició lliure pròpia del ser humà, però amb aquesta postura no es farà més que justificar i afavorir una immobilitat de la condició remença. No trobem cap actitud dirigida a

---

72 *Com.* 34: “Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge” Josep GUDIOL, 329-330; “Utrum homagium possit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium”: (...) *Nec est de consuetudine curandum, utrum in promissione facienda causa interveniat, vel non: nam quamvis causa non interveniat valet tamen cum effectu promissio, interveniente stipulatione Causa quoque intervenit, quando dicitur in promissione, Ideo constituo me tuum hominem, quia tu dedisti mihi tale feudum: vel, ut tu me defendas in iure meo a talibus meis adversariis, vel in emendam iniuriae, quam dicis me tibi intulisse.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 331-332.

73 *Vid.* la teoria del poder ascendent a Walter ULLMAN, *Principios de gobierno y política* cit.; i la recenció al seu llibre de José Antonio ESCUDERO, *El Pensamiento político medieval* cit. 547. Ara el rei governarà més sobre una plataforma feudal que teocràtica, d’aquesta forma a partir del segle XIII hi ha una transformació del poder i es passa d’una concepció descendent a una ascendent.

canviar des d' un punt de vista jurídic les precàries condicions de vida, d' aquells homes més desfavorits socialment.

Estem davant l' admissió d' una situació de servatge que avui, no seria comprensible. Però s' ha de tenir present el pes de lá tradició la qual presentava aquesta realitat social com acceptable i acceptada i a més convenia justificar. En aquest context es pot entendre l' esforç del redactor en no manifestar-se obertament en contra d' una realitat social injusta, sinó més aviat preocupat en cercar una justificació teòrica de la servitud.

f) EL *DOMINIUM DIVISUM*. LES FIGURES DEL FEUDATARI, DE L'EMFITEUTA I DEL CENSALER.

S' ha dit que el *Dominium divisum*, és una expressió jurídica típicament medieval, no romana, creada per definir la propietat dividida en domini útil i domini directe, sobre la que s' assentarà la regulació jurídica del feu⁷⁴. Les *Commemoracions* acullen aquesta dogmàtica per concretar els règims de tenència del territori i sistematitzar així els drets i obligacions de les persones d' una i d' altra banda de la relació jurídica.

La recuperació de la fórmula emfitèutica, del dret romà, serà el camí per ordenar les complexes relacions feudovassallàtiques de possessió i explotació del territori⁷⁵.

La dificultat per definir la naturalesa jurídica de la relació creada pel *dominium divisum* s' incrementa per l' ús que es fa dels mots establiment, emfiteusi i cens en el llenguatge feudal.

---

74 Vid. Faustino GUTIERREZ-ALVIZ y ARMARIO, *Diccionario de Derecho Romano* (Madrid, 1982) 203; on també senyala les expressions *dominium directum* i *dominium utile*, com a terminologies pròpies de l' Edat Mitjana, desconegudes per la tradició jurídica romana; Per l' estudi de l' emfiteusi romana ens remetem a l' estudi de Robert FEENSTRA, *L' emphytéose et le problème des droits réels*, a La formazione storica del diritto moderno in Europa 3 (Firenze, 1977) 1299-1304; Sobre el desenvolupament històric de la figura de l' emfiteusi ens remetem a l' estudi de Antoni MIRAMBELL ABANCO, *L' emfiteusi en el dret civil de Catalunya* (Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1981) l' autor parteix d' una diferenciació entre el feu i l' emfiteusi "el feu es concedeix per homenatge, mentre que l' emfiteusi es concedeix per una prestació anual" 47.

75 Vid. Guillem Ma. de BROCA, *Historia* cit. 241-242; Paul H. FREEDMAN, *Assaig d' Hitoria de la pagesia catalana* cit. 162-166; també ja ha estat subratllat la complexitat del tema per Josep Maria PONS GURI: "la mateixa emfiteusi, que en els seus orígens és matèria de dret civil privat, ja d' abans de la penetració del dret comú es veu lligada amb relacions de dependència feudal i ja començada la recepció, el vincle es fa tan intens que és difícil discernir la seva naturalesa jurídica i sovint hom empra la qualificació d' *emfitèutico-feudal* " a, *Entre l' Emfiteusi i el feudalisme*, Recull d' estudis d' Història jurídica Catalana III (Barcelona, 1989) 185-192.

La tradició jurídica catalana venia emprant el mot establiment, en el sentit d' una decisió o conveni, per referir el contracte pel qual entraven en relació el titular del domini directe, que era el senyor feudal, i el titular del domini útil, normalment un pagès i la seva família que cultivaven i treien rendiment de les terres, a canvi d' una quantitat d' entrada, part de la collita i altres prestacions en diners i espècies⁷⁶. Com s' ha dit, entrat el segle XIII, el contracte d' establiment s' equipara al contracte d' emfiteusi, fins a fer-se sinònims, tal com ho demostra la utilització indistinta que es fa dels dos termes en la documentació jurídica, però la cosa es complica quan es parla també d' establiment emfitèutic. Les mateixes *Commemoracions de Pere Albert*, mostren la sinonímia entre establiment i emfiteusi.

Sí prestem atenció als manuscrits de les *Commemoracions*, veiem que, tant la tradició manuscrita llatina, com la catalana, utilitzen indistintament els dos termes. En tenim una prova en el capítol 18 de les *Commemoracions*, al exposar raonadament quan el castlà pot alienar i quan no, part del castell sense consentiment del seu senyor: “(...) Mes si per aventura lo castel es tal quel senyor noy reeb re de les rendes del Castel, levat solament poçtat del Castel ho si no es castel ho fortalea aquel feu, mas altra cosa axi com camps et vinyes delmes ho alcuna altra cosa senes fortalea on no es res requesta ne dada poçtat mas que nes fet solament homenatge e alcun servey en temps de guerra ho de general ost nes donat, en aquest cas pot lo vassal sens volentat del senyor a perpetual senç stabliment stablir alcuna part del feu axi empero que aytal stabliment sia fet ameyorament del feu, et no apiyorament ne minuan del lo feu (...)”. En canvi, en el text llatí de les *Commemoracions* utilitzat per Socarrats en els seu comentari a les *Commemoracions*, apareix el terme emfiteusi i establiment⁷⁷.

---

76 Trobem un exemple clar del pagament de censos en els documents de la Catedral de Barcelona registrats per Caresmar en els seus *Indexs*, on Pere Albert figura en molts d' ells com a testimoni i en qualitat de canonge de la Seu barcelonina. *Vid.* Documents.

77 *Com.* 18: “Quant pot alienar lo castla e quant no la part del castel sens consentiment de son senyor” Josep GUDIOL, 324; “Quando potest alienare castellanus et quando non, partem castri sine consensu domini sui”: (...) *tunc in casu istu potest vasallus sine domini voluntate ad perpetuum in*

El nostre text sembla voler recuperar el mot emfiteusi de la tradició jurídica romana i alternà el seu ús amb el terme “establiment”. Aquest fet és un exemple de la dificultat amb que ens topem durant l’ Edat Mitjana, per definir els conceptes jurídics, alhora que és un indicador del moment de transformació jurídica que viu el Principat durant el segle XIII. Les *Commemoracions* són un exponent de l’ entrada d’ aquests termes jurídics cultes, propis del dret romà que obren el camí cap a la consolidació d’ un ordenament jurídic més complet i perfecte.

Hom veu en el contracte emfitèutic el sistema contractual idoni per regular les relacions feudovassallàtiques entre el titular del domini directe i el titular del domini útil.

El redactor de les *Commemoracions* procura integrar, assossegadament, l’ emfiteusi en el dret propi del Principat. Aquesta intencionalitat es pot constatar en l’ ús alternatiu que fa de la terminologia. Mentre que l’ establiment, era un mot familiar a la tradició jurídica consuetudinària catalana, l’ emfiteusi, era un element estrany, que procedia del dret romà i, la seva integració al *Ius proprium* s’ havia de fer d’ una forma paulatina. Això explicaria el joc a les *Commemoracions* amb l’ utilització d’ aquests dos mots. Procura introduir la figura emfitèutica, malgrat la força i rigidesa del vincle feudal que per si mateix, desvirtuava la naturalesa jurídica del contracte emfitèutic.

Les *Commemoracions* transmeten el sentit essencial de tinença del terme feudatari o feuter i, es refereix al feudatari per assenyalar el beneficiari o vassall d’ un feu el qual, segons l’ abast de la relació jurídica, adoptarà diverses denominacions: castlà, emfiteuta o censaler. Totes aquestes figures jurídiques neixen arrel del pacte basat en la relació de poder preminent del *dominus* enfront el feudatari pel que es pretén ordenar i regular diferents supòsits que comporten la seva relació jurídica.

Feu, emfiteusi i cens són similars en quan l’ origen de la relació, ja

---

emphyteusim stabilire aliquam partem feudi, ita tamen quod huiusmodi stabilimentum fiat ad meliorandum sine diminutione feudi (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 187-188.

que tots indiquen una tinença de línia servil del territori en oposició a l' alou que, per definició, és una tinença lliure, plena i total, desvinculada de qualsevol carga o dret senyorial.

Les *Commemoracions de Pere Albert* es refereix indistintament al feudatari, al vassall i al castlà per indicar al subjecte possessor d' un feu (terra o castell), que concedeix un senyor a canvi de determinats serveis i, incorpora la figura de l' emfiteuta per assenyalar el posseïdor del domini útil d' un bé immoble, que està obligat al pagament d' una pensió o cens al titular del domini directe. La fórmula emfitèutica, recordem que en el seu origen grec vol dir plantar o cultivar un terreny, encaixa perfectament amb els establiments rústics.

El censaler és aquell posseïdor d' un territori el qual està subjecte al pagament d' un *census* o quantitat anual en virtut del contracte d' emfiteusi. Per tant censaler i emfiteuta semblen respondre a la mateixa figura jurídica, la diferència recauria en el seu origen: mentre que el terme censaler és més propi de la tradició jurídica catalana, el terme emfiteuta pertany a la tradició jurídica romana ara reintroduït a les *Commemoracions*. Ho explicaria el fet que on la tradició manuscrita catalana del text de les *Commemoracions* s' expressa majoritàriament amb el terme cens i censaler, la tradició llatina empra el termes emfiteusi i emfiteuta. Veiem per exemple el capítol 11 de les *Commemoracions* on s' estableix com s' ha de procedir contra el censaler que comet injúria, "En aquesta guisa mateixa que de sus es dit enantara hom contra sensaler cor sil senyor sobira se clamara del sensaler iusan qui haura for fet a el en la honor perque fa lo senç, enantat a el senyor ab lo primer sensaler e lo primer ab lo segon e lo segon ab lo terz, axi con de sus es dit de vassal..."⁷⁸.

---

78 *Com.* 11: "En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria" Josep GUDIOL, 321; Text més clar a 3 *CYADC* I,4,30 "En aquella mateixa manera del emphiteota sie anantat, car sil Senyor sobira se sera clamat del emphiteota jusa, que li ha forfet en la honor emphiteutica que te, enantara lo Senyor ab lo primer emphiteota, e lo primer ab lo segon, e lo segon ab lo terç, axi com damunt es dit del vassal (...) 328; "Qualiter Procedatur contra emphyteutam iniuriantem": *Eodem modo de emphyteuta procedit , quod si dominus superior conquestus fuit de emphyteuta inferiori, quod forefecit in honore emphyteutico quem tenet, procedat dominus cum primo emphyteuta, et primus cum secundo, et secundus cum tertio, ut supradictum est devasallo.(...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 110.

Un altre exemple el tenim en el capítol 19 de les *Commemoracions*, on Pere Albert tracta de respondre raonadament sí és o no possible alienar un feu a un vassall d' inferior condició. Ho resol dient que s' apliqui el mateix als censalers i als altres feudataris, "(...) Cor lo vassal no pot vendre lo feu sens volentat de senyor, e el senyor pot vendre sens volentat de vassal a ques vol a força de vassal. Cor vassal a son semblant aa vendre lo feu sil senyor li dona licencia de vendre. E si no ho vol, no pot apus bax vendre si no es de volentat del senyor. Asço matex es de censaler e en altres feuaters"⁷⁹.

---

⁷⁹ *Com.* 19 "Si el senyor pot son vassal minvar del senyor ho no" Josep GUDIOL, 324-325; Text més clar a 3 *CYADC* I, 4,30 "(...) car lo vassall no pot vendre el feu sens volutat del Senyor, lo Senyor empero pot sens voluntat del vassall a quis volvendre, forçat lo vassall, car lo vassall a son semblant ha a vendre el feu, sil senyor li dona licentia de vendre, en altra manera no pot al jusa vendre. sino de volutat del Senyor, axi mateix es dels emphyteotas, e dels altres feuaters" 331; "Si dominus potest diminuere vel encere vasallum de feudo": (...) *dominus vero potest sine voluntate vasalli cuicumque inuito vasallo vasallus suo consimili habet vendere feudum, si dominus dat ei licentiam vendendi: aliter non potest inferiori vendere, nisi de voluntate domini. Idem est de emphyteutas, et aliis feudatariis.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 209.

g) LA RESPONSABILITAT CRIMINAL. LA INJURIA, EL CRIM DE BAUSIA I LA FELLONIA DEL VASSALL.

En el règim feudal el vassall del feu tenia també una responsabilitat criminal vers el seu senyor, de manera que havia de respondre davant del seu *dominus* per les ofenses que hagués pogut cometre per forfet, injúria, bausia o fellonia.

Alguns capítols de les *Commemoracions* tracten d' aquestes qüestions, però val a dir, que la diferenciació entre aquests conceptes no queda prou clara, pel fet que el seu denominador comú és una manca a la fidelitat debuda al senyor, a causa del jurament vassallàtic.

La injúria, per definició, sabem que és un delictes contra l' honor d' una persona amb paraules o actes⁸⁰. Les *Commemoracions* regulen la competència jurisdiccional en diferents supòsits d' injúria. Així estableix que, quan un habitant del castell, encara que fos família del castlà, hagués injuriat al senyor superior, o al batlle, o a qualsevol altre de la família del senyor, l' injuriador hauria de fer firma de dret i seguir el judici davant del senyor superior, i no davant del castlà, segons observança del costum

---

80 El Codi Penal espanyol en el seu article 208, defineix la injúria com com “ La acción o expresión que lesionan la dignidad de otra persona, menoscabando su fama o atentando contra su propia estimación” Vid. Carlos GARCIA VALDES (AAVV), *Diccionario de Ciencias Penales (Criminología, Derecho penal, Derecho penitenciario y Derecho procesal penal)* (Madrid, 1999) 309; Vid. també Enrico PESSINA, *Enciclopedia del diritto penale italiano* 14 Vols (1905-1913), on l' autor ja ens adverteix de l' ampli valor i significat d' aquest terme “ampio significato del vocabolo *iniuria* e suo valore nella legge delle XII Tav (...)” *Indici*, 161-162; Mn. Antoni Ma. ALCOVER-Francesc de B. MOLL, *Diccionari Català- Valencià-Balear VI* (Palma de Mallorca, 1954) 671-672 “Ofensa greu, de paraula o de fets, contra el bon nom o l' honor d' algú”; Per una millor aproximació al desenvolupament històric del dret processal i penal a Catalunya Vid. Víctor FERRO POMA, *Els drets processals i penal a Catalunya abans del Decret de Nova Planta* (UOC); Vid. també. Alfonso OTERO, *Historia del Derecho criminal en Santiago de Compostela*, a *Dereito* 8 n°1 (1999) 141-186.

de Catalunya⁸¹. També es diu que, segons costum general de Catalunya, en aquell cas en que hi ha dos castlans i ambdós tenen la castllania per un senyor superior, però sols un dels dos castlans té tota la jurisdicció (tots els “fermamens”), aleshores, quan un dels habitants del castell comet injúria contra el que no té jurisdicció, es seguirà judici davant d’ aquest últim; però si un castlà injuria a l’ altre, la jurisdicció correspondrà al seu senyor superior⁸².

Cal recordar que, durant l’ Edat Mitjana, la bausia és considera un delicte de traïció del vassall envers al seu senyor superior, per incompliment de la promesa de fidelitat debuda que havia quedat

---

81 *Com.* 12: “De injuria feta a senyor per alguns habitants del castell”: “Si el senyor castla menor reeb tots los fermaments dels clams de tots los habitants el castell don es castla e alcun daquel castell, o alcun neguex de la compaya daquel castla fara enjuria o alcun mal al senyor sobira o al batle seu ho alcun de compaya daquel senyor a aquel malfeytor deu segons custuma de cataluya fermar et fer dret e fer en poder daquel del senyor sobiran e no en poder del castla en axi con si aquel mal fet a son senyor.” Josep GUDIOL, 321; “De iniuria facta domino ab aliquibus habitatoribus in castro”: *Si minor castellanus recipit omnia firmamenta quaestionum, seu querimoniarum hominum habitantium in castro, cuius est castellanus, et aliquis de illo castro, vel aliquis de familia illius etiam castellani iniuriam fecerit, vel aliquod malum intulerit domino superiori, vel baiulo, seu alicui de familia ipsius domini, iste malefactor debet de consuetudine Cathalonie firmare, et facere ius in posse ipsius domini superioris, et non in posse castellani, sicut et ille vasallus, si malum aliquod intulisset domino.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 130.

82 *Com.* 25: “ Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castllania e no per .i. per altre”: “(...) e alcun dels habitants del castell faran injuria aquell castla qui no ha fermances o al senyor sobiran los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria, e no en poder daquel qui reeb e ha generalment los altres fermaments dels habitants del castell. Item si .i. daquels .ii. castlans o altre castla fa injuria en poder del senyor sobira ferma aquell qui iniuria feu et no en poder daquel aqui feta es la injuria. Jats se sia que reeba tots los fermaments dels clams dels habitants del castell”. Josep GUDIOL, 326-327; “Quando duo castellani tenent tantum pro domino castrum, et non alter pro altero tenent castellaniam”: (...) *et aliqui de habitatoribus illius castris faciunt iniuriam illi castellano, qui non habet firmamentum a domino superiori, ipsi iniuriantes debent, et tenentur de consuetudine Cathalonie firmare, et facere directum illius ratione iniurie in posse illius, cui facta est iniuria, et non in posse illius, qui recipit, et habet generaliter alia firmamenta habitantium in castro illo. Item si unus illorum duorum castellanorum alteri castellano iniuriam fecerit, in posse domini firmabit ille, qui iniuriam contulit, non in posse illius, cui facta est iniuria, etiam si receperit omnia firmamenta questionum habitantium in castro illo.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 256.

consolidada per l' acte d' homenatge.

Veiem que la bausia ja havia estat tractada en alguns capítols dels *Usatges* ⁸³. I les *Commemoracions*, a partir de la regulació Usàtica, concretaran diferents supòsits en els quals el vassall comet bausia contra el seu senyor i, per tant, és considerat traïdor (baare)⁸⁴.

Ja en el primer capítol de les *Commemoracions*, on es consigna l' obligació del vassall de donar postat o ferma de dret al senyor quan ho

---

83 *Vid. Us. 40*: “Qui se sciente”: “Qui scientment ociura son senyor o de ma o de lengua, o son fill ledesme, o li adulterara sa muller, o li tolra son castell e no l li retra sens pijorament, o li fara mal que no li puxa esmenar ni redreçar, per una de aquestas cosas, si provat o convençut n es, deu venir en ma de son senyor ab tot quant per ell tenga per ferne a sa voluntat, car gran bausia es” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 84; *Us. 41*: “De aliis namque”: “De las altras bausias e maleficus qui poden esser redreçats o esmenats, ferm hom dret a son senyor, axi com costum es de aquesta terra, e faça li axi com ell li fara jutjar” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 84; *Us. 42*: “Potestatem”: “Postat de son castell ni fermament de dret null hom no contrast en neguna manera a son senyor, axi com li deu dar postat e fer dret; car dementre que li contradira son basador sera (...)” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 84; *Us. 43*: “Si quis in curia”: “Si algun en cort per son senyor sera reptat de bausia devant lo princep, purgar se n deu per judici e per loament de aquella cort; e si fer no volra, lo princep lo n deu destrenyer” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 84; *Us. 45*: “Et si quis a potestate”: “E si per la potestat algu sera reptat, deu se metre en sa ma, e per judici de la sua cort redreçar e esmenar lo dan e lo mal e la deshonor que feta li haura, o se deu purgar de bausia (...)” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 84-85; *Us. 94*: “Exhereditare”: “Desheretar poden los dits pares genitors lurs fills o fillas nets o netes (...) o si ls fills son fets basadors(...)” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 94; *Us. 94*: “Quia iusticiam”: “Car fer justitia dels malfaytors es donat solament a las potestats, ço es dels homeyers, dels adueters, dels metziners, dels ladres, dels robadors, dels basadors e dels altres malfaytors(...)” Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 100.

84 Sobre el significat del terme bausia *Vid. ALCOVER-MOLL, Diccionario II* cit. 354, que considera la bausia com “Traïció i mancamment de la promesa de fidelitat i posa com exemple entre altres, l' *Usatge 43* “Si quis in Curia” : “Si algun en Cort serà reptat de bausia devant lo Príncep, purgarse'n deu per judici e per loament de aquella cort; e si fer no volrà, lo Príncep lo'n destrènyer”; *Vid. també Joan COROMINES, Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana I* (Barcelona, 1989) 649-650, bausia, ens diu Coromines, “és un derivat de bare, (traïdor), especialment, el qui manca a les seves obligacions envers els seus senyors feudals”; Un estudi sobre la traïció a Aquilino IGLESIA FERREIROS, *Historia de la Traición. La Traición regia en Leon y Castilla* (Santiago de Compostela, 1971)(reimpresión 1995; on l' autor assenyala que la traïció és pròpia del món medieval.

reclama, Pere Albert es mostra contundent al declarar que contra les coses que requereixen fidelitat es segueix el delicte de bausia i no s'admet cap defensa⁸⁵. També veiem com Socarrats, al comentar aquest capítol, considera la bausia un delicte de traïció contra el senyor i, segons ell, aquest mot ve de *bausiare*, és a dir, del bes que el senyor i el vassall es fan en l'acte de prestació d'homenatge⁸⁶. Així el vassall es convertiria en bausador al faltar a la fe promesa.

Les *Commemoracions de Pere Albert* recolen jurídicament el delicte de traïció invocant el costum de Catalunya, de tal manera, que el vassall serà considerat traïdor quan no abandona el terme del castell si el seu senyor li reclama la postat: "(...) En altre manera tant cel vassal romandra el terme del castel, no es entes que aya donada poçtat e romandra baare segons costum de cataluya tant con alongara donar plena poçtat."⁸⁷

També es consigna que el vassall inferior que no hagi entregat la postat del castell dins els deu dies prescrits, passats aquests, serà considerat un traïdor, i els altres vassalls estaran obligats a ajudar al senyor superior contra el vassall "forfetor" (transgressor), perquè entregui la postat i faci

---

85 *Com.* 1: "Que nuyla excepcio ne despulacio no sia reebuda contra senyors qui demanen poçtat e ferma de dret": "(...) E breument si senyor ab son vassal pledeyara en judici de cosa que feeltat requira el vassal dira si esser depuylat de son senyor dalcuna part del feu, ho dalcuna altra re, e per aço dira que no es tengut al senyor respondre tro sia restituit en aquest cas lo vassal no deu esser oit, cor contra aqueles coses que feeltat requeren e batayla (bauzia) se segueix si seran contra dites, no es reebuda alcuna escusacion ne defeniment" Josep GUDIOL, 318; "quod nulla exceptio expoliationis admittatur contrà requirentem potestatem in iure et firmamentum": (...) *in hoc casu vasallus non est aliquo modo audiendus: quoniam contra ea, quae fidelitatem requirunt, et bausia sequitur, si contradicatur, non admittitur aliqua defensio, etc.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 5.

86 *Quaero, quae dicitur bausia. Et dic quod bausia dicitur a bausio, sive osculo: quia dominus et vasallus, dum praestatur fidelitas, et homagium (...)* SOCARRATS, *In Tractatum* cit. 29, núm.79.

87 *Com.* 2: "En qual manera deu esser dada poçtat" Josep GUDIOL, 318; "De modo dandi potestatem": (...) *alioquin quantum vasallus remanserit in termino ipsius castri non intelligetur potestatem donasse: et bausator remanebit iuxta consuetudinem Cathaloniae quamdiu distulerit dare plenam potestatem.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 33-34.

firma de dret. En el cas de negar-se a ajudar al seu senyor també seran considerats traïdors els altres vassalls⁸⁸.

ES recull el principi de considerar traïdor (baare) al vassall quan contradiu la postat del senyor superior, i en general a tots aquells actes que requereixen fidelitat, ja consignat a l'*Us. 42 "Potestatem"*, però es va més enllà, a l' aplicar també el delicte de bausia a la institució tutelar, i establir que el tutor de la filla menor de dotze anys que hereda el feu, està obligat a prestar homenatge al senyor del feu en nom de la filla, a donar postat i fer ferma de dret quan el senyor li ho demani. Si el tutor es nega, serà tingut per traïdor, ja que aquest es subroga en la condició de vassall del menor, durant el temps que dura la tutela: "E si fara contra aqueles coses que feeltat regueren, sera baare. car lo tudor romandra vassal aytant com dura la tuduria"⁸⁹.

També haurà de ser jutjat com a traïdor el vassall, castlà o el seu successor, abans de prestar homenatge i fidelitat al senyor del feu, quan aquest hagi comès delicte de bausia contra el senyor del feu o contra els

---

88 *Com. 10*: "En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria": "(...) lo qual segon vassal es assaber lo vassal forfetor si no vol fermar dret o si no dara postat del castel dins .X. dies comptat lo dia en que asi sera denunciat del senyor seu passats .X. dies baare sera. els altres vassals son tenguts a ajudar lo senyor sobira a forçar el que li don postat del castel e que ferm dret e faça al senyor sobira los quals si no ho fan baares seran". Josep GUDIOL, 320-321; "Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino": "(...) si non firmaverit, id est, si non dederit potestatem de castro intra decem dies, computato die, qua hoc fuit sibi denuntiatum a domino suo, transactis decem diebus bausator erit, et caeteri vasalli tenentur iuuare dominum superiorem ad compellendum eum, ut donet potestatem de castro, et quod firmet, et quod faciat ius domino superiori: qui si non fecerint, bausatores erunt. SOCARRATS, *In Tractatum*, 101.

89 *Com. 22*: " En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu" Josep GUDIOL, 325-326; "Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum": "(...) tutor eius faciat homagium pro illa domino feudi, et dabit potestatem de castro, quandocunque fuerit requisitus, et faciat servitium, et firmamentum de directo pro feudo: et si fecerit contra ea, quae fidelitatem requirunt, bausator erit: quoniam ipse tutor remanebit vasallus, quamdiu durabit tutoria. SOCARRATS, *In Tractatum*, 235-236.

seus antecessors⁹⁰.

En el capítol 42 de les *Commemoracions*, Pere Albert tracta de la fellonia del vassall, és a dir, la manca de lleialtat o ofensa greu que comet el vassall envers el senyor del feu i en quina mida, aquesta fellonia afecta a la successió del fill del vassall transgressor⁹¹. Fellonia es podria equiparar a bausia ja que la fellonia és també, com sabem, sinònim de traïció o falta a la fidelitat donada. Però les *Commemoracions de Pere Albert* prefereixen utilitzar el terme bausia per referir-se al delicte i fellonia en el sentit de malifetes, danys o traïcions del vassall contra el seu senyor. Solament tracta la fellonia, quan es planteja, raonadament, els supòsits possibles i impossibles de la successió en el feu del fill del vassall deslleal.

Finalment, en el capítol 43 de les *Commemoracions*, veiem com Pere Albert accepta el duel judicial com a remei per l' exculpació del crim de lesa majestat, el qual considera un delicte de traïció: "Item lo vassall deu la vida del senyor prefferir a la sua vida pròpia; car si lo senyor deu fer batalla ab altre, perquè algu vol provar per batalla contra aquell senyor que havia comès crim de lesa majestat, o altra cosa, certament lo dit senyor pot manar al hom e al vassal seu que per ell se sotsmeta a batalla, com son

---

90 *Com. 27*: " Si ans que aya fet homenatge pot esser baare per crim de baiya": "Si vassall o castla a son successor ans que aya feta puritat de homenatge o de feultat al senyor del feu, o ason successor forferra en crim de baya al senyor o a son successor deu esser jutyat baare si aquel vassal o son successor axi com eren de testament ho ab intestat o per donacio de heretat, aura reebut lo feu del son pare e de son avi e sabra que aquel era adoncs senyor del feu contra lo qual feu lo crim". Josep GUDIOL, 327; "Si antequam fecerit homagium vasallis possit esse bausator, et ex delicto bausiae": *Si vasallus, sive castellanus, vel eius succesor antequam fecerit securitatem homagii, et fidelitatis, domino feudi, vel eius successori, forefecerit in crimine bausiae ipsi domino, vel eius successori, debet iudicari bausator, si ille vasallus, vel eius successor, tanquam haeres ex testamento, vel ab intestato, seu ex donatione haereditaria adiisset feudum paternum, vel avisui, et scivit illum esse tunc, in quem commisit, dominum illius feudi*. SOCARRATS, *In Tractatum*, 262.

91 *Com. 42*: "En qual manera fellonia comesa al senyor per lo vassall puxa noure al fill del vassall, o no, que.l fill no succesca en lo feu" Josep ROVIRA, 193-194; "Qualiter felonia commissa domino per vasallum possit filio vasalli nocere, et qualiter non; quominus succedat filius in feudum" SOCARRATS, *In Tractatum*, 439-440.

hom dega la vida de son senyor prefferir a la sua vida”⁹².

---

92 *Com.* 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son hom” Josep ROVIRA, 197; “Quae et quanta sunt iura, quae dominus habet in homine suo”: *Item vasallus debet vitam domini sui praeferre vitae suae propriae: quoniam si dominus debet facere duellum, puta quia aliquis vult probare per duellum contra ipsum dominum quod commiserit crimen laesae maiestatis, vel aliquod aliud, certe praedictus dominus potest praecipere homini, sive vasallo suo, ut pro ipso sub eat duellum: cum homo suus debeat domini sui vitam praeferre vitae propriae (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 468-469.

h) LA SUCCESSIO DEL FEU. LA TUTELA. EL DOT.

La successió feudal ja havia estat abordada en diversos *Usatges* ⁹³ on, a part de la intestia, també era regulada l'eixorquia⁹⁴, amb un tractament diferenciat, segons fossin nobles o pagesos, el que morien sense descendència. També la cugucia⁹⁵ determinava la successió. La tutela⁹⁶ i el dot⁹⁷ des de l' òptica de la seva implicació en el règim hereditari feudal, tindran aquí cabuda seguint l' anàlisi del règim successori que fa Pere Albert.

Les *Commemoracions* portaran a terme un tractament més extent de la successió feudal a partir de la concepció del feu com una unitat patrimonial que s' ha de preservar per assegurar l' equilibri econòmic i la submissió feudal. S' assenta el principi de la indivisibilitat i el caràcter vitalici del feu entregat a un dels fills. El que s' acostaria cap a la institució

---

93 *Us.* 31 "Si a vicecomitibus" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 81-82; *Us.* 76 "Auctoritate et Rogatu" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 93-94; *Us.* 77 "Exhereditate" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 94; *Us.* 78 "Si quis filium suum" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 94; *Us.* 79 "Possunt etiam" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 94-95; *Us.* 127 "Quod si filii" Fernando VALLS TABERNER, *Usatges* cit. 109; *Us.* 138 "De intestatis" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 113.; Vid. Guillem Ma. DE BROCA, *Historia* cit. 366-368.

94 *Us.* 69 "Item statuerunt" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 91; *Us.* 109 "De rebus" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 104.

95 *Us.* 110: "Similiter de rebus" 104; *Us.* 111: "Si autem mulieres" 104 i *Us.* 112: "Mariti uxores" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 104-105.

96 *Us.* 115 "Tutores vel bajuli" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 105.

97 *Us.* 108 "Si quis violenter"; *Us.* 111 "Si autem mulieres" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 104.

de l' hereu i de la pubilla.

L' *Us.* 31 "Si a vicecomitibus" en el supòsit de successió intestada d' un noble, concedia al seu *dominus* la prerrogativa de poder entregar el feu a qualsevol dels fills del difunt, i encara més, l' *Us.* 79 " Possunt etiam", facultava als prínceps, magnats o cavallers, per nomenar un successor dels seus honors, en vida, d' aquells vassalls que encara posseïen el feu.

Les *Commemoracions* secunden la successió intestada , s' afegeix que tindrà lloc la gratificació "loc es agradeyar"⁹⁸ i que el senyor rebrà homenatge del fill escollit com a successor del pare⁹⁹.

El dret a succeir en el feu, segons assenyalen les *Commemoracions de Pere Albert*, es fa extensible també a la dona., per ús i observança de Catalunya: "Si defunct lo castlà o el vassal una fila sola sobreviu aquela segons us e observancia general de cathalunya sucseix el feu axi con fil

---

98 Mn. Antoni Ma. ALCOVER, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, VI (Palma de Mallorca, 1954) 363, on es defineix "gradejar" com afavorir, decidir-se a favor d' un entre dos o més optants. Posa com exemple el text del capítol 21 de les *Commemoracions*.

99 *Com.* 21: "Quant es loc a gradeyar donan feu als fills del vassall qui mort es": "Vassal sis moria sens testament os lexara .ii. o .iii. fils o mes de leyal matrimoni nats loc es agradeyar, cor lo senyor pora lo feu atorgar aquil mes volra dels fils e aquel envestir del feu reeben daquel homenatge contra volentatsdels altres frases, e aço pot fer, si els atorguaran o contendran del feu, e axi aura lo feu segur aquel aqui sera axi donat per lo senyor" Josep GUDIOL, 325; "Quando habet locum gratificatio in concendendo feudum filiis vasalli defuncti": *Vasallus si decesserit intestatus, et reliquerit duos vel tres, aut plures filios de legitimo matrimonio natos, locus est gratificationi. Glossa hoc habet locum quando inter dominum et vasallum nulla licita et debita conditio est apposita super feudo post mortem: quia si est apposita, servari debet illa conditio: ut ff. de pact. l.i & C. de bonis vac. l. vacantia. & in úsaticis de feudis intestatorum. c. si a vicecomitibus: quia dominus poterit feudum concedere illi, cui magis voluerit de filiis, et eum investire de feudo: recipiendo ab eo homagium, aliis fratribus inuitis. Et hoc sive fratres contenderint inter se, sive non contenderint de ipso feudo, et erit ei feudum securum.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 219.

Ressaltem com en el text del Ms. de Vic manca la part que apareix a l' edició llatina de Socarrats, en el que s' ha incorporat una glossa del *Corpus Iuris Civilis*.

mascle. iats se sia que entestat sia mort(...)"¹⁰⁰. El mateix es diu en el capítol de les *Commemoracions* on es planteja si un home pot ser vassall soliu de dos senyors, i si la dona pot ser igualment vassalla soliu: "Mas la fembra qui succeex el feu segons la costuma, romandra vassala solia del senyor demunt dit, e faen homenatge, fara segrament de feultat al vescomte de cardona son senyor de qui te el feu pus que costum de cataluya ho ap[rova que filla] puscha succeer en feu"¹⁰¹.

S' estableix l' acceptació de l' "heretat feudal" com un requisit imprescindible per la successió del feu: "(...) Axi mateix es, si axi com hereu pren lo feu del pare, mort lo pare, car en aquest cas, no pot contendre homenatge al Senyor del feu, e vulles o no, tindrà el feu axi com a vassall, e sera destret fer homenatge al Senyor: si empero no pren la heretat feudal, no sera destret lo feu retenir"¹⁰².

---

100 *Com.* 22: "En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu" Josep GUDIOL, 325; "Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum": *Si defuncto castellano, seu vasallo, filia tantum superstes fuerit, secundum usum et observantiam generalem Cathalonie succedit in feudum, sicut filios masculus (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 235.

101 *Com.* 36: "Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge" Josep GUDIOL, 331; "Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: et utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo pro feudo": (...) *Nam licet de consuetudine Cathalonie mortuo vasallo solido alicuius nobilis, videlicet vicecomitis Cardonae, filia ipsius defuncti succedebat in feudo solido, quod ipse defunctis pater dictae mulieris tenebat pro domino vicecomite, pro quo feudo ipse defunctus erat homo solidus dicti vicecomitis, ipsa filia erit vasalla praedicti vicecomitis* . SOCARRATS, *In Tractatum*, 349.

102 *Com.* 23: "Si lo vassall apres que ha fet homenatge pot leixar lo feu, lo Seyor no volent" 3 *CYADC* I, 4,30. 332 (Prenem aquest text perquè és més clar que en altres versions); "Qualiter vasallus non potest dimittere feudum domino": *Idem est si tanquam haeres adiit feudum paternum mortuo patre: quia in isto casu potest contradicere homagium domino feudi et veli nolit, retinebit feudum tanquam vasallus: et compelletur facere homagium domino. Glossa quia eadem persona fingitur cum defuncto: quia si pater defunctus non potuit se liberare dimittendo feudum: ita nec iste feudum deferendo poterit se liberare ab homagio: postquam adiit haereditatem feudalem: non compellitur feudum retinere*. SOCARRATS, *In Tractatum*, 244.

En el capítol 28 de les *Commemoracions* 103 es dirà que, un cop acceptada l' herència feudal, l' hereu està obligat a prestar homenatge al senyor i si es nega a fer-ho, pot perdre el benefici quan el seu senyor ho volgui. S' estableix el plaç d' un any i un dia perquè l' hereu del vassall mort, un cop acceptada l' herència, es presenti davant del senyor del feu per prestar-li homenatge i fidelitat. El mateix plaç s' estableix pel vassall, per renovar l' homenatge al successor del seu senyor, sota pena de perdre el benefici si no ho fa quan li demana el senyor. S' insisteix, més endavant, amb la força del costum general de Catalunya, sobre la circumstància que, qualsevol que sigui hereter del vassall difunt, amb testament o sense, s' ha de presentar l' hereu dins un any i un dia, davant del senyor del feu, per renovar-li o prestar-li fidelitat i homenatge i, de no fer-ho, pot perdre el feu si així ho vol el seu senyor¹⁰⁴.

El capítol 24 de les *Commemoracions*, diu que el vassall o castlà que hagués fet donació o heretament absolut al seu fill, sense reservar-se res per a ell - ni l' usdefruit- , en aquest cas, un cop el fill ha acceptat el feu

---

103 *Com.* 28: "Quant cantes vegades e en quines cases se deya renovar homenatge e de la pena daquels qui no volen renovar": "Cant lo senyor es defunct lo vassal, si deu venir dins .i. an, et .i. dia al hereu del defunct, e deu lo homenatge renovar e feeltat prometra(...)" Josep GUDIOL, 327; "Quando et in quibus casibus homagium sit renovandum": *Domino defuncto, vasallus eius debet venire intra annum et diem ad haeredem defuncti, et homagium ei renovare, et fidelitatem promittere: quod nisi fecerit intra dictum tempus, tanquam ingratus amittet beneficium, si ipso domino placuerit. Eodem modo, vasallo defuncto, eius haeres quicumque fuerit, adita haereditate, debet coram domino feudi venire intra praedictum tempus post obitum dicti defuncti, et petere investituram feudi, paratus facere homagium, et fidelitatem pollicendo: nam eo ipso, quo haereditatem adivit, adstrictus est domino iuramenti et homagii (...)" SOCARRATS, *In Tractatum*, 265-266.*

104 *Com.* 41: "Si el nebot del vassal de[funct s] ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de]l feu, e dins qual temps deua venir davant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct" Josep ROVIRA, 190-193; "Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domini feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudi ipse agnatus, vel alius haeres vasalli defuncti": (...) *Et haec est consuetudo generalis Cathaloniae: videlicet quod quicumque fuerit haeres vasalli defuncti: sive ex testamento, vel sine testamento, debet ipse haeres venire coram domino feudi intra annum, et diem, paratus renovare, sive praestare homagium, et fidelitatem domino feudi: quod nisi fecerit, amittet feudum, si domino placuerit dictum est.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 428-429.

donat pel seu pare, ha de prestar homenatge al senyor del castell, i de no fer-ho, podrà aquest, pendre-li el feu o castell, fins que li hagi prestat homenatge i restituit totes les dispeses i danys que el senyor manifestés haver-li causat des del dia en que li nega l' homenatge, fins el dia en que s' hagués acabat el negoci¹⁰⁵.

El capítol 24 de les *Commemoracions* es recull la institució catalana de l' "heretament", ja configurada en els *Usatges* ¹⁰⁶. Concretament en els *Us.* 76 "Auctoritate et rogatu" i *Us.* 79 "Possunt etiam". Però sembla ser que és en el nostre text on es consolida l' ús del terme "heretament" per assentar com aquesta institució condiciona les relacions de vassallatge en l' àmbit nobiliari. Aquesta pràctica de l' heretament, tenia com antecedent el costum originat a la segona meitat del segle XI, entre els pagesos que consistia en transmetre el patrimoni mitjançant una donació, seguint l' antic esquema de cessions de pares a fills. Aquestes donacions, són les que les *Commemoracions de Pere Albert* donaran per primera vegada el nom d' heretament¹⁰⁷.

---

105 *Com.* 24: "Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey": "E si el castla o el vassal el temps del heratament e de la donacio o feu a son fil neguna cosa nos retenc mas. de tot en tot de Castlania e del feu son fil hereta de tot, ho a el daguestes coses plena donacio feu et neguna nos retenc lo pare aço feen en est cas lo fil pus que pres lo feu del pare axi a el donat per lo pare es tengut fer lo homenatge al senyor del feu ho del castel(...)" Josep GUDIOL, 326 "Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenentur facere homagium, vel servitium": (...) *in casu isto filius postquam adiuit feudum paternum sic sibi donatum a patre , tenetur facere homagium domino castri, sive feudi : quod si facere contenderit, et dominus castri, sive feudi, propter hoc, castrum, sive feudum appraehenderit, et gratiam non sustinuerit, non tenetur ei dominus reddere castrum, sive feudum, donec ei fecerit homagium, et restituerit omnes expensas, et damna, quae, et quas dominus ostenderit se fecisse.*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 250.

106 En els *Usatges* ja es troba l' esbós de la típica institució catalana de l' heretament, nascuda quan s' aplica la regla del caràcter vitalici del feu, amb l' objecte, que el fill agraciat gaudís d' aquest. *Vid.* Guillem Ma. DE BROCA, *Historia* cit. 238-240 i 365.

107 Lluís TO FIGUERAS, *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)* (Barcelona, 1997) 289-291; *Vid.* també la regulació dels heretament a la *Legislació Civil Catalana*. ed. preparada pe Joan EGEA FERNANDEZ-Josep FERRER RIBA (Barcelona, PPU, 1988) 59 i ss.

Així en el supòsit que el vassall fes heretament a favor del seu fill en vida i, aquest es reservés l' usdefruit, el senyor podrà rebre homenatge d' un o de l' altre “del pare axí con de usufructuari e axi con de possehidor e del fil axi con del propriari(...)” però en aquest cas l' usufructuari queda sempre en el seu estat i el senyor només rep servei de l' usufructuari, d' aquesta forma, no hi hauria dos vassalls d' aquell feu¹⁰⁸.

El redactor de les *Commemoracions* també reflexiona sobre com l' herència del feu influeix sobre la condició d' home soliu o no soliu, quan el que adquireix per heretat el feu, és fill d' un home soliu i, especifica el tractament diferenciat segons es tracti de cavaller o pagès: “(...) si es cavaler en nuyl cas los fils del cavaler no son homes del ric hom ne li son tenguts de fer homenatge si no can lo fil ho e els fils auran presa la heretat del pare o en vida o apres la mort del pare. E axi se usa per tota Cathaluya”.

En canvi si és pagès dependrà de la seva situació geogràfica, és a dir, regirà un règim diferent segons es tracti d' un pagès de la Catalunya Nova o de la Catalunya Vella, tal com hem vist al tractar el tema de la redempció en les dues parts que conformen el Principat. A la Catalunya Nova s' estableix la mateixa regla pels fills del cavallers i pels fills del pagesos: només seran homes del seu senyor si han acceptat l' herència feudal. Però, mentre que els fills dels pagesos poden deixar les seves heretats i anar-

---

108 *Com.* 24: “Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey” Josep GUDIOL, 326; “Si fructuarius, vel proprietarius, vel amb tenentur facere homagium, vel servitium”: *Si vasallus vel castellanus haereditavit filium suum de castellania, sive de feudo castri, retento tantum sibi usufructu in tota vita sua, et dominus petierit homagium sibi fieri a dicto usufructuario, et filius usufructuarius dixerit se esse proprietarium, et ab eo debere exigi homagium, et non a patre, cum tantum sibi retinuerit usumfructum in dicto castro, et instituerit nomen proprietarium in ipso feudo tempore haereditationis, seu donationes quam sibi fecit, et pater usufructuarius timens se perdere per usufructum si filius proprietarius fecerit homagium domino, et ex adverso dixerit se debere facere homagium, et non filius: tunc dominus, postquam uterque se offert, potest recipere ab utroque homagium, videlicet a patre tanquam ab usufructuario, et a filio tanquam a proprietario: hoc salvo quod usufructuarius semper remaneat in suo statu, et quod dominus non recipiat servitium nisi ab usufructuario tantum, et non erunt duo vasalli, sed unus tantum de ipso feudo: et de hoc faciat dominus instrumentum, ne posset alteri praeiudicari (...)”.*

SOCARRATS, *In Tractatum*, 250.

se'n lliurement, els fills dels cavallers no poden abandonar el feu un cop hagin acceptat l' herència, "Levat axi com dit es hahuda la heretat del feu ans podem tots los pageses solius partir e menar on se vuylen, e lurs fils, lexades les heretats. Mas aço no poden fer los cavalers ne lurs fils dels cavalers feueters pusquen auran hahuda la heretat feudal, que no romanguen tots temps homens de lurs senyors e facen los segons que dit es fer homenatge"¹⁰⁹.

Apart d' aquests supòsits de la successió feudal testada i intestada, a favor dels fills, s' obre la successió a favors dels agnats, els parents en general del vassall difunt, quan aquest mort sense fills i intestat: "[Si algú vas] sal qui no ha fils, mas ha nebots o parens seus, mor[rà intes]tat, aquel nebot succeirà al vassal abintestat, aquel [nebot] , rebuda la heretat del vassal damondit, és fet [hom del] senyor del dit vassal, e és tengut a el renovar lo home[natge e] fer feeltat"¹¹⁰. El que adquireix l' herència feudal es col·loca en el lloc del vassall mort, i ha d' assumir tots els seus deures i obligacions, especialment el de renovar homenatge i prestar

---

109 *Com.* 35: "Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom" Josep GUDIOL, 330-331; "Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii": (...) *Nam cum aliquis constituit se hominem solidum homagium faciendo alicui magnati, et dominus dat ei feudum aliquod, vel simile, aut est miles, aut rusticus ille, qui facit homagium, si est miles, in nullo casu filii ipsius militis sunt homines dicti magnatis, nec tenentur ei facere homagium, nisi quando filius, vel filii adepti fuerint haereditatem patris. Et sic servatur per totam Cathaloniam (...) Nova Cathalonia, nec filii rusticorum sunt homines ipsorum magnatum, quorum patres sunt homines: nisi, ut supradictum est, adita haereditate feudali. (...) Hoc tamen non possunt milites, nec filii militum feudatariorum, ex quo adepti fuerint feudalem haereditatem, quin semper remaneant homines dominorum suorum, et compelluntur, ut dictum est, facere homagium.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 337-338.

110 *Com.* 41: "Si el nebot del vassal de[funct s] ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de] l feu, e dins qual temps deua venir davant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct" Josep ROVIRA, 190-192; "Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domini feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudi ipse agnatus, vel alius haeres vasalli defuncti": *Si aliquis vasallus non habens filios, sed habens agnatum, decesserit intestatus, et ipse agnatus successerit ipsi vasallo ab intestato, ipse agnatus, ex quo haereditatem dicti vasalli sic defuncti adivit, factus est homo domini praedicti vasalli, et tenetur ei renovare homagium, et facere fidelitatem.* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 428-429.

fidelitat al senyor dins el plaç establert, com hem vist, d' un any i un dia, ja que de no fer-ho, el vassall pot perdre l' heretat feudal. Sí un cop el senyor ha rebut i acceptat aquest com a home seu, ve un altre parent més pròxim en grau, per tant amb més dret en la successió del feu, "la receptio la qual feu lo senyor del primer no perjudica al vinent aprés", ja que segons el text, el senyor va rebre aquell sota condició i el reconegué en el feu sota la presumpció de que li pertenyia aquell feu.

En el capítol 42 de les *Commemoracions* es planteja fins a quin punt la fellonia del vassall contra el seu senyor pot perjudicar al fill d' aquell vassall a l' hora de succeir en el feu. La regla general és que perjudica al fill quan aquest succeeix en el feu per la persona del pare, però Pere Albert vol fer una sèrie de precisions dins la successió agnàticia (avi, pare i fill). Així estableix que, en el cas que el feu no comenci en el pare sinó que ve de l' avi, si el fill del vassall que comet la fellonia, no fos concebut en vida del seu avi, llavors, també li afectaria la fellonia del seu pare, perquè no pot apropiat-se de res per la persona de l' avi, al no haver-hi cap línia de consanguinitat entre el fill i el seu avi. No passa el mateix, diu el text, sí el fill ja fos concebut en vida de l' avi, ja que el fill no vol ser admès en el feu per la persona del seu pare que comet la fellonia, sinó per la persona del seu avi. Si la fellonia del vassall és comesa després de la mort de l' avi, aquesta afecta al fill, ja que el seu pare és el més pròxim i capaç, "hon aquell vassall succeeix en lo feu, lo fill foragitat, com sie pus prohisme en grau". Això passaria sempre i quan el pare hagués acceptat l' herència de l' avi, ja que en cas de haver-la repudiat, el fill succeirà directament de la persona de l' avi i no li afectarà la fellonia del seu pare. "Mas per persona del pare que cometent fellonia, no pot aquell fill succeir en lo feu, com aquell errant sie foragitador"¹¹¹.

Hem pogut veure com les *Commemoracions* admeten com a premisses per la successió feudal l' agnació i la cognició, i estableix com a

---

111 *Com.* 42: "En qual manera fellonia comesa al senyor per lo vassall puxa noure al fill del vassall, o no, que el fill no succesca en lo feu" Josep ROVIRA, 193-194; "Qualiter felonia commissa domino per vasallum posit filio vasalli nocere, et qualiter non; quominus succedat filius in feudum": (...) *sed ex persona sui patris committentis feloniam non potest ipse filius succedere in feudum, cum ipse delinquens sit repellendus*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 439-440.

criteri la línia recta i la proximitat en grau. En l' últim capítol de les *Commemoracions*, ens ho resumeix així: “Item, com alcun baró o senyor darà feu a alcun, e diu axí: “Atorc a tu, Aytal, e als hereus teus aytal feu”, no deuen aquells, en aytal cas, succeir a d' aquell feudatari, sinó los hereus de son cors devallants; car lo senyor axí donant, de aquells solament és vist cogitar (tenir present) , e no dels altres que no són de de son cors, dessendents de aquell a qui axí és atorgat lo feu”¹¹².

Mereix també la nostra atenció, el tractament que rep la institució tutelar¹¹³, al plantejar-se la successió feudal de la dona, la qual segons costum general de Catalunya, tenia els mateixos drets successoris sobre el feu que l' home.

La dona medieval no deixava de ser moneda de canvi en les estretègies polítiques matrimonials destinades a enfortir el patrilinealisme. Però aquesta visió de la dona, al servei d' una societat regida pels homes, sembla trobar un límit en el dret que té la dona a succeir en el feu en les mateixes condicions que l' home. Aquesta capacitat hereditària de la dona sobre el feu explica que durant l' Edat Mitjana trobem a Catalunya exemples de dones que exercien un poder sobre un domini com a senyores feudals. Les *Commemoracions de Pere Albert* recullen també a través de la tutela femenina aquesta realitat medieval, per això concebeix la tutela com una institució necessària per garantir la conservació del feu quan l' hereva és menor de edat i no pot respondre

---

112 *Com.* 43: “Quin e quants són los drets que.l senyor ha en son home” Josep ROVIRA, 195-199; “Quae et quanta sint iura quae dominus habet in homine suo”: *Item si quando aliquis baro, sive dominus dat feudum, et dicit sic: Concedo tibi tali et haeredibus tuis tale feudum: non debent in tali casu succedere illi feudatario, nisi haeredes de suo corpore descendentes: quia dominus sic donans de illis solummodo videtur cogitare, non de aliis, qui non sunt de corpore descendentes eius, cui sic concessum est feudum.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 490.

113 Sobre la institució de la tutela *Vid.* Guillem Ma. DE BROCA, *Historia* cit. 360 “El tutor nombrado por el padre pueda sin necesidad de confirmación ni decreto judiciales, hacers cargo de la herencia paterna del pupilo, tomar inventario y practicar los demás actos propios de la tutela; previa empero, la prestación de juramento de procurar las cosas provechosas y evitar las inútiles al pupilo”.

dels seus actes.

La tutela, ja estava configurada i regulada en l' *Us.* 115 "Tutores vel bajuli" i Pere Albert es basa en aquest *Usatge* en el capítol 22 de les *Commemoracions* establint que, quan la filla és menor d' edat, el seu tutor prestarà homenatge en nom d' ella, al senyor del feu, i donarà postat del castell sempre que sigui requerit, alhora que hauria de fer servei i firma de dret, ja que de no fer-ho seria considerat un traïdor, perquè el tutor havia adquirit el status de vassall, durant tot el temps que durava la tutela¹¹⁴.

A continuació, en el mateix capítol 22 de les *Commemoracions* de Pere Albert s' assenyala que quan la filla contrau matrimoni i el feu que hereda es converteix en el dot pel seu matrimoni - reflex de la *donatio propter nuptias* romana - el seu marit, segons costum general de Catalunya, ha de prestar homenatge al senyor del feu, donar postat i fer totes aquelles coses com si fos vassall, ja que de no fer-ho serà considerat traïdor. I sí la postat fos demanada a la dona i no al seu marit, i aquesta no volgués fer-la, el senyor pot prendre-li el castell i després entregar-lo al marit¹¹⁵.

Es remarcable el fet que el text de les *Commemoracions* s' expressi amb el mot "exoar" (aixovar)¹¹⁶ per referir-se al dot, segurament seguint

---

114 *Com.* 22: "En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu" Josep GUDIOL, 325-326; "Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum": (...) *tutor eius faciat homagium pro illa domino feudi, et dabit potestatem de castro, quandoquunque fuerit requisitus, et faciam servitium, et firmamentum de directo pro feudo: et si fecerit contra ea, quae fidelitatem requirunt, bausator erit: quoniam ipse tutor remanebit vasallus, quamdiu durabit tutoria.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 235-236.

115 *Vid.* el comentari a aquest capítol de les *Commemoracions* fet per Pedro NOLASCO VIVES I CEBRIA, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña I*, 2a. ed. (Madrid, 1861) i la seva edició facsímil a Col. de Textos Jurídics catalans. Escriptors 1/4. Generalitat de Catalunya (Barcelona, 1989) 81, not. 66.

116 *Vid.* la definició d' aixovar a ALCOVER- MOLL, *Diccionari I* cit. 374, on es donen diferents significats del mot tots ells relacionats amb la institució matrimonial i que es poden identificar amb el dot, quan es tracta d' una quantitat en diners o robes i altres bens que la dona aporta al matrimoni. També assenyala que a Catalunya és la quantitat que el marit, que no és

l'Us. "Si quis violenter", on també el mot aixovar s' utilitza com a sinònim del dot. En canvi l' Us. "Si autem mulieres" s' expressa amb el terme dot i esponsalici.

Aquesta confusió és un altre testimoni del moment de configuració i definició de la terminologia jurídica, que es vivia en l' època del redactat de les *Commemoracions de Pere Albert*, ja que posteriorment, es van perfilant poc a poc els conceptes de les donacions per causa de matrimoni. De forma que el dot s' aplicarà exclusivament a l' aportació que fa la dona al matrimoni, l' aixovar referirà l' aportació dels bens que fa l' home, quan es casa amb una pubilla o quan aquest ha d' anar a viure a casa de la seva dona i aquesta té un patrimoni més gran que el seu futur marit.

També és interessant, la diferenciació que estableixen les *Commemoracions* entre els bens dotals i els bens parafernals, que no trobem en els *Usatges*, i que el text del capítol 22 introdueix seguint la noció romana dels bens parafernals. Quan el feu no tingui la qualitat de dot, es a dir, que no entri a formar part de la societat matrimonial, sinó que sigui considerat un bé privatiu que la dona aporta al matrimoni, llavors la dona ha de prestar homenatge al senyor en persona o mitjançant procurador¹¹⁷.

---

hereu, aporta al matrimoni sí la seva dona es pubilla. El mateix a Joan COROMINES, *Diccionari Etimològic* I cit. 115-116, recollint l' origen àrab d' aquest mot.

117 *Com.* 22: "En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu": "E si la dona aura marit es tengut per costum de cathaluya fer homenatge al senyor del feu e dar poçtat del castel e fer totes coses axi con vassal, si el feu a reebut en exoar nol pot recusar cor dret feui es que sia senyor si no fa lo homenatge ne dara poçtat o fara contra aqueles coses que feeltat requeren baare sera. E si al marit no sera requesta la poçtat mas a la dona et la dona no dara la poçtat et el senyor del feu per asço pendra lo castel es tengut lo senyor retre lo castel al marit. E si el feu no sera donat en exoar mas sera de bens parafernals de la dona. Adoncs la dona fara lo homenatge al senyor, et no el marit per si tant solament o per procurador sis volra, e daral poçtat e faral totes coses que feeltat requeren per raho de feu" Josep GUDIOL, 325-326; "Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum": (...) *Si vero illa domina nupta fuerit, maritus eius tenetur de consuetudine Cathalonie facere homagium domino feudi, et tenetur dare potestatem de castro, et omnia facere ut vasallus, si ipsum feudum recepit in dotem: nec potest recusare, quia fictione iuris dominus reputatur, ita quod si non fecerit homagium, nec dederit potestatem, vel fecerit contra ea, quae fidelitatem*

El mateix ens torna a repetir el text, en el capítol 36 de les *Commemoracions*, quan insisteix de nou en les donacions per causa de matrimoni: “E si el marit no es home soliu de comte de Urgel ne daltre, el sera tengut de complir totes estes coses al senyor del feu si reeb en exoar la cosa feudal. Si no es cosa feudal e es preferral no sera tengut lo marit si nos vol, mas la muyler sera tenguda axi con dit es”¹¹⁸.

A la Catalunya Vella on, com ja hem recordat, els pagesos estaven estrictament lligats al seu senyor, en cas de contraure matrimoni, els seus senyors rebien la quarta part del laudemí per esponsalici: “E si fan matrimonis los senyors dels pageses an quax per tot loisme del spoalici”¹¹⁹. Pere Albert reculliria aquí la figura jurídica anomenada firma d’espòli, que ha estat definida, com la quantitat que percebia el senyor per autoritzar l’ esponsalici del pagès. El que ha estat considerat també, com un dels sis mals usos a que els senyors sotmetien els pagesos de remença.

---

requirunt, bausator erit. Et si a marito non fuerit requisita potestas, sed ab ipsa domina, et domina non dederit potestatem, et dominus feudi propter hoc castrum appraehenderit, tenebitur dominus castrum reddere marito. Si vero feudum non fuerit datum in dotem, sed erit de bonis paraphernalibus ipsius dominae, tunc dicta domina faciet homagium domino, et non maritus per se tantum, vel per procuratorem, si voluerit, et dabit potestatem, et faciet omnia quae fidelitatem requirunt ratione illius feudi. SOCARRATS, *In Tractatum*, 235-236.

118 *Com.* 36: “Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge” Josep GUDIOL, 331; “Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: et utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo pro feudo”: (...) *Si vero dictus maritus eius non est homo solidus dicti comitis Urgellensis nec etiam alicuius alterius, ipse tenebitur omnia adimplere domino feudi, ex quo recepit in dotem ipsam rem feudalem. Si vero non recepit in dotem, et ipsa res feudalis est res paraphernalis, non tenetur eius maritus, si vult, et eius uxor tenetur, ut supra dictum est.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 349.

119 *Com.* 35: “Dic si el fil dalcun hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom” Josep GUDIOL, 330-331; “Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii”: (...) *Et si contrahunt matrimonia, domini ipsorum rusticorum habent quartam partem laudemii de sponsalicio.* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 337-338.

i) LES *CONVENIENTIAE*. VALOR DELS PACTES. PREVALENCIA DEL PACTE FORMAL ESCRIT SOBRE LA NORMA CONSUETUDINARIA: LA SEGURETAT JURIDICA DELS PACTES.

Les *convenientiae*, ja són recollides i acceptades en el *Us. 70* "Comunie": " Comunias e covinenças que.ls cavallers e.ls hòmens de peu fan entre si, volent anar en host e en cavalcades o en casses, fermament sien tengudes per aquells qui las oiran e las authoritzaran, e per aquells qui les oiran e callaran e no contradiran; que axí hi hàjan prou o dan com entre ells serà convengut". Com ha estat repetit i acceptat per la historiografia, són, al costat dels juraments de fidelitat, el mitjà primigeni per la regulació i fixació dels deures i dels drets de les relacions feudo-vassallàtiques que conformen els lligams de poder entre els comtes i els barons i, aquests amb els castlans. Recordem que, la feudalització del territori, sobretot en els antics territoris de la Marca Hispànica, quedava materialitzada en la tenència dels castells i en l' exercici del poder del castlà sobre els homes que vivien en els territoris del seu domini, sota el seu abric, però també sota els seus dissenys abusius i arbitraris que quedarien palesos en els mals usos senyorials¹²⁰.

Les *convenientiae* són també un mecanisme per la integració dels

---

120 Ens remetem als estudis de Pierre BONNASSIE, *Les Conventions feudales dans la Catalogne du XIe siècle*, a *Les structures sociales de l' Aquitaine, de Languedoc et de l' Espagne au premier age féodal* (París, 1971) 187-208; Santiago SOBREQUES VIDAL, *Història de la producció del Dret català fins el Decret de Nova Planta* (Girona, 1978) 12-15; Josep Ma. SALRACH, *Catalunya, comunitat d' origen medieval* cit. 18-19; i Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES, *El renacimiento del poder legislativo* cit. 166, precisant l' autor que a Catalunya les *convenientiae* o pactes privats juntament amb el costum, seran els mecanismes que construiran "fatigosament" l' ordenament jurídic.

poders feudals, per aglutinar-los sota la figura del Comte de Barcelona¹²¹, ja que aquests pactes, entre els membres de l' aristocràcia feudal, sobretot entre els comtes d' altres territoris i el casal de Barcelona es traduïa en aliances que ajudarien a la concreció d' un ordre polític fort sota la figura de príncep. No s' ha d' oblidar que aquesta submissió fou també aconseguida, gràcies a les paries musulmanes, amb les que s' havia enriquit el Comtat de Barcelona. Gràcies a aquestes fou més factible, comprar el vassallatge de les famílies comtals mitjançant l' instrument de les *convenientiae*.

Les possibilitats que obria el pacte feudal, com a mecanisme d' integració de les relacions jurídic-feudals, no podia passar per alt al redactor de les *Commemoracions*, per això s' encarrega de la regulació del pacte feudal. D' aquesta manera també es podia treure profit de la seva existència a fi d' encaminar, en última instància, aquest element feudal cap a la consolidació d' un ordre polític hegemònic encarnat en el príncep.

Segons el nostre text aquestes *convenientiae* són l' instrument regulador de les relacions jurídiques entre els senyors feudals i la seva formulació per escrit, tindrà un valor de prova en els judicis, alhora que, revestirà de seguretat jurídica els actes jurídics duts a terme entre les parts. Destaquem a les *Commemoracions*, un interès en consolidar el costum de formalitzar el pacte en una carta o document escrit, com a mitjà formal per garantir el compliment de l' acord, de forma que el seu contingut pogués ser utilitzat en cas de controvèrsia entre el senyor i el vassall¹²².

---

121 Vid. Tomàs de MONTAGUT-Carlos J. MALUQUER, *Història del dret espanyol* cit. 146-147 "El resultat final d' aquestes *convenientiae* serà la construcció d' una piràmide feudal a Catalunya, en el vèrtex de la qual trobarem el comte de Barcelona".

122 *Com.* 43: "Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home": "Item, quant que quant contentió serà entre lo senyor e lo vassall o feudatari, las paraulas, e las covinenças las quals en donar lo feu són interposadas, són sguardadoras e atnedoras, e segons aquellas covinenças és la contentió determinadora" Josep ROVIRA, 199; "Quae et quanta sint iura,

El pacte per escrit adquireix una importància tal, que en molts casos es prioritza al costum o a la observança general de Catalunya. Així s' estableix a les *Commemoracions* al plantejar-se si ajuda o no la prescripció per no donar plena postat, on respon que el vassall no podrà ajudar-se de la prescripció, ja que segons costum i observança general de Catalunya, no s' entén donada plena postat, a menys que això s' expressi en la carta convencional, ja que apareguda la dita convenció o acord, tindrà preferència respecte el costum i observança de Catalunya¹²³. De forma que, el pacte formalitzat per escrit entre les parts, tindrà més valor que la norma consuetudinària. Sembla voler-se defensar la llibertat i la privacitat del pacte donant-li força, enfront el costum general de Catalunya.

També el vassall que assegura tenir en alou alguna cosa compresa dins el terme del castell, està obligat a mostrar al seu senyor el títol pel qual té el dit alou: donació, venda, etc, ja que si el vassall no pot demostrar la naturalesa alodial es presumirà que és una cosa feudal¹²⁴.

---

quae dominus habet in homine suo”: (...) *Item quodcumque contentio fuerit inter dominum et vasallum, seu feudatarium, verba et conventiones, quae in dando feudum sunt interpositae, sunt recipiende, et attendende: et secundum illas conventiones contentio est determinanda.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 469-470.

123 *Com.* 6: “Que no ajud prescripció en donar plena postat”: “(...) car no es donada axi plena postat de castel. Encara si diga que memoria domes no es que sos antecessors nuyl temps no donaren en altra manera postat. Cor segons costuma e observancia general de cataluya, no es axi dada plena postat de castel si doncs en la carta de les covinences no es covengut que axis do postat la qual covinença si aparra, pora esser contra lo general us et costuma e observancia de cataluya” Josep GUDIOL, 319; “Non inuvat praescriptio in non dando plenam potestatem”: (...) *quia non datur sic plena potestas de castro, etiam si dicatur quod non extat memoria hominum, quod ipse, vel antecessores sui nunquam dederunt potestatem alteri de ipso castro: quia secundum consuetudinem, et observationem generalem Cathaloniae non datur sic plena potestas, de castro, nisi instrumento condicionali contineatur, quod tali modo datur potestas. Quae conventio, si apparuerit, poterit esse contra generalem consuetudinem, et observantiam Cathaloniae.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 62.

124 *Com.* 13: “De alou de castla”: “Sil castla ho vassal dira si haver que a alou en el terme del castel don es vassal es tengut aquel lo vessal amostrar a son seyor con ho ha per alou, car pot aver aquel alou, o per donacio ho per venda de senyor seu ho daltre o altre aloer ho en altra manera (...) E si no ho

El títol com a formulisme que garanteix la possessió de l' alor i dóna seguretat jurídica als seus actes es materialitzarà en el document escrit. A través de la defensa i el valor que es donarà al document escrit, com a substrat del negoci jurídic. El que sembla manifestar una recuperació de l' esperit jurídic romà on, com sabem, el document escrit té una importància decisiva per garantir el compliment de les obligacions entre les parts.

Les "cartes públiques" seran un vehicle de prova i garantia del pacte. Quan a les *Commemoracions* es parla de les cartes públiques suposem que es refereix als instruments acompanyats de la fe notarial. Així ho manifesta al assenyalar el valor legal de la carta pública que inclou els pactes entre el senyor i el vassall, especialment quan és una carta partida en a, b, c, ja que es presumeix que ambdues parts tenen la mateixa carta convencionada. Així, és revesteix de seguretat jurídica l' acte i, alhora, es garanteix l' autenticitat documental. El vassall no podrà emparar-se en la prescripció temporal, ja que haurà de atènyer-se als pactes formalitzats en la carta¹²⁵.

---

pora mostrar no sera alou, mas feu sera (...) car totes coses que el castla ho vassal ha el terme del castel don es vassal, son enteses de feu esser si no mostra lo contrari segons que dit es. E el vassal no pot en asso aver prescripcio contra senyor. Josep GUDIOL, 321-322; "De allodio castellani": *Si castellanus, sive vasallus dixerit se habere allodium in termino castri, ratione cuius est vasallus, tenetur ille vasallus ostendere domino suo quomodo habet per allodium: quia alius pot habere illud allodium ex donatione, vel venditione domini sui, vel alterius allodiarii, vel alio modo (...) Si vero non poterit ostendere, non erit allodium, sed feudum erit (...) quae omnia quaecunque castellanus, sive vasallus, habet in termino castri, ratione cuius est vasallus reputantur esse de feudo, nisi contrarium ostendatur, ut dictum est, et vasallus non potest prescribere contra dominum*" SOCARRATS, *In Tractatum*, 133.

125 *Com.* 14: "En quals coses no prescriu castla contra senyor et en quals coses prescriu": "(...)Item si certes son les covinences entre senyor e vassal Castlan e el senyor se aura retengut en la carta de les covinences alsclus domenges plets estancaments et fermamens ho altres alscluses coses qui en la carta de la covinença feta entre els no sien contengudes, e el Castla no pora demostrar que aquels aja hahudes. (...) En altra manera per atorgament de senyor seu es tengut aqueles coses restituir al senyor seu e no pot aqueles coses prescriure per nuyl alongament de temps pus que carta de covinença aparega, e mayorment si la carta es partida per la a. b. c. cor adoncs es prescripció que aquel castla aya la altra carta de covinences can lo senyor mostra la sua per a. b. c. partida, cor contra manifest seyal nuyl temps de longa possessio no esclou la seyoria deguda (...) Josep GUDIOL, 322; "In quibus non praescribit castellanus contra dominum, et in quibus praescribit": *Item*

El recurs de la carta pública com a mitja per garantir la seguretat jurídica del pacte es torna a posar de relleu, al donar un exemple de venda per franc alou, de les lleudes que Guillem de Mediona tenia pel rei Pere el Catòlic, a Berenguer bisbe de Barcelona. Ens diu el text que el rei confirmà la venda mitjançant instrument públic¹²⁶.

També el jurament i l' instrument públic són una garantia pel senyor de que la postat del castell no serà contradita pel seu vassall¹²⁷.

Les *Commemoracions* donaran a la prescripció de llarg temps un

---

si certae sunt conventiones inter dominum et castellanum, et dominus ibi retinuerit in instrumento conventionali aliquas dominaturas, placita, et firmamenta, vel aliqua alia, et tempore procedente castellanus aliqua de his occupaverit, vel aliqua alia, quae in instrumento conventionali facto inter eos non continent, tamen et castellanus non poterit ostendere quod ea habuerit alias ex concessione domini sui, tenetur ea restituere domino suo, nec potest ea praescribere aliqua temporis diuturnitate, ex quo instrumentum conventionale apparet, et maxime si instrumentum est divisum per Alphabetum: quia tunc praesumitur castellanum habere penes se instrumentum conventionale, cum dominus ostendat suum divisum per Alphabetum. Nam circa evidentia signa nullum tempus longae possessionis excludit debitum dominium. (...) SOCARRATS In Tractatum, 153.

126 *Com.* 40: “Que el senyor sobirà no pot <...> feu ho la castlania jusana <...> té el castel seu”: “(...) En Guillem de Mediona, lo qual Guillem de Mediona vené per franc alou a' n Berenguer, bisbe de Barcelona senyor sobirà daqueles leudes, la qual venda feta per franc [alou, al senyor] sobira lo Rey en Pere per lo qual En Guillem de Mediona [las tenia , con] ferma ho ab carta publica” Josep GUDIOL, 333; “Quod superior dominus non potest emere feudum, sive castellaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo”: (...) *Gulielmo de Mediona, qui Gulielmo vendidit per Francum allodium Berengario episcopo Barchinonae domino superiori ipsarum leudarum: quam venditionem rex Petrus, pro quo dictus Gulielmo tenebat, confirmavit cum publico instrumento.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 424-425.

127 *Cas.* 3: “(...) Ladoncs no és tengut aquell senyor retre lo Castell, ne aquells Feus, entro lo Castlà li haja esmenat totas messions e los damnatges que lo Senyor haurà sostenguts en aprehensió de aquell castell, e en la guarda, e encara entrò que li haja assegurat, ab jurament e ab instrument públic, que d' aquí avant la postat de aquell castell no li sie contra dita”. 3a *CYADC* I, 4, 30. 341-342; (...) *tunc non tenetur ipse dominus reddere castrum, nec feuda illa, donec castellanus emendaverit domino suo omnes missiones, et damna, quae dominus sustinuerit in appraehensione ipsius castri, et in guarda, et etiam domino assecuraverit iureiurando cum insntrumento publico quod amodo potestas ipsius castri non sit ei contradicta.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 596-597.

valor subsidiari, en defecte de la carta convencional. De manera que el vassall sols es podrà valdre de la prescripció temporal quan ni aquest, ni el senyor, disposin de la carta convencional, llavors el vassall podrà manifestar que ell i els seus antecessors havien posseït per espai de 40 anys o més, amb el reconeixement d' haver tingut les coses en feu pel dit senyor i que sempre havia estat d' aquesta manera¹²⁸.

També s' assenyala que es faci escriptura per establir els serveis prestats per l' usufructuari al seu senyor, a fi que quedi clar que no hi ha dos vassalls en aquell feu i, d' aquesta manera, evitar perjudicis¹²⁹.

La existència de la carta de prestació d' homenatge, jugava un paper prou important segons l' opinió que exposa el redactor, al plantejar-se a qui dels dos senyors ha d' ajudar personalment el vassall no soliu, que havia fet homenatge a senyors diferents, quan aquests entren en guerra. On es respon que el vassall haurà d' ajudar personalment al senyor a qui primer hagués prestat homenatge, però en defecte de la carta que ho demostrï, regirà el principi d' igualtat, de manera que podrà ajudar personalment a qualsevol dels dos senyors, i a un d' ells mitjançant

---

128 *Com.* 15: "En quals coses prescriu castla e quant contra son senyor" : "Mes si nuyla carta de covinences no aura lo senyor ne el castla dira si con e ses antecessors ayi aver tingut e posseït per spay de .xl. ans ho més, e regonexera quant ha en feu pera quel senyor e que aqueles coses tots <tots> temps foren de feu adoncs li ajudara prescripcio levat en guerres (...) Josep GUDIOL, 322-323; "In quibus praescribit castellanus, et quando contra dominum suum": *Si vero nullum instrumentum conventionale habuerit dominus, nec castellanus dixerit se et suos antecessores ita tenuisse, et possedissee spatio quadraginta annorum, vel etiam amplius, et recognoverit ea tenere in feudum pro ipso domino, et ita semper fuisse de feudo, tunc iuvat eum praescriptio praeter quam in guerris faciendis de ipso tali castro* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 159-160.

129 *Com.* 24: "Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey": "(...) Açò sal, que lo usufructuari tots temps romandra en son stament e que el senyor no reeb serviy si no del usufructuari del feu e daço faça al senyor carta que no puxa a alcun fer perjudici" Josep GUDIOL, 326; "Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenentur facere homagium, vel servitium": (...) *quod dominus non recipiat servitium nisi ab usufructuario tantum, et non erunt duo vasalli, sed unus tantum de ipso feudo: et de hoc faciat dominus instrumentum, ne posset alteri praeiudicari.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 250.

substitut¹³⁰.

En aquesta línia del valor otorgat a la redacció escrita del pacte, expressa en el capítol 34 de les *Commemoracions*, que l' homenatge també s' adquireix per promesa mitjançant escriptura d' estipulació, tot i que la promesa és vàlida encara que no intervingui causa en l' estipulació¹³¹.

---

130 *Com.* 32: “En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els”: (...) E si es dubte aqui primerament es tengut fer ajuda personalment per dret de homenatge, per ço cor lo homenatge comença per los antecessors el temps antich e daço no apan cartes, et axi no apar qual daquels dos seyors sia primer per dret de homenatge, per egaltat pot a qual se vol de sa persona gradeyar que li aiut personalmet e al altre deura ajudar per altra societat car no fa aço ab volentat de noure axi com desus es dit” Josep GUDIOL, 328-329; “Qualiter debet se habere homo non solidus duorum, quando ipsi domini guerram inter se habent”: (...) *Et si fuerit dubium, cui primo teneatur praestare auxilium personaliter iure homagii, ut puta quia homagium incoepit ab antecessoribus retroactis temporibus, et non apparet hincinde instrumentum: et sic non apparet quis istorum duorum dominorum sit primus iure homagii, de aequitate potest, cui vult, de persona sua gratificari, ut illum personaliter iuuet, alteri vero debet per substitutum deservire: quia non fecit hoc animo nocendi, ut supra proxime dictum est.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 317.

131 *Com.* 34: “Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge”: “(...) Encara es prescrit con es fet per scrit o per ab stipulacion e no deu hom aver cura de custuma, si en la promessio afer ac rahon o no, Car vist sia que rahon noy agues, val sters ab acabament la promessio (...)” Josep GUDIOL, 329-330; “Utrum homagium possit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium”: (...) *Et per promissionem etiam praescribitur, interveniente scriptura, sive stipulatione. Nec est de consuetudine curandum, utrum in promissione facienda causa interveniat, vel non: nam quamvis causa non interveniat valet tamen cum effectu promissio, interveniente stipulatione* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 331-332.

3) L' OBSERVANÇA DE LA LLEI I DEL COSTUM. VALOR NORMATIU DEL COSTUM JURIDIC CODIFICAT.

Com és sabut, els carolingis respectaven les lleis i els costums dels territoris anexionats al seu imperi. El que també ha estat interpretat com una estratègia per sotmetre de manera pacífica els habitants dels territoris conquerits. Aquesta actitud dels francs fou també posada en pràctica en els territoris de la Marca Hispànica, on restava la tradició jurídica visigòtica del *Liber*. Els francs deixaren que les lleis i costums que regien aleshores continuessin la seva missió, sense interferir en la seva vigència. Recordem que el *Liber* fou vàlid i eficaç fins que la pròpia evolució de la societat del Principat, cap el nou règim feudal, imposava per si mateixa la regulació de noves situacions i relacions jurídiques que no trobaven ja resposta en el *Liber*. El que donà pas a l' estructuració dels *Usatges de Barcelona*.

Aquest respecte per la llei i pel costum propi, tant arrelat en el la concsciència popular¹, queda preservat d' aquesta manera, com ja observà Brocà, en els *Usatges*. L' *Us.* 139 “Unaqueque gens” i l' *Us.* 140 “Privilegia” defineixen les dues formes fonamentals de creació del Dret: la llei i el costum².

---

1 *Vid.* Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto* cit. 263 “Questo diritto consuetudinario, che non tarderà a consolidarsi in redazioni scritte per opera di privati o per iniziativa pubblica, era quel patrimonio comune che un' esperienza di secoli aveva collaudato e chi il *populus*, questo nuovo soggetto che si affaccia alla storia, custodisce concordemente per tacito consenso, proprio (...)”; André GOURON, *Aurore de la coutume*, a *Droit et coutume en France aux XII et XIIIe siècles* (London, Variorum, 1993) 186 “(...) la fixation de la coutume a été dépendante de l' instant où les populations ont pris conscience de la force de l' usage”. (...) la fin du douzième siècle constitue le théâtre de cette fixation”.

2 *Us.* 139 “Unaqueque gens”: “Cascuna gent a ssi mateix elegeix propria ley per sa costuma, car longa costuma per ley es hauda. Ley es special dret. Us es longa costuma solament, treta de usos. Costuma es un dret instituit de usos la qual per ley es rebuda, car ço que rey ne emperador mana, constitutio o edicte es apellat; e tot dret esta en ley e en costum. Us es aprovada costuma per antiquitat, e es apellat costuma, car es en comu us. Institutio de equitat

El nostre recull consuetudinari s' empara en el concepte del costum entès com aquell dret producte dels usos del poble. Socarrats, en les primeres pàgines del seu tractat, precisa que quan el costum passa a ser llei escrita, perd el nom de costum i s' anomena llei³. El jurista del segle XV també defineix el costum, en el seu comentari al *Cas 2* com el dret no escrit creat pel poble o per la majoria d' aquest, establert amb la seva recta manera de procedir i d' ús continuat⁴.

L' encapçalament de les *Commemoracions* "Aci comencen les Custumes de Cathaluya entre senyors e vassals tenens castels per senyors, ho altres feus"⁵ és ja un indicador del contingut consuetudinari i general que tenen els seus capítols. El mateix Socarrats utilitzarà el títol de les *Commemoracions*, com argument per explicar l' abast general dels costums recollits en el nostre text⁶.

---

es doble: ara en leys, ara en costums; *Us.* 140 "Privilegia": " Mas privilegis son leys de privats, quasi privada leys; car privilegi es de quent dit, que estiga en privat". Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 113-114.

3(...) *Et consequenter concludo in hac quaestione quod dictae commemoraciones, sive consuetudines in foro contentioso causarum sunt servandae. Secundo quaero, dicitur quod dictae commemoraciones dicuntur consuetudines Cathaloniae: contra quod opono quoties consuetudo transit in legem scriptam perdit nomen consuetudines, et vocatur lex (...)*; afegeix més avall Socarrats que es desconeix de quan prové l' *auctoritas* de Pere Albert (...) *Sed Petro Alberto non apparet quod data fuerit ista autoritas et ideo ipse refert , et non statuit. (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 3a, núm.4-5.

4 *Est enim consuetudo ius non scriptum, moribus, et usibus populi, vel maioris partis recte initiatum, et continuatum (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 522-523, núm. 5.

5 La forma femenina de "costum" (costuma) tingué gran predicament durant tota l' Edat Mitjana. Els cultismes són: "consuetud", "consuetudinari", "consuet", "consueta". *Vid.* Joan COROMINES, *Diccionari Etimològic i Complementari de la llengua catalana II* (Barcelona, 1981) 1004-1006. Això explica el fet que la tradició manuscrita catalana utilitzi el genere femení "costumes" i la llatina *consuetudines*.

6 *Quaero igitur, an istae consuetudines sint locales, vel generales : Et dico quod sunt generales, arguendo a prima rubrica earum, ubi dicitur, Consuetudines Cathaloniae. Nam rubrica est pars textus (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 4a, núm.9.

L' afany per reafirmar el valor del costum és constant en gairebé tots els capítols de les *Commemoracions*, on, com ja constata Tomàs de Montagut, es cita repetidament el costum⁷.

Així veiem com a les *Commemoracions de Pere Albert* es fa referència al costum, acompanyat, la majoria de les vegades de diferents qualificatius. "Costum-a de Catalunya"⁸. "De costuma"⁹. "E custumat"¹⁰. "Com custumat es"¹¹. "Acustumat de fer"¹². "Provada costuma" i "Antiga e provada custuma"¹³. "Si de costuma antiga"¹⁴. "Segons costuma e observancia

---

7 Tomàs DE MONTAGUT ESTRAGUES, *La Recepción del Derecho feudal común en Catalunya I (1211-1330). (La alienación del feudo sin el consentimiento del Señor)*, a *Glossae* 4 (1992) 52-58.

8 *Vid. Com.* 2: "En qual manera deu esser dada poçtat" Josep GUDIOL, 318; *Com.* 12: "De injuria feta a senyor per als uns habitants del castel" Josep GUDIOL, 321; *Com.* 22: "En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu" Josep GUDIOL, 325-326; *Com.* 25: "Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre" Josep GUDIOL 326-327; *Com.* 36: "Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge" Josep GUDIOL, 331; *Com.* 38: "Qui son homes de vassal [qui sien dits] homes del princep et qui no, en que [són] tenguts a aquest princep ho aquel..." Josep GUDIOL, 332; *Com.* 43: "Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home" Josep ROVIRA, 198.

9 *Vid. Com.* 32: "En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els" Josep GUDIOL, 328-329; *Com.* 43: "Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home" Josep ROVIRA, 198.

10 *Vid. Com.* 37: "Si vassal es tengut seguir son senyor luyn de sa terra" Josep GUDIOL, 331.

11 *Vid. Com.* 20: "En qual guisa deu esser posat lo comprador en possessio del castel" Josep GUDIOL, 325.

12 *Vid. Com.* 17: "En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar" Josep GUDIOL, 323-324.

13 *Vid. Com.* 35: "Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom" Josep GUDIOL, 330-331.

14 *Vid. Com.* 17: "En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar" Josep GUDIOL, 323-324;

general de cataluya”¹⁵. “Segons us e observancia general de cathalunya”¹⁶. “Aço es us e observancia e custuma de cataluya”¹⁷. “Custuma general de cathaluya”¹⁸. “De longua e aprovada costuma de cathaluya”¹⁹. “Contra bonas costumas”²⁰. “Contra lo general us et costuma e observancia de cataluya”²¹. També utilitza l’ expressió “no es memoria de homens”²² i el verb “servar” (servat, tengut servir)²³ o “E axi se usa per tota cathaluya”²⁴, sempre referint-se al costum. Hom creu veure la formació romanista del redactor de les *Commemoracions* en les expressions

---

15 *Vid. Com.* 6: “Que no ajut prescripcio en donar plena poçtat” Josep GUDIOL, 319.

16 *Vid. Com.* 22: “En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu” Josep GUDIOL, 325-326.

17 *Vid. Com.* 28: “Quant cantes vegades e en quines cases se deya a renovar homenatge e de la pena daquels qui no volen renovar” Josep GUDIOL, 327.

18 *Vid. Com.* 33: “En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut” Josep GUDIOL, 329; *Com.* 41: “ Si el nebot del vassal de[funct s] ens fil, rebuda heretat del feu puscha esser fet home del se[nyor de] l feu e dins qual temps deva venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct” Josep ROVIRA, 191.

19 *Vid. Com.* 7: “Quant se deu retre e quant no poçtat” Josep GUDIOL, 319-320.

20 *Vid. Com.* 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home” Josep ROVIRA, 197.

21 *Vid. Com.* 6: “Que no ajut prescripcio en donar plena poçtat” Josep GUDIOL, 319.

22 *Vid. Com.* 14: “En quals coses no prescriu castla contra senyor et en quals coses prescriu” Josep GUDIOL, 322.

23 *Vid. Com.* 31: “Aqui pot ho aqui no pot hom soliu dalcun fer homenatge” Josep GUDIOL, 328; *Com.* 32: “En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els” Josep GUDIOL, 328-329.

24 *Vid. Com.* 35: “Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom” Josep GUDIOL, 330-331.

“costuma rahonable”²⁵ i “E axí és de costuma, la qual se acorda a egualtat”²⁶.

Altres vegades el redactor acompanya el “dret” al costum formant expressions més complexes com: “per dret, ús, et observància de Catalunya”²⁷. “De dret e de costuma rahonable”²⁸. “Car cové de costuma de Cathalunya, e encara de Dret”²⁹. “Segons costum de cataluya ne per dret”³⁰.

En altres ocasions es mencionen diferents tipus de dret : “dret fevi”³¹, “per dret d’ homenatge, per egaltat”³², “rigor de dret” “de dret”³³. I

---

25 *Vid. Com.* 41: “Si el nebot del vassal de[fun]t ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de] l feu, e dins quals temps deua venir davant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct” Josep ROVIRA, 192.

26 *Vid. Com.* 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home” Josep ROVIRA, 198.

27 *Vid. Com.* 40: “Que el senyor sobirà no pot ... feu ho la castlania jusana ... té el castel seu” Josep GUDIOL, 333.

28 *Vid. Com.* 41: “Si el nebot del vassal de[fun]t s] ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de] l feu, e dins qual temps deua venir davant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct” Josep ROVIRA, 192.

29 *Vid. Com.* 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home” Josep ROVIRA, 198.

30 *Vid. Com.* 36: “Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge” Josep GUDIOL, 331.

31 *Vid. Com.* 22: “En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu” Josep GUDIOL, 325-326.

32 *Vid. Com.* 32: “En qual manera ho deu fer hom soliu de dos quant aquels senyors an guerra entre els” Josep GUDIOL, 328-329. Per “egaltat” equivaldria a per “equitat”, la qual tindrà un valor semblant a llei perquè “s’ admet que els jutges puguin crear el dret positiu o convertir l’ equitat rude en equitat erudita mitjançant la seva sentència”, *Vid.* Tomàs de MONTAGUT- Juan C. MALUQUER, *Història del Dret espanyol* cit. 153

33 *Vid. Com.* 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home” Josep ROVIRA, 198-199.

menciona sols una vegada, literalment, el “dret romà”³⁴.

Tot i que com anem veient, els *Usatges* és l’ obra de referència del nostre text, els *Usatges* no són esmentats en cap dels capítols de les *Commemoracions*. Malgrat tot, es evident que parteix del reconeixement que otorguen els *Usatges* al costum, com a font creadora de dret. Només, excepcionalment, cita la concordança expressa amb els *Usatges* a l’ encapçalament del *Casos*: “Los Casos en los quals lo senyor no es tengut, segons Usatges de Barcelona, e observancia de Cathalunya, retre la postat presa de Castell, ne emparament de Feu a son Castla, o Vassall, compilats per dit Pere Albert”³⁵.

Al equiparar-se el costum a la llei, s’ està cercant també un ennobliment del costum de la terra, sobre la que, en tot moment, hi ha un respecte manifest ja que es considera un element integrador de l’ ordenament jurídic català. En aquest sentit són clares aquestes paraules: “(...) e iats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret, empero per us cotidia de cathaluya qui es semblant a lig”³⁶.

La mateixa activitat endegada pel redactor, amb l’ objectiu d’ aglutinar sistemàticament en un codi escrit els usos feudals de la terra, fins aleshores dispersos, donaria força de llei a aquells costums, de manera que podrien ser invocats pels tribunals.

Els principis de dret romà tindran una influència decisiva en aquesta

---

34 *Vid. Com. 33*: “En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut” Josep GUDIOL, 329.

35 3a *CYADC* I, 4, 30. 341; “Isti sunt casus, in quibus dominus non tenetur reddere apprahensam potestatem de castro, nec emparamentum de feudo, castellano, seu vasallo, secundum usaticos Barcinonae, et observantiam Cathaloniae” SOCARRATS, *In Tractatum*, 596.

36 *Vid. Com. 33*: “En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut” Josep GUDIOL, 329.

tasca , ja que aquests l' ajudaran a revisar els costums de la terra. Sembla ser que també jugaran un paper important els costum observats en altres territoris als que s' al·ludeix en algun moment de les *Commemoracions* ³⁷.

Aquesta coneixença del dret feudal observat en altres contrades, segurament serveix d' inspiració al redactor a l' hora de compilar els costums de la terra. En aquest sentit, com hem assenyalat en un apartat anterior, s' explica la coincidència amb obres de temàtica feudal d' altres feudalistes europeus coetanis, malgrat que no apareguin mencionats en cap moment a les *Commemoracions*.

Estem davant d' una obra que va més enllà d' una compilació sistemàtica dels costums ja que en ella es reflexiona sobre aquests, es plantegen problemes que poden causar la seva aplicació, i es dóna una solució raonada de la seva observança emparant-se sovint en directrius romanistes. En l' afany de donar un protagonisme absolut als usos, també hem vist com en determinats casos es prioritzarà el valor del pacte o covinença, enfront el costum.

Cal afegir que, l' estil en que han estat redactades les *Commemoracions* respon a la forma imperativa, que és la pròpia d' un text normatiu. Des d' aquesta perspectiva, també podríem dir que la redacció neix amb la intenció d' anar més enllà d' un simple recull consuetudinari, per assolir un caràcter obligatori en tot el territori del Principat.

La historiografia jurídica ha acceptat des de sempre que les *Commemoracions de Pere Albert* obtingueren la seva sanció oficial a les Corts de Montsó de l' any 1470, sota Joan II, arrel del contingut del capítol 21 de les dites Corts. Aquestes foren convocades al Vendrell, el 5 de setembre de 1469, per al 15 d'octubre de 1469 a Montsó. La primera sessió

---

37 Vid. Com. 35: "Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom": "(...) e axi los fils en tal cas, lo fil dalcun hom, sera hom daquel aquil pare feu homenatge e axis serva en frança e en moltres altres parts mas en cathaluya no (...)" Josep GUDIOL, 330-331; "Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii" (...) *Et sic in isto casu filius alicuius hominis erit homo illius, cui pater fecit homagium. Sic servatur in Francia, ut dictum est, et in pluribus aliis locis, et partibus, Sed in Cathalonia non: quia diversimode servatur in Cathalonia.* (...) SOCARRATS, *In tractatum*, 337.

fou el 13 de novembre de 1469 a l'Església de Santa Maria i la darrera sessió el 2 de juny de 1470. Totes les sessions es celebraren a la dita Església³⁸.

L'Arxiu de la Corona d'Aragó conserva dos còdexs manuscrits, fins avui inèdits, que contenen el procés d'aquestes Corts³⁹.

El capítol 21 amb la sanció de les *Commemoracions* es troba en el segon volum senyalat (cancelleria, Processos de Corts, capítol del donatiu, Vol 38, fol. 11v⁴⁰). Aquest capítol és el que reproduïx la Compilació catalana (3a CYADC I 8,4,3 (403-404), sota el títol "De obras publicas, y drets de castells":

"(...) Iats sie per Constitucions, Usos, e Statuts en Catalunya appelladas *Commemorations de Pere Albert*, per observança, e practica antigament, inconcussament servats, los Poblats en las Ciutats, Vilas, e Locs de dit Principat, si per pacte special encontrari no es diffinit, no sien tenguts, ni obligats a obras de Castells indefferentment, ne a voluntat dels senyors majors Directes, e Castellans, o Feudataris de aquells, ans sie ja diffinit, e disposat, quant, e quantas obras los Poblats en aquells Lochs als Senyors, o castlans han a fer, empero Senyor apres la pestisera Guerra en lo Principat introduida, los Alcayts, o regidors de dits Castells per lur arbitre, e voluntat compelleixen los dits habitants, e Poblats, en fer obras tant dins, com defora indefferentment, e voluntarias, e necessarias, e no resmenys contra los dits costums, en derogatio del capitol sobre aço disposant en lo parlament celebrat a Tarragona per Vostra Excellencia, en lo Any M.

---

38 Vid. Rafael CONDE, Ana HERNANDEZ, Sebastià RIERA I Manuel ROVIRA, *Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de Corts i Parlaments*, a Les Corts de Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1991) 44.

39 ACA, Generalitat, Vol. 987. 250 fols i ACA, Cancelleria, Processos de Corts (Capítols del donatiu) Vol. 38.

40 Aquest volum, com hem dit inèdit, presenta un estat de conservació força bo. La seva signatura antiga consta en el lloc del volum: "Procesos de Cortes 37 Juan II". Cobertes de pell blanca. Tinta negra sobre paper, una sola caixa d'escriptura, lletra cursiva, numeració romana. S'han escrit anotacions al marge dels capítols. Malauradament l'extracte del capítol 21 no el podem llegir bé perquè el paper ha estat tallat. El que es pot llegir diu "(q)ue los poblats de Cata(lu)nya no sien tenguts a ( ) res d'aquells e si no en (quan)t per drets de la terra sien (ten)guts".

CCCC.LXVII⁴¹ ordenat e fermat, forçan, e compellexen portar lenyas, pallas, e altras munitions, e cosas, los dits habitants, ultra que los dits habitants e Poblats no son tenguts, e encara ultra la possibilitat lur, de ques segueix extermini total de las Universitats, com los Habitants no podent comportar tals excessos, e inconsiderats carrecs, lexadas las habitacions proprias, deshabant las vilas e Locs Reyals, e altres, se transferexen en altres vilas, e Locs, hon tals carrecs son eximits. Perque la dita Cort humilment supplica Vostra Altesa, sie merce vostra proveir, statuir, y ordenar, que les dites Consuetuts, Usos, e Practicas Antiquats, e Antiquades sien servats juxta lur serie, y tenor, e los Poblats, e habitants de las ditas Ciutats, Vilas, e Locs no esser tinguts a altras munitions⁴², e cosas que las ditas commemoracions e Capitol de parlament disposen (...) proveint totalment, que sien toltas vexacions, e las Ciutats e Vilas nos deshabiten, fahentne Ley, e Constitutio perpetual, las ditas Costumas, Observantias, e Capitols de parlament confirmant. Plau al Senyor Rey sien servades las Constitutions, e commemoracions de Pere Albert, e lo que es estat atorgat en lo parlaments (...) ⁴³. En definitiva, es tracta de la consagració de l' autoritat oficial de les *Commemoracions* mitjançant aquest capítol de cort, on el parlament no feia més que demanar el que en la pràctica ja es venia observant⁴⁴.

Al comparar el redactat del capítol 21 del procés original de les Corts

---

41 Malauradament, no s'ha conservat aquest Parlament.

42 Les "munitions" en aquest context es refereixen a prestacions públiques concretes, no generals, ja que es refereix a les de les *Commemoracions*; Per aprofundir en aquest concepte ens remetem al treball de Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *La Doctrina Medieval sobre el "Munus"* cit. 480-481 "(...) los "munera" establecidos por quien tenga "potestas" suficiente para ello, se insertan en unas sociedades medievales en donde existe una economía escasamente monetaria. Por consiguiente cobran un gran relieve las prestaciones reales y en especie". Això explicaria la insistència d' aquest capítol en concretar les "munitions" (prestacions personals i en espècie) establertes a les *Commemoracions* i que els " Poblats, e habitants de les ditas Ciutats, Vilas, e Locs" haurien de respectar i complir.

43 3a. *CYADC* I 8,4,3 (403-404).

44 Per la seva gran difusió, com recorda Montagut, farà que esdevinguin dret regi al ser aprovades per acta de les Corts de Montsó de 1470. *Vid.* Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES, *La Sentència Arbitral de Guadalupe* cit. 56.

de 1470, amb el redactat de la tercera Compilació, amb un primer cop d'ull sembla que el text del capítol s'ha reproduït íntegrament en la compilació, salvant diferències gramàtiques. No obstant hi ha una diferència que ens sembla prou significativa. Es tracta de les primeres paraules del capítol. Mentre la Compilació comença: " Iats sie per Constitucions , usos e statuts en Cathalunya apellades Commemorations de Pere Albert per observança e practica antigament inconcussament servats · los poblats en les ciutats, viles e lochs del dit Principat (...)", la redacció originària del capítol diu "Item Senyor molt excellent jatsia per consuetuts usos e statuts en Cathalunya apellades Commemorations de Pere Albert (...) i segueix el text igual. Observem que s'ha produït un canvi en l' ús dels termes "consuetuts" i "constitucions". El fet que a la redacció originària les Corts demanin que siguin observades les *Commemoracions* com consuetuts i el monarca es refereixi a les mateixes en el "plau al Senyor rei" com a Constitucions, denotaria probablement la voluntat del monarca en elevar les *Commemoracions* a la categoria jurídica de llei. Podria tractar-se d'un error de transcripció, però no ho sembla perquè la diferència entre consuetud i constitució és claríssima.

Curiosament aquest capítol no fou recollit per l'Incunable de 1495, que en canvi sí que recollí els capítols 22, 23 i 24 de les Corts de 1470⁴⁵. En canvi el preàmbul de la Compilació de 1495⁴⁶, assenyala els seus antecedents en les Corts de Barcelona de l' any 1413 sota Ferran I, que com ha estat constatat, en aquestes, els estaments demanaren la traducció i sistematització dels usatges, constitucions, capítols i *Commemoracions de Pere Albert*, del llatí al català, treballs que acabarien a les darreries de l' any 1418:

"Com per ordinacio de les Corts generals del Principat de Cathalunya celebrades en la ciutat de Barcelona per lo Serenisimo Rey don Fernando

---

45 *Vid. Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*. Col. de Textos Jurídics catalans IV/2. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (Barcelona, 1988).

46 *Vid. Josep Ma. FONT RIUS, Estudi introductor a Constitucions de Catalunya (Incunable de 1495) cit. XVII-CXXXVII, esp. les pàgines dedicades a les Commemoracions CIII-CV.*

primer gloriosa memoria a. XXXI. de agost any mil quatrecents tretze fou ordenat: que los usatges de Barcelona e constitucions de Cathalunya fossin collocats en propis titols e en lengua vulgar: asique generalment per totes persones fossen enteses. E per execucio de dites coses foren electes certes persones per lo dit senyor Rey ab aprobacio e consentiment de la dita Cort havent experiesa e practica en los drets de la terra les quals ab molt treball e diligencia donaren obra ab tot efecte que tots los usatges constitucions de Cathalunya capitols de cort commemoracions de Pere Albert e consuetuts scrites de Cathalunya foren ab degut orde possats e per titols segon lo orde de les rubriques del codi en lengua vulgar (...) E per esser cosa tant util e necessaria axi als juristes com als notaris e procuradors e mes atots los officials del dit principat obligats a la observança de aquelles: E generalment a tots los staments e condicions de generalment a tots los staments e condicions de gent com per los drets ab los quals principalment quiscu en dit principat te a viure e ab los quals se te ajudar. (...)47.

Segons el dit proemi s' hauria dut a terme també la traducció de les *Commemoracions de Pere Albert*, i es possible que, com assenyala Pons Guri, fins i tot es fes ús de versions catalanes ja existents⁴⁸. Tot plegat evidència la difusió, autoritat i vigència efectiva que gaudien les *Commemoracions*, abans de la seva sanció oficial definitiva a les Corts de Montsó de 1470.

---

47 1a. CYADC, proemi.

48 Josep Ma. PONS GURI, *Introducció*, a *Constitucions y Altre Drets de Catalunya compilats en virtut del capitol de cort LXXXII. de las Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona Any MDCCII. Reed. a Col. Textos Jurídics Catalans. Lleis i Costums IV/2 (Barcelona, 1995) II.*

4) ELS USATGES, LES COMMEMORACIONS I LES COSTUMAS DE CATALUNYA.

Una certa unitat temàtica entre els *Usatges* i les *Commemoracions* queda de manifest a partir de l' estudi de la doctrina feudal de les *Commemoracions*. Com ja s' ha dit, es pot considerar aquesta obra com un complement dels *Usatges* perquè veiem com es parteix d' aquells *Usatges* que tenen una vinculació directa amb la regulació jurídica del feu. A partir d' aquests, desenvolupa i ordena els aspectes claus de la relació feudovassallàtica cercant, al mateix temps, una justificació racional del *ius proprium*, a partir de les possibilitats que li presta el dret comú i, sempre, acompanyat d' un gran respecte vers el costum de la terra.

Les *Costumas de Cathalunya* són un recull de costums feudals, escrit aproximadament a la mateixa època que les *Commemoracions*. Tot i el seu caràcter privat, van ser també incloses dins de les compilacions catalanes¹. Es una obra més breu i anònima, tot i que alguns autors l' atribueixen a Pere Albert. S' ha dit també, que podrien ser restes d' un intent de compilació anterior a les *Commemoracions de Pere Albert*, a fi de conciliar

---

1 *Vid.* Guillermo Ma. DE BROCA, *Historia* cit. 191 i 274-276; i Aquilino IGLESIA FERREIROS, *La creació I* cit. 422 not. 47 i *La creació II* cit. 89 not. 190: "(...) és una obra en tot cas posterior a mitjan del segle XIII, ja que cita la *Summa feudorum* de Johannes Blanchus, obra realitzada al voltant de 1250". Es pot entreveure la complexitat d' aquesta obra quan senyala que: "en les compilacions hi ha un índex de les Consuetuts generals de Cathalunya, que inclou, a més, d' aquests catorze capítols, sis capítols més (...)". L' al·lusió al jurista marsallès la trobem a *Cost.* 1: "Si seran dos vassalls en un Feu, ho venent lo Feu al altre, en qual sera comes lo Feu": "Si jo tinc Feu de alcun Senyor, e per aquell Feu, o per alguna partida de aquell Feu tinc Vassall, e aquell meu Vassal aliena tot lo Feu que te per mi, o alguna partida, si ho fa ab consentiment meu, ell, e yo perdem tot lo Feu, ço es a saber, quant daquen alienat es, y es daquell Senyor, per lo qual jou tinc: e siu fa sens consentiment meu, lo Feu que per mi te, es tornat a mi, e no al Senyor meu, e aço diu en Joan Blanc en la summa per ell composta, en lo titol ço es a saber aqui pertanga lo Feu perdut, en si del títol" 3a. *CYADC* I, 4, 30. 322.

les diverses normes consuetudinàries posant-les d' acord amb els *Usatges* 2. Però més enllà d' un intent de conciliació amb les normes Usàtiques, sembla que hi ha una voluntat de perfecció i ampliació amb raonaments importats de la Recepció. La tradició manuscrita de les *Commemoracions de Pere Albert* ens sembla un indicador de la relació de les *Costumas de Cathalunya* amb les *Commemoracions de Pere Albert*, ja que és freqüent la seva aparició en els còdexs, com ja hem dit, abans, després dels capítols de les *Commemoracions* o dels *Casos*, o de forma intercalada. De manera que és possible que les *Costumas de Catalunya* haguessin circulat com un cos independent, al igual que els capítols de les *Commemoracions* i els *Casos*.

Tradicionalment, s' han aglutinat aquestes dues últimes obres sota el títol general de *Commemoracions de Pere Albert*. Socarrats quan escriu el seu comentari ho fa sobre el bloc de costums feudals del Principat de Catalunya³, on inclou, i en aquest ordre: els 43 capítols dels Costums Generals de Catalunya amb afegits de glosses, les *Costumas de Cathalunya* i finalment els *Casos*⁴

Les qüestions sobre l' autoria i sobre la dependència textual entre ambdues obres és, com ja hem advertit en un apartat anterior, un tema complex que s' ha de treballar a partir de la crítica textual, però això és una altra línia d' investigació que sí bé és necessària obrir-la, desbordaria ara el nostre estudi centrat específicament en les *Commemoracions de Pere Albert*.

A diferència de les *Commemoracions*, l' erudit redactor de les *Costumas de Cathalunya* assenyala expressament en el seu recull algunes de les seves fonts d' inspiració, com són la *Summa Feudorum* del feudista

---

2Josep ROVIRA i ERMENGOL, *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert* (Barcelona, 1933) 40

3 *Ioanis de Socarratis in feudorum consuetudines Cathalonie Principatus, Commentaria doctissima, in quibus, quod ad id genus attinet, nil scitu dignum neglectum voluit.* SOCARRATS, *In Tractatum* 1

4 Curiosament, Socarrats no recull en el seu *Tractatus* la primera de les *Costumas de Catalunya*, que sí trobem a 3 *CYADC* I 4,30, el que potser significaria que aquesta va ser afegida posteriorment.

marsellès Juan Blanc (+1267) i els *Libri Fedorum* 5.

La referència al Costum de Catalunya, predomina en l'encapçalament de tot l'articulat: "Costuma es de Cathalunya (...)" o "Item es costuma de Cathalunya (...)" menys en la primera de les *Costumas*. També es senyala el dret com a font "Dret es scrit" i "Dret e costuma de Cathalunya"⁶.

De forma general, podem dir que la coincidència temàtica entre les *Costumas de Cathalunya* i les *Commemoracions* es dona en aquells aspectes més rellevants de la regulació jurídica del feu, que hem vist a les *Commemoracions de Pere Albert*: l'alienació del feu, la successió feudal, la prestació d'homenatge, la indivisibilitat del feu, el règim dels aloers que

---

5 *Cost.* 1: "Si seran dos vassalls en un feu, ho venent lo Feu al altre, en qual sera comes lo Feu": "(...) e aço diu en Joan Blanc en la summa per ell composta, en lo titol ço es a saber aquí pertanga lo Feu perdut, en si del titol"; i els *Libri Feudorum*: "(...) Empero notat havem en lo Libre dels Feus en la Constitutio de Federic que comença. *Imperialem illiud quoque (...)*". *Vid supra* not. 1. Es tracta de l'apartat (*Illud quoque*) que recull la Constitució *Imperialem* de Frederic I a *LF* 2. 54. 6, i que diu així: *Illud quoque praecipimus, ut, si vasallus de feudo suo alium vasallum habuerit, et vasallus vasalli dominum domini sui offenderit, nisi pro servitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude ante habuerit, feudo suo privetur, et ad dominum suum, a quo ipse tenebat, revertatur, nisi requisitus ab eo paratus fuerit satisfacere majori domino, quem offenderit, et nisi vasallus idemque dominus, a domino suo requisitus, eum, qui majorem dominum offenderit, requisierit ut satisfaciat, suum feudum amittat.* Karl LEHMAN, *Consuetudines Feudorum*; ed. alt. curavit Karl August ECKHARDT (Aalen 1971) 258-260.

L'altra referència als *Libri Feudorum*, es fa per indicar la particularitat del costum a Catalunya envers l'establert en els *Libri Feudorum*, a *Cost.* 3: "De vassall, o castla contradiant fermar de dret al Senyor immediat, e de altres tenents Feu que deuen fer": "(...) Determenat es en lo Libre dels Feus, quel Feudatari, si de falra fer Homenatge per un Any, e un mes e un die al senyor, per lo Castell, o per lo Feu lo qual te per ell, pert lo Feu per tot temps, jatsie no sie estat amonestat, o request per lo senyor, car ell deu si personalment presentar: empero costuma es de Cathaluya, que no pert sino sera request per lo Senyor, e si apres la requesta fer ho rebujara, axi estant per un Any, e un mes, e un die pert lo Feu " 3a. *CYADC* I, 4, 30. 322-323; Anotem una contradicció amb el temps establert per Pere Albert: mentre que a les *Commemoracions* (cap. 41) s'estableix el plaç d'un any i un dia, com el temps prescrit perquè el vassall presti hominatge al seu senyor, les *Costumas* parlen d'un any, un mes i un dia.

6 *Cost.* 4: "Si un, o dos, o tres Senyors, o encara mes havent Feu, si lo mija o lo terç ven son dret, en quina manera sie dividit lo luysme" 3a *CYADC* I, 4, 30. 323; *Cost.* 9: "En quina manera lo Vassall pot dividir lo Feu a ses fills, o fillas o no" 3a, *CYADC* I, 4, 30. 324.

habiten en el castell termenat, i també, en les figures jurídiques de la presa de postat i la firma de dret.

En qualsevol cas, convindria un estudi de les *Costumas* que amb tota seguretat ens donaria una visió més completa de la seva relació amb els *Usatges* i les *Commemoracions de Pere Albert* i, des de la perspectiva d'una obra, que com assenyala Tomás De Montagut, té una especial interès al tenir en compte en la seva redacció el dret feudal comú⁷.

---

⁷ Tomás DE MONTAGUT ESTRAGUES, *La Recepción* cit. 58-60.

B.- LA CENTRALITAT DEL PRINCEPS TERRAE.

1) L' HERENCIA ROMANISTICA EN LA CONSOLIDACIO DE LES INSTITUCIONS FEUDALS I EN LA UNIFICACIO JERARQUICA JURISDICCIONAL. LA FIGURA DEL PRINCEPS TERRAE.

Les *Commemoracions* s' esforcen en coordinar el *ius proprium*, d' arrel feudal i consuetudinària, amb el nou esperit del dret romà importat per la Recepció¹. Això fa que l' herència romanística com un mecanisme que possibilita la renovació jurídica de les institucions feudals del Principat.

Quan es diu que el redactor de les *Commemoracions* és un jurista romanitzat s' ha de tenir present que la seva formació parteix de l' estudi i coneixement de les categories jurídiques romanes de Justinià, recuperades i reelaborades a l' Escola de Bolonya, per juristes inquiets, que com ell, cercaven solucions a una nova realitat. D' aquest esforç surgeix, com s' ha dit, una ciència jurídica que des d' Itàlia, es difon per totes les nacions de

---

¹ Sobre la coordinació del *ius proprium* i el *ius commune* com elements d' un mateix sistema, Vid. Manlio BELLOMO, *L' Europa del Diritto Comune* cit. 153-157.

Europa, com un nou llenguatge jurídic².

L' autor de les *Commemoracions* fou probablement partícip d' aquesta experiència durant l'època més efervescent de l' estudi bolonyès³. Com fan altres juristes del seu temps, emprà la tècnica del dret romà com una eina al servei de les necessitats jurídiques de l' ordenament del seu territori per sistematitzar-lo, perfeccionar-lo i per servir, en definitiva, a una nova realitat política i social⁴.

Brocà, al referir-se a Pere Albert, com l' autor de les *Commemoracions*, ja apuntava breument, el respecte que aquest jurista mostrava pels *Usatges* i la seva coneixença del dret romà, i del dret feudal comú, manifestat en el tractament romanista que donà a algunes institucions.⁵

L' esperit romaniste guia al redactor del text per racionalitzar els costums de la terra. La introducció de formulismes típics de Dret romà com

---

2 Adriana CAMPITELLI, *Europeenses. Presupposti storici e genesi del diritto comune* (Bari, 1995) 170. On l' autora apunta una reflexió sobre la diferent sort que correu el dret comú un cop entrat ens els diversos països Europeus: "Ma differenti furono le vicende della penetrazione del diritto comune nei territori europei, come diverse erano state le esperienze politiche che avevano sollecitato nella formazione degli stati nazionali la composizione delle tradizioni giuridiche di ciascun territorio. E per ognuno di essi è necessaria un' esposizione che analizzi gli eventi più significativi".

3 Per l' estudi de l' ambient jurídic bolonyès, durant el segle XIII, protagonitzat per l' escola de glossadors, ens remetem de forma general a la bibliografia italiana, especialment, Francesco CALASSO, *Medio Evo del Diritto I* (Milano, 1954) 521-563; i, del mateix autor, *I glossatori e la teoria de della sovranità* (3a ed) (Milano, 1957).

4 Paul H. FREEDMAN, *Juristes catalans* cit. 147-187.

5 Guillermo Ma. DE BROCA, *Historia* cit. 275: "conocía el Derecho romano, y junto al Derecho consuetudinario catalán utilizó las constituciones fridericianas y el Derecho feudal común", i afegeix: "Pedro Albert no desconocía el Derecho romano, del cual partió al dar como establecida la institución dotal (cap. 22) y que mencionó en la advertencia de ser contrario al pacto por cuya virtud un hombre se hace siervo de otro (cap. 33)".

la prescripció o la importància otorgada a la prova documental⁶, en són una mostra.

Aquest criteris romanistes també es poden apreciar en la regulació de la successió feudal⁷ i en institucions com el dot i la tutela⁸. Convé remarcar

---

6 *Com.34*: “Si homenatge se pot prescriure et en quals maneres se gaayn homenatge”: “Homenatge se pot prescriure con si .xxx. ans alcun noble reeb servey dalcu que homes solius ho lauradors fan. (...) Encara es prescrit con es fet per scrit o per ab stipulacion (...)” Josep GUDIOL, 329-330; “Utrum homagium possit praescribi: et quibus modis acquiritur homagium”: *Homagium potest praescribi, si per triginta annos aliquis nobilis recipit servitia ab aliquo: quae servitia homines solidi, seu coloni exhibent(...) Et per promissionem etiam praescribitur, interveniente scriptura, sive stipulatione.* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 331-332.

7 *Com. 23*: “Que el vassal no pot lexar lo feu al senyor”: “(...) aço mateix es si axi con hereu reebral feu de son pare mort lo pare car lo pare en aquest cas no pot entendre lo homenatge al senyor del feu, e vula o no, retendral feu axi con vassal e sera forçat fer lo homenatge al senyor e si no reeb la heretat feudal no sera forçat lo feu retener.” Josep GUDIOL, 326; “Qualiter vasallus non potest dimittere feudum domino”: (...) *idem est si tanquam haeres adiit feudum paternum mortuo patre: quia in isto casu non potest contradicere homagium domino feudi et velui nolit, retinebit feudum tanquam vasallus : et compelletur facere homagium domino . Glossa quia eadem persona fingitur cum defuncto: qui si pater defunctus non potuit se liberare dimittendo feudum: ita nec iste feudum deferendo poterit se liberare ab homagio: postquam adivit haereditatem feudalem. Si vero non adivit haereditatem feudalem: non compellitur feudum retinere.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 244.

Com. 24: “Sil usufructuari e el propietari ho amdui sien tenguts fer homenatge ho servey”: “Si el vassal ho castla hereta son fil de castllania o de castel de feu retengut asi tant solament usufruit e el fil del usufructuari dira que el es propietari et que el deu fer homenatge et nol pare car solament sa retengut el castel usufruit e aya el fil fet propietari del feu entemps que heretara o li feu la donacio (...)” Josep GUDIOL, 326; “Si fructuarius, vel proprietarius, vel ambo tenentur facere homagium, vel servitium”: *Si vasallus, vel castellanus haereditavit filium suum de castellania, sive de feudo castri, retento tantum sibi usufructu in tota vita sua, et dominus petierit homagium sibi fieri a dicto usufructuario, et filius usufructuarius dixerit se esse proprietarium, et ab eo debere exigere homagium, et non a patre, cum tantum sibi retinuerit usufructum in dicto castro, et instituerit nomen proprietarium in ipso feudo tempore haereditationes , seu donationes* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 250.

Com. 41: “Si el nebot del vassal de[funct s]ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de]l feu, e dins qual temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct” Josep ROVIRA, 190-192; “Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domino feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudali ipse agnatus, vel alius haeres vasalli

que mentre la tradició catalana del text de les *Commemoracions* estableix l'assignació de tutor a la filla menor de 12 anys, el text llatí no precisa l'edat de la menor, *etiam si fuerit filia pupilla*. Tampoc precisa l'edat l' *Us.* 115 "Tutores vel bajuli". I Socarrats, en el seu comentari al capítol 22 de les *Commemoracions* ja assenyala la seva concordància amb aquest Usatge⁹.

La concepció de la propietat, que a les *Commemoracions*, com hem vist, també té la petja romana. Tot plegat ens indica com les tècniques romanistes adquireixen en les *Commemoracions* una gran importància a l'hora de regular les relacions jurídiques del feu. Maravall ja ens deia que la gran aportació d'aquest text, amb els seus comentaris, va ser, donar precisió i estabilitat a institucions del Dret català de procedència feudal, assegurant-les una gran durabilitat mitjançant la tècnica romanista, precisant que, aquestes institucions feudals consolidades subsisteixen després de l'ordre feudal, " (...) y se entretejen en una formación política nueva". També a esto responde con toda claridad la obra de Pere

---

defuncti" SOCARRATS, *In Tractatum*, 428-429.

8 *Com.* 22: "En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu": "Si defunct lo castla o el vassal una fila sola sobreviu aquela segons us e observancia general de cathalunya succeix el feu axi con fil mascle iats se sia que entestat sia mort, e si sera pupila menor de .xii. ans son tudor fara lomenatge per ela al seyor del feu e dara poçtat del castel tota via quen sia request (...) E si el feu no sera donat en exovar mas sera de bens parafernals de la dona. Adoncs la dona fara lo homenatge al senyor, et no el marit per si tant solament o per procurador sis volra (...)" Josep GUDIOL, 325-326; "Qualiter danda sit potestas a miliere, quae succedit in feudum": *Si defuncto castellano, seu vasallo, filia tantum superstes fuerit, secundum usum et observantiam generalem Cathalonie succedit in feudum, sicut filius masculus, etiam si fuerit filia pupilla, et tutor eius faciat homagium pro illa domino feudi, et dabit potestatem de castro, quandocunque fuerit requisitus (...)* *Si vero feudum non fuerit datum in dotem, sed erit de bonis paraphernalibus ipsius dominae, tunc dicta domina faciet homagium domino, et non maritus per se tantum, vel per procuratorem, si voluerit, (...)*. SOCARRATS, *In Tractatum*, 235-236.

9 *Nota secundo quod si foemina succedit in feudo, et est pupilla, tutor eius faciet homagium pro illa domino feudi, dabit potestatem de castro, et faciet servitium, ad firmabit de iure. Concor. Usatic. tutores (...)* SOCARRATS, *In Tractatum* 236b, núm. 2.

Albert”¹⁰.

El redactor de les *Commemoracions* trobarà en el dret romà la via idònia per sistematitzar els vincles de poder entre el *dominus* i el *vasallus* a fi de revitalitzar i establir una jerarquia jurisdiccional encapçalada pel *princeps terrae*.

Com ja s’ha dit, des de finals del segle X i començaments del segle XI, es dóna al príncep la significació del que encarna una autoritat sobirana. Així els successors de Borrell II, començaven a fer ús de les prerrogatives pròpies de la reialesa, com per exemple l’encunyació de moneda, la concessió d’immunitats als monestirs, etc. Però tenint en compte que, l’actuació del príncep de la terra tenia com escenari l’espai territorial cedit per la desfeta carolíngia, la qual, com hem dit, havia obert la porta al règim feudal, el príncep tenia que exercir el seu poder sobre un espai territorial excessivament fraccionat pels poders autònoms dels senyors feudals, enfrontats en continuades lluites per l’apropiació de més terres, que com sabem, era el mitjà de riquesa que contribuïa a consolidar el seu poder, mantingut per l’explotació camperola. Aquest procés d’imperable feudalització debilitava el poder de l’autoritat comtal. Aquesta situació seria paliada pel govern de Ramon Berenguer I, a qui li ha estat atribuïda la recomposició del poder polític del Principat. Aquest, prenguent el títol de *princeps* o el primer dels senyors del territori, donaria nom al “Principat”. La xarxa dels vincles feudo-vassallàtics fou el teixit idoni per integrar els dispersos poders feudals sota l’autoritat del Comte de Barcelona, el *princeps terrae*¹¹.

La unificació jeràrquica jurisdiccional, sota la figura del príncep, pretesa a les *Commemoracions* troba recolsament en el principi ja recollit

---

10 Jose Antonio MARAVALL, *La formación del régimen político territorial en Cataluña (La obra del jurista Pere Albert)*, a Estudios de Historia del Pensamiento Español (Madrid, 1983) 148-160, especialment 154-155. Publicat anteriorment sota el títol: *El régimen político territorial en la obra de Pere Albert*, en los Etudes présentées à la Commission Internationale pour l’Histoire des Assemblées d’Etats XXXIX (Lovaina, 1961)

11 Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera* II cit. 180-181

a l' *Us.* 69 "Item Statuerunt": (...) *quod principi placuit legis habet vigorem*, present en ja en el *Liber iudiciorum*¹², el qual destaca la figura del monarca com a únic subjecte capaç de crear el dret¹³. Aquest principi és modificat i ampliat per la concepció Baixmedieval del dret. Com diu Montagut " La plenitud de poder temporal només es reconeixerà als reis o senyors que no estiguin vinculats per vincles de fidelitat privada amb un altre senyor superior"¹⁴.

El redactor de les *Commemoracions* empra la *Plenitudo potestatis*¹⁵ no com una justificació del poder de creació del dret atribuït al monarca, sinó com argument per reafirmar el dret de general jurisdicció del príncep amb l' objectiu de reformar l' ordenació política i jurídica del territori de base feudal, cap un ordre polític, més evolucionat, sota la superioritat del príncep. La concentració de poder territorial i jurisdiccional en mans del príncep són els mecanismes per superar els inconvenients de l' antic ordre feudal i establir així, un nou ordre polític sobre la comunitat assentada sobre el territori del Principat¹⁶.

---

12 *Liber* 2, 1, 13,

13 Aquilino IGLESIA FERREIROS, *La Creació* I cit. 230. L' autor precisa que : "El dret s' identifica amb la llei i la llei s' identifica amb el *Liber*. No hi ha lloc per al reconeixement del costum. La llei és l' única font de creació del dret".

14 Tomàs De MONTAGUT- Carlos J. MALUQUER, *Història del Dret espanyol* cit. 75-77.

15 Sobre l'origen i caràcter del poder a l'Edat Mitjana, *Vid.* l'estudi sobre la fórmula política de la plenitudo potestatis a Alfonso OTERO VARELA, *Sobre la "plenitudo potestatis" y los reinos hispánicos*, a AHDE 34 (1964) 141-162. "El rey en su reino es así como el emperador, en su imperio - especie de adecuación de la fórmula *rex superiorem non recognoscens in regno suo est imperator*, en lo qual se expre la idea de *plenitudo potestatis* - la cual aparece en las Partidas de Alfonso X el Sabio"³⁷, *Vid.* també Francesco CALASSO, *I glossatori* cit. 37 i ss.

16 Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *El renacimiento del poder legislativo* cit. 165-167; Tomàs MONTAGUT ESTRAGUES, *La Sentència Arbitral* cit. 54.

2) EL IUS GENERALIS JURISDICTIONIS DEL PRINCEPS TERRAE.

El *Ius generalis iurisdictionis* del príncep sobre els senyors feudals és invocat repetidament a les *Commemoracions*, com un element d'unificació i d'ordenació política i social d'un territori dividit per l'ordre feudal, que com sabem, comportava un fraccionament en l'ordre jurisdiccional.

L'exercici de la jurisdicció del senyor del feu sobre els seus vassalls era una característica típica del règim feudal, ja previst en els *Usatges*: a l'*Us.* 25 "Placitare vero"¹⁷, on s'estableix el dret, que té el senyor superior, de fixar el lloc del litigi pendent entre un senyor inferior i el seu vassall. I a l'*Us.* 26 "Placitum iudicatum"¹⁸, que prescriu el deure del senyor a restituir tot allò que retenia indegudament al seu vassall, un cop s'hagués dictat sentència ferma.

Les *Commemoracions* empen l'expressió "general jurisdicció" per donar solució a diferents supòsits i alhora per concretar i aprofundir en el sentit d'aquesta terminologia jurídica a fi d'analtir el poder del príncep com a cap ordenador de la jerarquia feudal.

---

17 *Us.* 25 "Placitare vero": "Pladejar deuen ab comte lo[s] vescomtes e ls condors e ls vasvessors e ls altres cavallers, la hont ell manara dedins son comtat; e si aquell die no poden tornar en ço de lur, donar los deu condit (...)" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 79-80.

18 *Us.* 26 "Placitum iudicatum": "Plet jutjat entre vassall e senyor, e judici loat d'abdues las parts e autorizat e en ma de senyor ben assegurat, que li sie fet, redres lo senyor primerament a son home tot quant li deura en alguna guisa, puys prena de son home tant quant li sera jutjat". Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 80.

En el capítol 17 de les *Commemoracions* s' estableix una norma de caire processal quan diu que, en cas de litigi entre l' aloer d' un castell i el seu senyor, aquest últim no pot nomenar un jutge per dirimir el conflicte, sinó que de comú acord amb l' aloer han d' escollir un jutge: "deuen venir en poder de cominal persona qui aquels jutge". Aquesta submissió a una persona de comú acord entre les parts en litigi, seria el reconeixement del laude arbitral, tant arrelat a la tradició jurídica catalana. Continuen les *Commemoracions de Pere Albert* dient que, en cas de no posar-se d' acord passa directament l' assumpte al príncep o al seu veguer, i ho justifica amb el principi de general jurisdicció: "Cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra"¹⁹.

La dependència jurisdiccional del príncep, esdevé obligatoria per tots els habitants de la terra, tant per aquells que estan obligats per dret de fidelitat i homenatge (homenatge soliu o no soliu), com per aquells altres subjectes -pensem en els aloers- que no estan units al príncep per lligams estrictament feudals però que, com ja especificaven Brocà²⁰ i Golobardes²¹

---

19 *Com. 17*: "En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar": "Si aloer sera en alcun Castel, e el senyor del castel contendra ab el de alou, dien que no es alou, lo aloer no es tengut pledeyar en poder del senyor del castel. Mas amduy deuen venir en poder de cominal persona qui aquels jutge. E si no savenen de cominal persona et per aventura no plau al senyor del castel aquel eligira lo alouer ho no plaura al aloer aquel que el senyor del Castel eligira sil aloer vol venir en poder de princep ho de son veguer, lo senyor del castel es tengut que ho fasça vuyla ho no, o desempar lo plet. Per ço cor lo princep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra (...)"Josep GUDIOL, 323-324; "Sub cuius examine allodiari tenentur experiri": *Si allodiarius fuerit in aliquo castro, et dominus castri contenderit cum eo de allodio, dicendo non esse allodium, ipse allodiarius non cavetur experiri sub examine domini illius castri: sed ambo debent venire in posse de cominal, qui eis dijudicet : et si non convenerint de cominal persona, quia forte non placet domino castri quem elegit allodiarius, vel econverso, si allodiarius vult venire in posse principis, vel sui vicarii, dominus castri tenetur acceptare, velit, nolit, vel cedere liti, pro eo quia ille princeps, vel eius vicarius est communis persona omnibus habitatoribus in hac patria (...)*. SOCARRATS, *In Tractatum*, 183-184.

Remarquem el fet que mentre la tradició manuscrita catalana empra l' expressió "terra", la tradició llatina utilitza el mot "pàtria".

20 Guillermo Ma. de BROCA, *Historia del Derecho* cit. 209.

21 Miquel GOLOBARDES VILA, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV I* (Figueres, 1970-1973) 129.

es trobaven igualment sota el poder i la dependència del príncep per motiu de la mateixa i reconeguda jurisdicció general del príncep sobre el regne.

En aquest sentit el capítol 38 de les *Commemoracions*, aquesta submissió jurisdiccional envers el príncep dient que, tots els barons son vassalls del príncep de la terra per raó del feu que han rebut d' aquest, "son homes del princep per dret de feeltat e per dret de general jurisdicció que el princep ha en son regne", i aquest rics homes no poden utilitzar els seus homes contra el príncep. Puntualitzant, que sí bé els aloers no son homes del príncep per raó de fidelitat o homenatge, aquests estan obligats a ell "per rahan de general jurisdiccio que ha en son Regne. Cor en tots homes del regne seu a mer imperi. Cor totes coses que son el regne son del rey quant a jurisdicció. (...)"²².

La general jurisdicció del príncep també prohibeix al vassall soliu

---

22 *Com.* 38: "Qui son homes de vassals [qui sien dits] homes del princep et qui no, en que [son] tenguts a aquest princep ho aquel": Rics homes axi con comtes e vezcomtes varvessors et lurs semblans e cavalers simples qui son vassals del princep de la terra et han alguns homes sots si per rahan de feus que tenen per lo princep de la terra aquestos aytals son homes del princep per dret de feeltat e per dret de general jurisdiccio que el princep ha en son regne. (...) An encara los rics homes altres homes per raho de alous de lurs vassals e aquests aytal vassals no son homes del princep, cor no son en son poder. Axi que per dret de feeltat o de homenatge sien estrets. Esters son dits esser en poder del princep per rahan de general jurisdiccio que ha en son Regne. Cor en tots homes del regne seu a mer imperi, Cor totes coses que son el regne son del rey quant a jurisdicció"(...) Josep GUDIOL, 332; "Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non et in quibus tenentur Principi isti, et illi": *Barones , ut sunt comites, vicecomites, valvasores, et consimiles, et etiam alii milites simplices, qui sunt vasalli principis huius terrae, habent homines quosdam sub se ratione feudorum, quae tenent pro principe huius terrae. Et iste talis homines sunt homines ipsius principis tam iure fidelitatis, quam iure generalis iurisdictionis, quam ipse princeps habet in regno suo (...) Habent etiam ipsi barones vasalli alios homines ratione allodiarum ipsorum vasallorum: et isti homines tales non sunt homines principis, quia non sunt in eius potestate. Ita quod iure fidelitatis, sive homagii sint ei astricti, tamen dicuntur esse in potestate ipsius principis ratione generalis iurisdictionis, quam habet in regno suo. Nam in omnibus hominibus regni sui habet imperium. Omnia enim, quae sunt in regno quantum ad iurisdictionem.*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 404-405.

ajudar al seu senyor en contra del príncep²³. En aquest supòsit s'aprofita per exemplificar l'abast i el significat de l'homenatge soliu enfront de l'homenatge no soliu.

El capítol 39 de les *Commemoracions* torna a utilitzar l'argument de general jurisdicció, per justificar l'obligada obediència que li deuen els homes del seu regne els quals qualifica de "naturals": "Car lo Rey [no ha] los homes obligats sino per .i. dret. ço per de general jurisdicio, el comte als obligats per doble dret, ço es per dret de jurisdiccio que ha en dits homens per homenatge axi con dret es (...)"²⁴.

La concepció sobirana parteix del reconeixement absolut i intransferible del *ius generalis jurisdictionis* al príncep de la terra.

Observem que mentre la versió catalana dels capítols 10, 11, 12, 25 i 40 de les *Commemoracions* s'inclina per l'expressió "senyor sobirà", la tradició llatina empra el qualificatiu *dominus superior* ²⁵. Aquest fet

---

23 *Com.* 30: "De divers homenatge": (...) E axi en homenatge soliu nuyl hom no es exceptat quan es fet can apar les mans quant adret enteniment, aquel qui ha general jurisdiccio es entes, exceptat par contra aquel no es tengut aiudar son senyor, per que manifestament apar per que negun no pot fer homenatge soliu a dos (...) Josep GUDIOL, 328; "De homagio multiplici": (...) *Et ita in homagio solido nullus excipitur, quando fit quantum ad verba: sed quantum ad rectum intellectum, ille, qui generalem habet iurisdictionem, intelligitur exceptus: nam contra illum non tenetur dominum suum iuvare. Ex quo evidenter apparet quod nullus potest facere homagium solidum duobus* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 304-305.

24 *Com.* 39: "En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals" Josep GUDIOL, 332-333; *In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales*: (...) *quia ipse Rex non habet dictos homines obligatos, nisi unico iure, videlicet iure generalis iurisdictionis, quam habet in eis, non iure homagii, ut dictum est*" SOCARRATS, *In Tractatum*, 417-418.

25 *Com.* 10: "En qual guisa enant hom contra vassal qui fara a son senyor injuria": "Si .ii. o .iii. vassals seran .i. apres altre en alcun Castel e el segon o el terç forfara al senyor sobiran (...)" Josep GUDIOL, 320-321; "Qualiter procedatur contra vasallum iniuriantem domino": *Si duo vel, vel tres, vel plures fuerint vasalli unus post alium, in aliquo castro, et secundus, vel tertius forefecerint domino superiori, vel hominibus castri, propter quod ipse superior dominus conqueratur*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 101.

Com. 11: "En qual guisa enant hom contra sensaler qui fara injuria": "En

reafirmaria la hipòtesi de la utilització efectiva del llatí en la redacció primitiva de les *Commemoracions*. En canvi, sí tornem al capítol 39 veiem com el redactor emprà l' expressió "Rey darago", "(...) e el Rey darago e el comte de Barcelona" per referir-se al príncep de la terra, i el mateix fa quan es refereix al Rei de Castella. Coincideix en aquest cas amb la tradició

---

aquesta guisa metexa que de sus es dit enantara hom contra sensaler cor sil senyor sobira se clamara del sensaler iusan (...) Josep GUDIOL, 321; "Qualiter procedatur contra emphyteutam iniuriantem": *Eodem modo de emphyteuta procedit quod si dominus superior conquestus fuit de emphyteuta inferiori* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 110.

Com. 12: "De injuria feta asenyor per als alguns habitants del castel": Si el senyor castla menor reeb tots los fermaments dels clams de tots los habitants el castel don es castla e algun daquel castel, o algun neguex de la compaya daquel castla fara enjuria o algun mal al senyor sobira o al batle seu ho algun de compaya daquel senyor a aquel malfeytor (...) Josep GUDIOL, 321; "De iniuria facta a domino ab aliquibus habitatoribus in castro": *Si minor castellanus recipit omnia firmamenta quaestionum seu querimoniarum hominum habitantium in castro, cuius est castellanus, et aliquis de illo castro, vel aliquis de familia illius etiam castellani iniuriam fecerit, vel aliquod malum intulerit domino superiori, vel baiulo, seu alicui de familia ipsius domini* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 130.

Com. 25: "Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre": "Si en alguns castels seran .ii. castlans e la .i. daquels no tendra castlania per altre castla, mas cascun dels cors acors personalment tendra sa castlania per altre terç qui sia lur senyor, e lo .i. solament daquels .ii. castlans aura tots los fermaments et laltre nols aura, e algun dels habitants del castel faran injuria aquel castla qui no ha fermances o al senyor sobiran los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria, (...) Item si .i. daquels .ii. castlans o altre castla fa injuria en poder del senyor sobira ferma aquel qui iniuria feu et no en poder daquel aqui feta es la iniuria. (...) Josep GUDIOL, 326-327; "Quando duo castellani tenent tantum pro domino castrum, et non alter pro altero tenent castellaniam": *Si in aliquo castro fuerunt duo castellani, et alter eorum non tenuerit castellaniam pro altero castellano, sed quilibet eorum personaliter cors a cors tenuerit suam castellaniam pro tertio, qui sit eorum dominus, et alter illorum duorum castellanorum habuerit omnia firmamenta, alius vero non habuerit: et aliqui de habitatoribus illius castri faciunt iniuriam illi castellano, qui non habet firmamentum a domino superiori, ipsi iniuriantes debent et tenentur de consuetudine Cathalonie firmare et facere directum illius ratione iniurie in posse illius* (...) Item si unus illorum duorum castellanorum alteri castellano iniuriam fecerit, in posse domini firmabit ille, qui iniuriam contulit, non in posse illius, cui facta est iniuria (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 256.

Com. 40: "Que el senyor sobira no pot <...> feu ho la castlania jusana <...> te el castel seu" Josep GUDIOL, 333; "Quod superior dominus non potest emere feudum, sive castellaniam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo" SOCARRATS, *In Tractatum*, 424-425.

l·latina que utilitza igualment el terme *Rex* ²⁶. El fet que en aquest capítol el redactor es refereixi a València com a “regne de valencia”, *regnum valentiae*, ha estat un detall per senyalar que les *Commemoracions* haurien estat redactades amb posterioritat a l’ any 1238, data en que Jaume I hauria culminat la conquesta del país valencià iniciada l’ any 1232.

Es torna a insistir en la unitat jurisdiccional, concretada a través de la figura del príncep, en el capítol 43 de les *Commemoracions*, el més llarg de tots els que componen les *Commemoracions* i, es recullen, de manera sintètica, els punts més destacats, tractats en els capítols precedents.

Es interessant veure que la primera matèria sobre la que incideix és la jurisdicció causada per l’ homenatge feudal (soliu i no soliu). Subratlla el mixt imperi o jurisdicció mínima que obstenta el “senyor soliu” d’ un feu sobre els seus vassalls solius, que indica que el senyor feudal serà jutge, és a dir, que tindrà jurisdicció sobre la persona i els bens del vassall soliu, encara que els seus bens no estiguin en el feu del senyor soliu. La seva justificació és que la submissió personal del vassall soliu implica automàticament la submissió dels seus bens. Però adverteix que aquesta jurisdicció del senyor soliu no s’ ha de confondre amb el mixt o mer imperi, la qual només es atribuïble al príncep de la terra: “ No és, emperò, a entendre que per aço aquell senyor haja en aquell seu hom soliu mixt o mer imperi, axí com lo Príncep de la terra, jatsie que haja en ell jurisdicció, e en las suas cosas, axí com dit és”. En canvi, quan la

---

26 *Com.* 39: “ En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens o per raho de alous ho per altra guisa naturals”: “Si negun Ric hom del Rey darago axi con comte dempuries o altre aura guerra contra son vey qui no sia de la terra del Rey naxi con namalric de narbona e el Rey darago e el comte de barcelona auran guerra contra el Rey de castela o contra sarains qui volen a el tolre la terra o el regne de valencia, (...)” Josep GUDIOL, 332-333; “In quibus tenentur principi hominis, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales”: *Si aliquis baro regis Aragonum, puta Comes Impuriarum, vel aliquis alius baro ipsius regis habet guerram contra aliquem vicinum suum, qui non sit de terra domini regis, scilicet contra Amalricum Narbonem. Rex vero Aragonum, et Comes Barcinonae habet guerram contra Regem Castellae, vel Saracenos volentes occupare, vel auferre regnum Valentiae (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 417-418.

relació de vassallatge es base en un homenatge no soliu, el senyor té jurisdicció sobre el seu home no soliu, solament en quan s' extent el feu.

Segons el nostre jurista, aquesta variació de tracte envers el vassall soliu s' explicaria per la mateixa diferenciació natural entre l' home soliu i l' home no soliu: "Mas hom no soliu no obliga la sua persona per rahó del feu soliu, hon per la sola contemplatió del feu no soliu, sotsmès la sua persona tant solament; e axí és fet sotsmès a la jurisdicció del senyor no soliu solament per rahó d' aquell feu, en quant se estén axí que aytant quant sobre açò fa lo general en totas cosas, tant faça lo special en son cas".

Apreciem com el redactor utilitza l' expressió " senyor soliu", que contrasta amb les acostumades "vassall soliu" o "home soliu". L' ús de la terminologia "senyor soliu" no ens sembla casual, segurament obeeix també a l' intent de reforçar la submissió que deu el senyor feudal d' un territori al *Princeps terrae*. Ja que els rics homes, barons, etc, sí bé són senyors feudals, són homes solius del príncep, que és el seu senyor superior. Es un altre senyal de l' afany en analtir el *Ius generalis iurisdictionis* del Príncep.²⁷

27Com. 43: "Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home": "Si alcun ha hom vasall soliu, aquell senyor soliu a si sa pròpia jurisdicció, per rahó del homenatge, en aquell seu home soliu: car per ço com aquell vassall és hom soliu d' alcun senyor (per ço com és sotsmès a la jurisdicció d' aquell senyor soliu, e aquell senyor soliu és jutge de aquell e tots los béns d' aquell soliu vassall (...)) No és, emperò, a entendre que per açò aquell senyor haja en aquell seu hom soliu mixt o mer imperi, axí com lo Príncep de la terra, jatsie que haja en ell jurisdicció, e en las suas cosas, axí com dit és.(...) Mas hom no soliu no obliga la sua persona per rahó del feu soliu, hon per la sola contemplatió del feu no soliu, sotsmès la sua persona tant solament; e axí és fet sotsmès a la jurisdicció del senyor no soliu solament per rahó d' aquell feu, en quant se estén axí que aytant quant sobre açò fa lo general en totas cosas, tant faça lo special en son cas" Josep ROVIRA, 195-196; "Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo": *Si aliquis habet hominem, sive vasallum solidum, ipse dominus solidus sibi vendicat ratione homagii iurisdictionem in ipso suo homine solido: quia eo ipso quod ille vasallus est homo solidus alicuius domini, eo ipso est subiectus iurisdictioni illius domini solidi: et ipse dominus solidus est eius iudex, et omnia bona ipsius solidi vasalli (...)) Non est tamen intelligendum quod propter hoc dominus illius habeat in ipsum suum hominem solidum mistum, vel merum imperium, sicut sicut princeps terrae, licet habeat in eum iurisdictionem, et in rebus suis: ut dictum est. (...). Sed homo non solidus non obligat personam*

---

suam ratione feudi non solidi: unde sola contemplatione feudi non solidi subiecit personam tantum, et sit ita subiectus iurisdictioni domini non solidi solum ratione ipsius feudi in quantum se extendit, ita ut quantum hoc facit generale in omnibus, tantum faciat hoc speciale in suo casu.(...) SOCARRATS, In Tractatum, 446.

3) LA JURISDICCIO NATURAL I LA POTESTAS FEUDAL DEL *PRINCEPS TERRAE*.

La unitat jurisdiccional que prediquen les *Commemoracions de Pere Albert* pressuposa ja la consciència d' un espai políticament definit, anomenat Principat, on la figura del *Princeps*, es destaquí com element ordenador i cohesionador de la comunitat humana. El que implica, la superació lenta de la disgregació feudal, cap un ordre polític nou caracteritzat pel desenvolupament de l' activitat jurisdiccional sobre un territori on el príncep assumeix un poder polític més fort i hegemònic sobre la resta dels barons catalans.

Els senyors feudals estaven ja dotats d' una *potestas* jurisdiccional o jurisdicció mínima sobre els habitants dels seu domini feudal, que els facultava per resoldre plets de menor importància i també sotmetre als habitants del castell termenat i als aloers a deures de guàrdia, vigilància , obres, etc; Les *Commemoracions* ho detallen en el capítol 16: "E tots los aloers son tenguts a tots los temps de la guerra a aqueles coses que son tenguts los altres habitants del castel ço es assaber a fer gayta obra et affer val et adobar e altres coses ques deuen fer per defeniment del castel en temps de guerra. Exceptats aloers e compayes qui en altre loc habiten"²⁸.

Potser d' aquesta forma es frenaria poc a poc la *potestas* jurisdiccional, tant sovint abusiva i arbitrària dels senyors feudals eclipsada pel principi de la jurisdicció natural del príncep sobre un

---

28 *Com.* 16: "Quels aloers sien tenguts defendre sos castels, et els habitants de les cases en les quals an alou" Josep GUDIOL, 323; "Quod allodiarii tenentur defendere castrum et habitatores castrorum, in quibus habent allodium": (...) *Allodiarii omnes tenentur ad omnia tempore guerrae, ad quae tenentur omnes alii habitatores castri, scilicet ad faciendum guaytam, ad opus, et ad fossatum aptandum, et ad alia, quae sunt facienda pro defensione castri tempore guerrae, exceptis allodiariis campanariis, qui alibi sunt habitantes.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 167.

territori, desenvolupada en diversos capítols de les *Commemoracions*, i que identifica obertament com “Catalunya” i “pàtria”.

S’ intenta així transmetre una concepció natural del poder i de la jurisdicció del príncep com a comuna persona, és a dir, com representat de la comunitat general (dels habitants de la terra), quan utilitza expressions com: “(...) cor lo príncep ho son veguer es comuna persona a tots los habitants en aquesta terra”²⁹.

Hom veu en la mateixa utilització del qualificatiu “naturals”, per referir-se als homes del territori que estan sotmesos al príncep, un intent en aproximar la condició de vassall a la més moderna de súbdit, a fi de transformar aquell dret feudal basat en la prestació d’ homenatge, en un dret regi basat en la jurisdicció natural del *Princeps terrae* sobre el seu regne. En tenim una mostra en el capítol 37 de les *Commemoracions*, on s’ estableix el deure que tenen els vassalls, i els homes naturals del príncep, de seguir-lo lluny de la terra per lluitar contra els sarraïns, sempre que aquest senyor tingui el poder necessari per combatre’ls, o bé, perquè ja ho haguessin fet els seus antecessors, i posa per exemple: el Rei d’ Aragó, de França, de Castella o qualsevol altre Príncep³⁰.

---

29 *Com. 17*: “En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar” Josep GUDIOL 323-324; “Sub cuius examine allodiarii tenentur experiri”: (...) *pro eo quia ille princeps, vel eius vicarius est communis persona omnibus habitatoribus in hac patria*. SOCARRATS, *In Tractatum*, 183-184.

30 *Com. 37*: “Si vassal es tengut seguir son senyor luyn de sa terra”: “Si alcun seyor vol armar luyn de sa terra a sarraïns a combatre, pot manar a sos vassals quels seguesquen si el senyor es tal que aya poder de combatre contra sarraïns, e que sos antecessors agen guerreyat e costumats fer guerra sarraïns, axi con Rey darago o de frança o de castela o alguns altres princeps. E aytal senyor pot manar a sos vassals o a altres homes seus naturals e profitoses e bons en fer darmes que vagen ab el en guerra de sarraïns.(...)” Josep GUDIOL, 331-332; “Utrum vasallus teneatur sequi dominum suum ad partes remotas”: *Si aliquis dominus vult ire ad partes valde remotas Saracenorum, ad expugnandum eos, potest mandare vasallis suis ut ipsum sequantur, si ipse dominus est talis dominus, qui habeat potestatem expugnandi contra Saracenos, et etiam quod praedecessores eius pugnaverunt, et consueverunt pugnare contra Saracenos, ut rex Aragonum, rex Franciae, rex Castellae, et quidam alii principes: unde talis dominus potest indicere vasallis suis, et etiam aliis hominibus suis naturalibus utilibus in facto armorum, ut cum ipso vadant ad partes Saracenorum (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 353-354.

Per aquesta via s' està limitant implícitament el poder jurisdiccional dels senyors feudals, al prohibir que aquests poguin cridar a la guerra fora de les seves contrades als seus vassalls, i ho convertix en una regalia de príncep de la terra a qui equipara als reis d' altres territoris.

En el capítol 38, es recalca explícitament el dret de general jurisdicció del príncep: “ Rics homes axi con comtes e vezcomtes varvessors et lurs semblans e cavalers simples qui son vassals del princep de la terra et han alguns homes sots si per rahon de feus que tenen per lo princep de la terra aquestos aytals son homes del princep per dret de feultat e per dret de general jurisdicció que el princep ha en son regne”³¹.

Les *Commemoracions* són precursoras en introduir la teoria política de la naturalesa en el Principat. La idea de naturalesa supera els lligams feudovassallàtics i serveix per consolidar la *potestas* del rei per damunt dels senyors feudals, ja que els vincles polítics entre el rei i els naturals del seu regne surgen de la naturalesa, la qual lliga, de forma natural els súbdits del territori amb el seu senyor natural i superior que és el rei.

Estem davant d' un exponent doctrinal de la transformació política que es produeix també en els regnes hispànics durant la Baixa Edat Mitjana, on el lligam polític entre el rei i els seus naturals surgen “del naixement del natural a la terra, en el regne del rei, independentment i per sobre dels llaços de fidelitat”³².

---

31 *Com.* 38: “Qui son homes de vassal [qui sien dits] homes del princep et qui no, en que [son] tenguts a aquest princep ho aquel” Josep GUDIOL 332; “Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi”: *Barones, ut sunt comites, vicecomites, valvasores, et consimiles, et etiam alii milites simplices, qui sunt vasalli principis huius terrae, habent homines quosdam sub se ratione feudorum, quae tenent pro principe huius terrae.* SOCARRATS, *In Tractatum* 404-405.

32 Aquilino IGLESIA FERREIROS, *La Creació* I cit. 430-432.

Partint del supòsit que Pere Albert fou el redactor de les *Commemoracions*, s' ha dit que aquest jurista podria haver seguit la teoria sobre la jurisdicció general i la jurisdicció especial desenvolupada per Juan Blanc en la seva *Summa Feudorum*³³, escrita vers el 1250. Donada la relació que el jurista marsellès tingué amb la cort de Jaume I, és fins i tot possible que hi hagués hagut una coneixença personal amb Pere Albert³⁴.

Juan Blanc, que estudià a Mòdena, era un gran coneixedor del dret feudal lombard. Caldria potser estudiar si Juan Blanc s' inspirà en altres reculls de dret feudal, pensem en les obres d' altres feudalistes italians, pel desenvolupament de la seva doctrina.

Independentment del fet que les *Commemoracions de Pere Albert* haguessin pres com a model la doctrina de Juan Blanc, és indubtable el seu mèrit a l' hora de fer-ne una adaptació a l' ordre polític del Principat de haver estat el redactor original del text que estudiem. L' expressió més clara de la teoria política de la naturalesa potser la tenim en el capítol 39 de les *Commemoracions*, on planteja en cas de guerra a qui, per dret, els homes naturals del comte d' Empúries, haurien d' ajudar primer: al Rei d' Aragó que fa guerra contra el Rei de Castella o contra els sarraïns, o al

---

33 La doctrina de Juan Blanc fou analitzada per Francesco CALASSO, *I glosatori e la teoria della sovranità* (Milano, 1959); Vid. Tomás DE MONTAGUT ESTRAGUES, *La Recepción del Derecho Feudal Común en Cataluña I (1211-1330)*, a *Glossae* 4 (1992) 81-87, al parlar de la monarquia feudal senyala: "La teoría de Blanc que comenta CALASSO la encontramos reproducida en sus trazos generales en las *Commemoracions de Pere Albert* y se refiere a la relación jurisdicción general/jurisdicción especial, correlativa a la de: derecho general regio/derecho especial feudal (...) Se identifica, pues por Blanc la *ratio* de los derechos regio y feudal, residiendo en la jurisdicción natural y en el homenaje feudal respectivamente".

34 Algunes d' aquestes apreciacions sobre el juriste marsellès les trovem en el treball de Ferran VALLS I TABERNER, *Notes sobre les relacions d' alguns jurisconsults famosos amb Catalunya*, a *Obras Selectas II* (Madrid, 1954) 201-209; reproduït a *Literatura Jurídica* (Barcelona, 1986) 339-345; Vid. també Josep Ma. PONS GURI, *Entre l' emfiteusi i el Feudalisme*, a *Recull d' estudis d' història jurídica catalana III* (Barcelona, 1989) 187, not.11; i Gérard GIORDANENGO, *Les Feudistes*, a *El Dret comú i Catalunya. Actes del IIon. Simposi Internacional*. Barcelona, 31 maig-1 juny de 1991 (Barcelona, 1992) 108-109.

comte d' Ampúries, que està en guerra contra el seu veí Amalric de Narbona,³⁵ que no és de la terra del Rei. Es resol dient que:

“(...) tots aquests homes aloers e feueters com encara naturals del comte son tenguts en aytal obeyr al rey [e no al dit comte] (...) ”, per raó de pública utilitat. I ho justifica dient que sí bé els homes del comte estan obligats a ell per un doble dret: per dret de jurisdicció i per dret d' homenatge, també aquests naturals estan obligats al rei però per un sol dret, el dret de general jurisdicció, que és una raó més forta “(...) Car fort raho pot vencer dues menys forts rahons”, a més, el rei està fent el manament per raó de profit públic i segons es diu aquest val més que el profit privat³⁶.

---

35 Amalric de Narbona era vassall del rei de França: *Iste erat vasallus regis Gallorum*. SOCARRATS, *In Tractatum* 419b,núm.7.

36 *Com.* 39: “En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous o per altra guisa naturals”: “Si negun Ric hom del Rey darago axi con comte dempuries o altre aura guerra contra son vey qui no sia de la terra del Rey, naxi com namalric de narbona e el Rey darago e el comte de Barcelona auran guerra contra el Rey de castela o contra sarains qui volen a el tolre la terra o el regne de valencia, e el comte dempuries manara a sos homes que li ajuden contra namelric, e el Rey manara que li ajuden los homes del comte contra el rey de castela ols sarrains qui volen sa terra subiugar e alguns dels dits homes son homes del comte naturals o de son alou e els altres del [feu que] per lo Rey te lo comte, tots aquests homes aloers e feueters com encara naturals del comte son tenguts en aytal obeyr al Rey [e no al dit comte] Cor los homes qui apelats son per raho de publica utilitat [a] mayor seyoria, son escusats de la menor seyoria a seguir [car és preferida] utilitat publica mes que privat e axi son tenguts los dits homes a obehir en aytal cas al Rey et no al comte. Car lo Rey cita los homes que el regne no sia subiugat, o per no perda aytal terra. E apelats per profit de la terra et ben public del regne seu del qual porta administracio. E axi los homes son tenguts combatre per la terra e obeir al Rey, e en tant son a aço obligats (...) Mayorment con lo Rey fa el manament per raho de profit public e profit public val mes que privat iats se sia que els homes per doble dret lo comte tenga obligats ço es per dret de jurisdicció que ha en els e per dret de homenatge aço no contrasta que per doble dret sien tenguts al comte . Car fort raho pot vencer dues menys forts rahons. Empero nos deu hom negar que no sien pus tenguts al comte obeyr. si el Rey los apela per rao dalcun negoci qui no es per public profit ne contrastaria que sien apareylats al comte no es mayor desgrat dels dits homens[...] lo comte es mayor desgrat dels. Car lo Rey [no ha] los homes obligats sino per .i. dret ço es per dret de general jurisdicció, el comte als obligats per doble dret , ço es per dret de jurisdicció que ha en dits homens per homenatge axi con dret es” Josep GUDIOL, 332-333; “In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum

Les *Commemoracions* construeixen una unitat jurisdiccional sobre un territori definit geogràficament i diferenciat de la resta de territoris que componen la unitat política de Corona Catalano-aragonesa, iniciada com sabem amb Ramon Berenguer IV amb el seu enllaç amb Peronella, reina d' Aragó, on Ramon Berenguer mai tingué el títol de rei però gaudi de totes les prerrogatives pròpies de la reialesa sota el nominatiu de *princeps*.

El nostre jurista no inventa el topònim Catalunya, però sí que com diu Maravall, les *Commemoracions de Pere Albert* és la primera obra

---

naturales”: *Si aliquis baro regis Aragonum, puta Comes Impuriarum, vel aliquis alius baro ipsius regis habet guerram contra aliquem vicinum suum, qui non sit de terra domini regis, scilicet contra Amalricum Narbonensis, Rex vero Aragonum, et Comes Barcinonae habet guerram contra Regem Castellae, vel Saracenos volentes occupare, vel auferre regnum Valentiae, vel aliquam aliam terram suam, et dictus Comes Impuriarum praecepit hominibus suis ut iuvent eum contra dictum Amalricum Narbonensis. Rex autem praedictus praecepit praedictis hominibus dicti comitis ut iuvenent eum contra Regem Castellae volentes sibiugare terram suam, vel contra saracenos volentes hoc idem facere. Et quidam ipsorum hominum sunt homines de allodio Comitis praedicti, quidam vero de feudo, quod pro domino Rege Aragonum tenet ipse comes: omnes isti homines, tam de allodio, quam de feudo, quam etiam homines naturales dicti comitis, tenentur in tali casu Regi Aragonum obedire, et non comiti. Nam homines ipsi vocati ratione publicae utilitatis ad maius tribunal excusationes habent a maiori tribunali: quia publica utilitas praeferenda est privatae: et ita tenentur dicti homines obedire in tali casu regi, et non comiti. Nam rex vocat eos, ne regnum subiugent, vel non amittat terram talem, et ita vocat eos propter bona patriae, sive propter publicum boni regni, et ita praecipit dictis hominibus nomine patriae, videlicet regni sui, cuius administrationem gerit: et ita tenentur isti pugnando pro patria obedire tali praecepto Regis: et in tantum sunt ad hoc alligati, quod etiam defendendo patriam licitum est contra patrem venire, et ipsum interficere in hoc casu, Si pater venerit contra Regem. Unde in isto casu, videlicet ut pro patria pugnetur, licitum est dictis hominibus venire contra praeceptum comitis domini ipsorum, potissime quia ipse rex facit praeceptum gratia publicae utilitatis praeferenda est privatae. Sed licet dictos homines duplici iure comes impuriarum alligatos teneat, de iure scilicet iurisdictionis, quam habet in eis, et iure homagii, non tamen obstat hoc quod duplici iure tenentur comiti: quoniam efficax ratio bene potest vincere duas minus efficaces rationes. Non tamen negandum est, quin potius teneantur obedire comiti Impuriarum si rex vocaret eos gratia alicuius negotii, quod non tangeret publicant utilitatem. Nec obstaret etiam quod vacati sunt ad maius tribunal, nec etiam cuius rex maior sit simpliciter comite, non maior tamen est respectu dictorum hominum imo comes est maior respectum ipsorum: quia ipse Rex non habet dictos homines obligatos, nisi unico iure, videlicet iure generalis iurisdictionis, quam habet in eis, non iure homagii, ut dictum est. SOCARRATS, *In Tractatum*, 417-418.*

jurídica on apareix “el reciente corómino de Cataluña”³⁷.

Tot i que l’ origen del mot “Catalunya” ha estat sempre molt discutit, és inqüestionable la seva primera aparició escrita en l’ obra del segle XII d’ Enric de Pisa, que porta per títol *Liber Maiorichinus de gestis Pisanorum*, que narra els fets històrics de l’ expedició catalano-pisana contra els musulmans de Mallorca entre els anys 1113 i 1115. Com ja observà Bonnassie, l’ aparició escrita del terme Catalunya és “gràcies a la ploma d’ estrangers”³⁸.

En aquest text el nom “Catalunya” apareix en la forma *Catalania* i, el mot “catalans” com a *catalanenses*. Destaca també l’ autor d’ aquesta obra, el poder que havia consolidat Ramon Berenguer III i el respecte que se li guardava. Veiem-ne un fragment: “(...) Tots els indígenes que veuen els capturen i els fan fugir. Ells es declaren cristians i catalans; els pisans, amb el cor torbat, es capfiquen i, havent depositat les armes, s’ asseuen a la platja entristits.(...) Llavors un dels cònsols, el fill de Roland (...) és enviat al comte del qual són súbdites Barcelona i Girona i que governa moltes ciutats amb el seu poder. El seu nom era Ramon [Berenguer III], el qual, digne de lloança eqüestre, havia aconseguit fruits innumerables i accions preclares; la po d’ ell mantenia esporuguits els enemics hispànics.(...)”³⁹.

Com hem dit al comentar el capítol 35, una part d’ aquest territori ja era anomenat “Catalunya Nova”, des d’ antic, “que es per tot lo dit flom de lobregat ves ponent”⁴⁰, i segons diu, ja des del temps de Ramon

---

37 Jose Antonio MARAVALL, *La formación del regimen político* cit. 152-153.

38 Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera (Segles X-XI) 1. Economia i Societat Pre-Feudal* (Barcelona, 1979) 65; L’ edició original francesa fou publicada sota el títol: *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle. Croissance et mutation d’ une société* . 2 vols (Toulouse, 1975 i 1976). Per aprofundir en l’etimologia i en la significació històrica del mot Catalunya, ens remetem, de forma general, a aquest treball.

39 Pere BALAÑA ABADIA, *Visió cosmopolita de Catalunya* cit. 65-68.

40 *Com.* 35: “Dic si el fil dalcun hom sia hom o no del senyor de qui lo pare seu era hom”: “(...) Cor en alcuna part de cathaluya qui ha nom cathaluya veyla (...) En altra part de cataluya que es per tot lo dit flom de lobregat ves ponent

Berenguer comte de Barcelona. El redactor no especifica a quin Ramon Berenguer es refereix, recordem que a la casa comtal de Barcelona n' hi hagueren quatre: Ramon Berenguer I, el Vell (1035-1076); Ramon Berenguer II, Cap d' Estopes (1076-1082); Ramon Berenguer III, el Gran (1097-1131); Ramon Berenguer IV, el Sant (1131-1162).

Es possible que seguint els *Usatges*, es refereix a Ramon Berenguer I i la seva esposa Almodis. Però també caldria pensar en la possibilitat que hagués conegut l' obra d' Enric de Pisa, en aquest cas, s' estaria referint a Ramon Berenguer III. Però, independentment de la fita cronològica on s' estigui ubicant l' aparició del mot "Catalunya" el que interessa és que redescobreix el costum d' utilitzar el mot "Catalunya", indicant que el seu ús ja estava arrelat en la consciència popular. Com ja hem dit en un altre apartat, és probablement mèrit de redactor de les *Commemoracions* ser el primer jurista que defineix i distingeix geogràfica i jurídicament, en aquest mateix capítol 35, el concepte "Catalunya Nova" i "Catalunya Vella", distinció que serà acollida i treballada per la literatura jurídica posterior.

Aquest ús i aprofundiment en el significat de "Catalunya" verifica el desig de l' obra en abraçar i potenciar un consolidat sentiment popular de país, necessitat d' un cap superior -el príncep- que assumís de forma natural, com un pare protector, el poder jurisdiccional sobre els habitants d' aquest territori.

Quan s' utilitza el mot "Catalunya" hom veu la defensa i respecte aferrissat dels costums i usos observats pels antepassats en aquest indret

---

que tots temps sol esser apelada del temps del senyor en Ramon berenguer comte de barcelona en ça nova cathaluya (...) Josep GUDIOL, 330-331; "Utrum filius alicuius hominis sit homo, vel non, domini ipsius patris dicti filii":(...) *quia in quadam parte Cathaloniae, que dicitur vicus Cathalonici (...)* In alia aut parte Cathaloniae, quae est ultra praedictum fluvium Lupricati versus partem occidentalem, quae semper consuevit appellari a tempore domini regis Berengarii Comitiss citra, nova Cathalonia (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 337-338.

anomenat Catalunya⁴¹ o “terra”⁴². Es interessant veure que, tot i que e es

---

41 *Com.* 12: “De injuria feta asenyor per als cuns habitants del castel”: (...) a aquel malfeytor deu segons custuma de cataluya fermar et fer dret (...) Josep GUDIOL, 321; “De iniuria facta domino ab aliquibus habitatoribus in castro”: (...) *iste malefactor debet de consuetudine Cathalonie firmare, et facere ius*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 130.

Com. 22: “En qual manera don poçtat fembra qui succeex en feu”: “Si defunct lo castla o el vassal una fila sola sobreviu aquela segons us e observancia general de catalunya sucseix el feu axi con fil mascle (...)” Josep GUDIOL, 325-326; “Qualiter danda sit potestas a muliere, quae succedit in feudum”: *Si defuncto castellano, seu vasallo, filia tantum superstes fuerit, secundum usum et observantiam generalem Cathalonie succedit in feudum* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 235-236.

Com. 25: “Quant dos castlans per senyor tan solament tenen la castlania e no per .i. per altre”: (...) los injuritors deuen e son tenguts de custuma de cataluya fermar e fer dret per raho de la injuria (...) Josep GUDIOL, 326-327; “Quando duo castellani tenent tantum pro domino castrum, et non alter pro altero tenent castellaniam”: (...) *ipsi iniuriantes debent et tenentur de consuetudine Cathalonie firmare, et facere directum illius retione iniuriae in posse illius, cui facta est iniuria* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 256.

Com. 28: “Quant cantes vegades e en quines cases se deya renovar homenatge e de la pena daquels qui no volen renovar”: “(...) e aço es us e observancia e custuma de cataluya Car los hereus hahuda la heretat representen aquela persona ab lo defunct de qui son hereus.” Josep GUDIOL, 327; “Quando, et in quibus casibus homagium sit renovandum”: (...) *Et hic est usus, et observantia seu consuetudo Cathalonie, quoniam haeres adita haereditate fingitur eadem persona cum defuncto, cuius est haeres.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 265-266.

Com. 33: “En qual manera hom deliure se puscha fer hom dalcun e fer ael homenatge et que ven en homenatge a fer e don sia vengut”: “(...) e axi hom deliure per covinença ço es per prometença fer dalcun noble es concebuda, covinença ne de custuma general de cataluya besar en aquesta guisa (...) e eiats se sia que aquest homenatge no sia stablit de dret, empero per us cotidia de cataluya qui es semblant a lig (...) Josep GUDIOL, 329; “Qualiter liber homo possit se constituere hominem alicuius, et facere sibi homagium: et quae interveniunt in faciendo homagio, et unde sit introductum”: (...) *et quando super hoc si ut aliquis liber homo constituat se hominem alicuius nobilis, concipitur stipulatio, intervenit de consuetudine generali Cathalonie osculum in hunc faltem modum* (...) *Et quamvis illud homagium introductum non sit de iure romano civili scripto, introductum tamen est usu diuturno Cathalonie, qui legem imitatur* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 324-325.

Com. 35: “Dic si el fil dalcun hom sia hom ho no del senyor de qui lo pare seu era hom”: “(...) lo fil dalcun hom, sera hom daquel aquil pare feu homenatge e axis serva en frança e en moltes altres parts mas en cataluya no Cor en altra manera se usa en cataluya (...) E axi se usa per tota cataluya (...) Cor en alcuna part de cataluya qui ha nom cataluya veyla (...) En altra part de cataluya que es per tot lo dit flom de lobregat ves ponent que tots temps sol esser apelada del temps del senyor en Ramon berenguer comte de barcelona en ça nova cataluya (...) Josep GUDIOL, 330-331; “Utrum filius alicuius

---

hominis sit homo, vel non domini ipsius patris dicti filii”: *Et sic in isto casu filius alicuius hominis erit homo illius, cui pater fecit homagium. Sic servatur in Francia, ut dictum est, et in pluribus aliis locis, et partibus. Sed in Cathalonia non: quia diversimode servatur in Cathalonia. (...) Et sic servatur per totam Cathaloniam (...) In alia aut parte Cathaloniae, quae est ultra praedictum fluvium Lupricati versus partem occidentalem, quae semper consuevit appellari a tempore domini regis Berengarii Comites Barcinonae citra, nova Cathalonia (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 337-338.

Com. 36:”Si alcun puscha esser hom soliu de dos senyors e si fembra puscha esser vassalla e com se fassa homenatge”: “Nuyl hom no pot esser hom soliu de dos senyors segons costum de cataluya ne per dret”.(...) Josep GUDIOL, 331; “Utrum aliquis possit esse homo solidus duorum dominorum: ut utrum mulier possit esse vasalla solida: et qualiter faciat homagium domino suo pro feudo”: *Nullus potest esse homo solidus duorum dominorum de consuetudine Cathaloniae, etiam de iure.*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 349.

Com. 38: “Qui son homes de vassals [qui sien dits] homes del princep et qui no, en que [són] tenguts a aquest princep ho aquel...: “(...) si sobre aço en levan si contra el se voldra defendre els homes de son alou son tenguts lur senyor vassal del princep ajudar, axi con costum es de cataluya”. Josep GUDIOL, 332; “Qui homines vasallorium dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi”: (...) *ut ipsum adiuvent contra principem ipsum, si super hoc insurgendo contra eum vellet se defendere: et ipsi homines sui allodii tenentur ipsum dominum vasallum principis iuvare, sicut moris est Cathaloniae.* SOCARRATS, *In Tractatum*, 404-405.

Com. 40:”Qui el senyor sobira no pot (...) feu ho la castlania jusana (...) te el castel seu”: (...) la castlania que per lo primer castla te no pot lo senyor mayor per dret us et observancia de cataluya comprar la castlania jusana (...) Josep GUDIOL, 333; “Quod superior dominus non potest emere feudum, sive casteilianiam inferiorem, quae pro primo vasallo tenetur in eodem castro suo”: (...) *iste inferior castellanus voluerit vendere domino superiori castellaniam, quam pro dicto primo castellano tenet: non potest ipse dominus superior de iure, usu, et observantia, seu consuetudine Cathaloniae emere ipsam inferiorem castellaniam.*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 424-425.

Com. 41: “Si el nebot del vassal de[funct s] ens fil, rebuda heretat del feu, puscha ésser fet home del se[nyor de] l feu, e dins qual temps deua venir devant del senyor del feu aquel ho altre hereu del vassal defunct”: “E aquesta és la costuma general de Cathalunya, ço es a saber: que quisqui serà hereu del vassal deffunct, o ab testament o sens testament, deu aquel hereu venir devant lo senyor del feu (...)Josep ROVIRA, 190-192; “Utrum agnatus vasalli defuncti sine filio, adita haereditate feudali possit fieri homo domini feudi: et intra quod tempus debet venire coram domino feudi ipse agnatus vel alius haeres vasalli defuncti”: *Et haec est consuetudo generalis Cathaloniae: videlicet quod quicumque fuerit haeres vasalli defuncti: sive ex testamento, vel sine testamento, debet ipse haeres venire coram domino feudi.*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 428-429.

Com. 43: “Quins e quants són los drets que.l senyor ha en son home”: (...) Car cové, de costuma de Cathalunya, e encara de Dret, que subroge’n comprador de sa condició, o de millor, no jusana”. Josep ROVIRA, 195-199; “Quae, et quanta sint iura, quae dominus habet in homine suo”: (...) *Quoniam oportet*

segueix els *Usatges de Barcelona*, les *Commemoracions* s'aparten de la seva terminologia. Observem que en la redacció dels *Usatges* s'emprà el mot "Principat" o "terra"⁴³, i mai el terme "Catalunya". Segons Lalinde, el concepte territorial que es generalitzà fou el de "terra" i, el redactor de les *Commemoracions* calificà de *Princeps terrae* al comte de Barcelona⁴⁴.

Es prefereix utilitzar el mot "Catalunya" en lloc de "Principat".

---

de consuetudine Cathalonie, et etiam de iure, quod emptorem suae conditionis subroget, vel melioris, non inferioris.(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 469.

42 *Com.* 9: "De les despeses de les gardes restituïdes al senyor" : "(...) gardara encara lo us de la terra" Josep GUDIOL, 320; "De expensis custodum restituendis domino": (...) *considerabitur etiam usus terrae* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 92.

Com. 37: "Si vassall es tengut seguir son senyor luyn de sa terra": Si algun seyor vol armar luyn de sa terra a sarrains (...) Josep GUDIOL, 331-332; En canvi la versió llatina utilitza l'expressió llocs remots: "Utrum vasallus teneatur sequi dominum suum ad partes remotas": *Si aliquis dominus vult ire ad partes valde remotas Saracenorum* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 353-354.

Com. 38: "Qui son homes del vassall [qui sien dits] homes del príncep et qui no, en que [són] tenguts a aquest príncep o aquel...": "(...) E si algun Ric hom en la terra del príncep (...)" Josep GUDIOL, 332; "Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi": *Unde si quis baro in terra principis* (...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 404-405.

Com. 39: "En quals coses son tenguts al príncep los homes que an sots rics homens ho per raho de aious ho per altra guisa naturals": (...) o contra sarains qui voen a el tolre la terra o el regne de valencia (...) Josep GUDIOL, 332-333; "In quibus tenentur principi homines, quos habent barones, tam ratione allodiorum suorum, quam etiam alii eorum naturales": (...) *vel Saracenos volentes occupare, vel auferre regnum Valentiae, vel aliquam aliam terram suam*(...) SOCARRATS, *In Tractatum*, 417-418.

43 *Us.* 64 "Quoniam per iniquum": "Car per inic príncep e sens veritat e sens justitia se destroeix e pereix per tots temps la terra e sos habitants per aço nos sobredits prínceps Ramon e Adalmus, ab consell e ajuda dels nobles baron, decernim e manam que tots los prínceps qui en aquest principat son a venir apres nos hajam tots temps ferma fe e perfeta e vera paraula (...)" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 88-89.

44 Jesús LALINDE ABADIA, *La administración del rey en Cataluña (s. XII-XVIII)*, a el territori i les seves institucions històriques. Actes. Ascó, 28 29 i 30 de novembre de 1997 (Barcelona, 1999) 257-270.

Fins i tot el de “pàtria”⁴⁵, d’ escassa aparició en els *Usatges* ⁴⁶. Tots aquest element són utilitzats sobre la teoria del Principat, ja assentada en els *Usatges*, evoluciona cap un concepte de país que identifica físicament com “Catalunya” i espiritualment com a “pàtria”.

El pensament polític de les *Commemoracions*, gesta una *Civitas magna* on s’ intensifica el vincle de subjecció política dels habitants del Principat amb el *Princeps terrae* mitjançant la transformació del vincle de vassallatge en lligam de naturalesa i generalitza el sentiment de comunitat dels naturals del territori a través de l’ ús del terme “Catalunya” i “ Pàtria”. També es vol provocar mitjançant l’ exaltació del sentiment de naturalitat, en els homes de la terra, una defensa natural del territori per protegir-lo dels seus enemics, i justificat pel principi de la “raó de pública utilitat”.

---

45 En tenim exemple a la *Com.* 17: “En poder de qui los aloers sien tenguts de pledeyar”, *Vid. supra.*; i a la *Com.* 39: “En quals coses son tenguts al princep los homes que an sots rics homens ho per raho de alous ho per altra guisa naturals”, *Vid. supra.* En ambdós capítols veiem que mentre la versió llatina utilitza el mot “pàtria” a la versió catalana s’ ha traduït per “terra”.

46 *Us.* 3 “Cum dominus”: *Cum dominus Raymundus Berengarii vetus, comes et marchio Barchinone atque Yspanie subrogator, habuit honorem et vidit et cognovit quod in omnibus causis et negociis ipsius patriae leges gotice non possent observari, et eciam vidit multas querimonias et placita que ipse leges specialiter non observabant [vel] iudicabant; (...)* Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 73-74 ; *Us.* 4 “Hec sunt usualia”: *Hec sunt usualia de curialibus usibus, quos constituerunt tenere in omni eorum patria tempore, dominus Raymundus Barchinone vetus comes et Adalmodis (...)* Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 74-75; En tots dos *Usatges*, on la versió llatina empra el mot pàtria, la tradició catalana utilitza el terme terra.

4) LA RAO DE PUBLICA UTILITAT EN L' EXERCICI DEL PODER DEL *PRINCEPS TERRAE*.

La nova concepció objectiva del dret, vinculada al iuscentrisme polític, definiria les competències del príncep i les seves funcions i alhora, limitaria també la voluntat del monarca. Aquest concebiment erudit del dret serà fruit del treball dels juristes formats en l'òrbita del dret comú, els quals procuraran definir les característiques d'aquest dret. Com assenyala Tomàs Montagut, "el dret positiu cristià creat pels prínceps ha de venir revestit d'un conjunt de concauses (material, formal i final) perquè s'esdevingui veritable dret d'obligada observància per part dels súbdits i dels monarques mateixos"⁴⁷.

La raó de pública utilitat és l' argument que s' utilitza a les *Commemoracions de Pere Albert* per justificar el poder que té el rei per obligar als naturals del seu territori per sobre de qualsevol altre vincle de dependència, teorització amb la que es limita també, una possible voluntat autònoma personal i arbitrària del monarca.

---

47 Tomàs de MONTAGUT ESTRAGUES- Carlos J. MALUQUER, *Història del Dret espanyol* cit. 77-81, Vid. també Ennio CORTESE, *La Norma Giuridica. Spunti Teorici nel diritto comune classico* 2Vols (Varese, 1962-1964), Vid esp. en el Vol I els capítols dedicats l'examen filosòfic i jurídic de la justa causa (97-141); l'elaboració teòrica de la figura de la causa (183-253); i el problema de la justa causa i la "ratio legis".

El capítol 39 de les *Commemoracions*⁴⁸ és molt clar quan diu: “Lo rey fa el manament per raho de profit public e profit public val mes que privat”. Profit és sinònim d’ utilitat o interès, i l’ expressió per excel·lència del interès públic és defensar el territori dels possibles enemics que volen prendre la terra, com pot ser el rei de Castella o els sarraïns. El príncep és una persona pública, perquè té una missió pública que consisteix en la defensa i protecció del territori i dels seus habitants, però adverteix també, que la missió de pública utilitat encomenada al príncep, no deriva d’un dret de propietat sobre el territori i els seus naturals, sinó del dret d’ administració: “Car lo Rey cita los homes que el regne no sia subiugat, o que no perda aytal tera. E apelals per profit de la terra et ben public del regne seu del qual porta administracio. E axi los homes son tenguts combatre per la terra e obeir al Rey (...)”. Es crea per tant, una obligació recíproca entre el cap de la comunitat i els seus membres, ja que per una banda el príncep està obligat, per l’ exercici del dret d’ administració, a defensar el territori dels atacs enemics i els homes de la terra que representa estan obligats a respondre a l’ imperatiu reial, quan són cridats a la guerra, el quals només podran negar auxili al seu rei quan son apel·lats per aquest “per rao dalcun negoci qui no es per public profit”.

S’ estableix una empresa comuna (causa final justa- *ratio scripta* subordinada al dret natural) per la que es podra obligar a tots els habitants de la terra (els comuns)⁴⁹ que consisteix en fer front als sarraïns o als enemics, que reposa en un sentiment compartit de comunitat política, formada pels homes que han nascut en aquest territori: els naturals, els quals comparteixen unes experiències de vida i unes esperances de futur, sobre un espai geogràfic anomenat des d’ antic

---

48 *Com.* 39: “En quals coses son tenguts al príncep los homes que an sots rics homens ho per raho de aious ho per altra guisa naturals”, *Vid. supra*.

49 *Vid.* Ennio CORTESE, *La Norma Giuridica* II cit. 394 In quanto il precetto sia un *exemplar* di principi equitativi, la *causa* o *ratio* se ne costituisce come elemento sostanziale; in quanto emanato dallo Stato per costringere la vita dei sudditi, suo fondamento è la *voluntas*” i afegeix, “In fondo, sia la *ratio* sia la *voluntas* obbligano: ma la prima sul terreno del diritto naturale, la seconda sul piano del diritto civile”.

Principat i encapçalat pel príncep, el qual ha de defensar i protegir la terra, que s' anomena, indistintament, "Catalunya" o "Pàtria".

La raó de pública utilitat és una argument que s' introdueix per reforçar i estabilitzar el poder del príncep de la terra, i que desenvolupa, partint del dret ja establert a l' *Us.* 68 "Princeps namque", el qual proclamava l' obligació de tots els homes d' auxiliar el seu príncep en cas de guerra, per defensar la terra⁵⁰. Aquest *Usatge* ja manifesta un esperit de empresa comuna a l' hora de defensar el territori enfront l' enemic, que es materialitza com hem vist en el capítol 39 de les *Commemoracions*, i en el capítol 37, on es planteja si els vassalls tenen o no l' obligació de seguir al seu senyor lluny de la seva terra per combatre als sarraïns, responguén que " (...) pot manar a sos vassalls quel segueuen si el senyor es tal que ha aya poder de combatre contra sarraïns, e que sos antecessors agen guerreyat e costumats fer guerra a sarraïns,(...) E aytal senyor pot manar a sos vassalls o a altres homes seus naturals e profitoses e bons en fer darmes que vagen ab el en guerra de sarraïns (...) "⁵¹.

També es superen les desavinences entre els senyors feudals embrancats contínuament en guerres particulars, a través de la concepció de la guerra contemplada com una empresa pública i comuna,

---

50 *Us.* 68 " Princeps namque": "Lo princep si per qualque cas sera assetiat o ell tendra sos inemics assetiats o oira algun rey o princep venir contra si a batallar, e amonestara sa terra que li acorrega per letras o per missatges o per costumats ab las quals sol esser la terra amonestada, ço es ab farons, tots homens axi cavallers com pedons qui hajan edat e poder de combatre qui aço oiran ni veuran, com pus tots puxan li vajan socorre. E si negu lo fallira de la ajuda que en aço fer li pora, perdre deu tots temps tot quant per ell tenga. E cell qui per ell res no tindra, esmen li lo falliment e la deshonor que feta li haura ab haver e ab sacrament, jurant ab las propias mans. Car negum hom no deu fallir al princep a tant gran ops o necessitat" Fernando VALLS TABERNER, *Los Usatges* cit. 90-91.

51 *Com.* 37: "Si vassal es tengut seguir son senyor luyn de sa terra" Josep GUDIOL, 331-332; "Utrum vasallus teneatur sequi dominum suum ad partes remotas": *Si aliquis dominus vult ire ad partes valde remotas Saracenorum, ad expugnandum eos, potest mandare vasallis suis ut ipsum sequantur, si ipse dominus est talis dominus, qui habeat potestatem expugnandi contra Saracenos, et etiam quod praedecessores eius pugnaverunt (...) unde talis dominus potest indicere vasallis suis, et etiam hominibus suis naturalibus utilibus in facto armorum, ut cum ipso vadant partes Saracenorum (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 353-354.

com una obligació militar general que reposa en el deure de defensa del territori que ha de ser compartida per tots els seus naturals, no solament per aquells que estan units per raó de vassallatge, sinó per tots aquells que viuen en el regne. Per tant, el dret a convocar a la guerra contra els sarraïns és un dret exclusiu del príncep, a qui s' equipara al rei de Castella o de França. Una prerrogativa que només tindrà aquell qui sigui titular de la *potestas* superior i tingui jurisdicció general sobre el regne.

Hi ha una generalització de la subjecció de tots els habitants del territori al príncep, a partir del vincle de naturalesa, el qual vindria a superar el vincle de vassallatge feudal. Els homes del territori són naturals de la terra o de la pàtria que és el bressol on neix una comunitat natural entre el príncep i els seus vassals.

Finalment, també és present a les *Commemoracions* la visió del príncep com a pare de la comunitat o pàtria, pel fet ser persona comuna

Detectem la imatge d'un príncep *dominus* i un príncep *pater*. La primera com a cap de la comunitat sobre la que exerceix les funcions més elevades del poder polític i del poder jurisdiccional, però al mateix temps anima als habitants de la terra a identificar-se amb aquest mateix príncep que és alhora pare protector i defensor dels seus, que vetlla pels interessos públics, el qual, en cas de necessitat, haura de conduir a la guerra als seus naturals contra els enemics musulmans o contra altres regnes per garantir la pau en el territori designat com a "pàtria", que és la plataforma on s' exerceix la potestat paterna.

Aquesta concepció del príncep com a persona comuna i pare podria tenir els seus antecedents en la imatge del *Pater populi* de l' antiga Roma, adaptat en l'àmbit familiar sota el nominatiu *paterfamilias*. Per alguns autors, aquesta idea sembla arrancar d' una reflexió política dels monjos "doctrinaris" del segle XI, partint de les tradicions isidorianes i carolíngies⁵².

---

52 Martí AURELL, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)* (Barcelona, 1998) 79-81 i 98-99, senyala que "la imatge del príncep, "pare de la pàtria", és a l' època utilitzada pels cluniacencs, que l' apliquen a Provença al marquès Guilhem II (970-993), enfortit, com Ramon Borrell, pels

Sí és lliga aquesta visió paternal del príncep al poder polític que exerceix sobre la pàtria, per raó d' herència o llinatge i no per elecció es conforma una concepció patrilineal del poder perquè parteix d' una *potestas* política basada en l' herència familiar, més poderosa que la *plenitudo potestatis* exercida per elecció, com és en el cas de l' emperador⁵³. Les *Commemoracions de Pere Albert* mai empen els mots "emperador" o "imperi", i en canvi prefereixi utilitzar els termes: "príncep" o "rei" i "regne" o "pàtria". Però, com observa Maravall, s' empen en canvi recursos propis la doctrina imperial, com el "crim de lesa majestat", que el dret feudal atribuïa únicament a l' autoritat imperial, i el nostre text en l' esforç de justificar el poder del príncep, l' otorga als reis d' Aragó⁵⁴. Així senyala en el capítol 38, que els barons que manessin als seus homes anar contra el príncep, aquests no estan obligats a fer-ho, ja que el seu senyor comet crim de lesa majestat⁵⁵. Afegeix Socarrats en el seu comentari, seguint la literatura bolonyesa: *quod si vasallus se insurgit contra principem committit crimen laesae maiestatis: nam crimen laesae maiestatis committitur, quando aliquid*

---

seus recents èxits sobre els sarraïns" i afegeix que, "a l'hora de definir el poder príncepsc, els models familiar i patrilineal són determinants".

53 Vid. Alfonso OTERO VARELA, *La plenitudo potestatis* cit. 141-162; Aquilino IGLESIA FERREIROS, *La Creació I* cit. 432, al referir-se a la tasca de creació del dret pels monarques de la baixa edat mitjana, l'autor senyala que la seva facultat de crear dret estava directament vinculada amb l' herència visigòtica, la qual havia arrelat fortament en el pensament dels reis medievals, així: "Alfons X era concient de la seva superioritat enfront de l' emperador, perquè tenia el regne per herència i no per elecció".

54 Jose Antonio MARAVALL, *La formación del regimen político* cit. 159.

55 *Com.* 38: "Qui son homes de vassall [qui sien dits] homes del princep et qui no, en que [són] tenguts a aquest princep o aquel" : "(...) E si alcun Ric hom en la terra del princep se levava contra el princep, no son tenguts de ajudar ael. Car greument erra lo Ric hom qui en aquest cas [comet] crim de lesa magestat" Josep GUDIOL, 332; "Qui homines vasallorum dicantur homines Principis, et qui non, et in quibus tenentur Principi isti, et illi": *Unde si quis baro in terra principis infurgit contra ipsum principem, et iste baro praecipit suis hominibus in virtute sacramenti, quod ab eis recepit, ut iuvent eius contra principem, non tenentur eius iuvare, cum sic graviter delinquat ipse baro, quia crimen laesae maiestatis conmittit (...)* SOCARRATS, *In Tractatum*, 404-405.

mollitur contra principem, ut puta contra se rebellando ⁵⁶.

---

56 SOCARRATS, *In Tractatum* 405, núm.8.

QUADRE SINOPTIC DEL PENSAMENT JURIDIC EN LES *COMMÉMORACIONS* DE PERE ALBERT:

Les tensions força privada *versus* força pública; vincles de fidelitat *versus* vincles de naturalesa; vincle privat personal *versus* vincle privat real, escenifiquen el pas d'una concepció subjectiva del dret, ancorat en les relacions jurídiques del règim feudal, cap a la nova concepció objectiva del dret importada pels juristes formats en el nou dret elaborat pels mestres bolonyesos els quals proposaven la nova fórmula jurídica del iuscentrisme polític. Les *Commemoracions* són exemple paradigmàtic i exponent d'aquestes dues concepcions del dret i es fa palès l'esforç en coordinar el dret antic amb el nou dret, en definitiva el món antic amb el nou món.

IUS COMMUNE:

JURISDICCIO GENERAL -DEL PRINCEP- (Concepció objectiva del dret)

- Vincle de naturalesa amb els naturals
- Terra (pàtria - comunitat)
- Comuna persona (príncep)
- Comunitat general (comuns-naturals- súbdits)
- Protecció preferent de l' interès públic (defensa natural del territori-raó de pública utilitat).

COORDINACIO

IUS PROPRIUM:

JURISDICCIO ESPECIFICA -SENYORIAL- (Concepció subjectiva del dret)

-Vincle per homenatge : general (home soliu)

especial (home no soliu)

- Feu (castell)

-Senyor feudal (submissió al Comte de Barcelona)

- Serfs

-Protecció preferent de l' interès privat (guerres privades)

IV

CONCLUSIONS

L' HOME

1) Pere Albert fou un personatge rellevant per la seva activitat com a pràctic i com a teòric del dret. El valor històric i jurídic de la seva persona és inqüestionable. Home dinàmic, amb una gran capacitat de treball, canonge de la Catedral de Barcelona i conseller molt estimat del rei Jaume I i de Sant Ramon de Penyafort. La seva figura no és coneguda en profunditat. Malgrat el conjunt de notícies que hem acumulat a partir de molta documentació, publicada i inèdita dispersa en diversos arxius i biblioteques, que ens ha permès aportar noves dades i nous aspectes del seu perfil humà i intel·lectual, perviuen punts obscurs de la seva vida on les fonts solament ens permeten treure'n algunes hipòtesis justificades com és que va néixer cap el 1200 a Barcelona o dins del seu Comtat, que adquirí la dignitat canonical aproximadament cap a l' any 1230 i que morí al voltants de l' any 1270 amb tota probabilitat a Barcelona.

2) La descoberta del *signum* autògraf de Pere Albert, fins avui inèdit, ens ha proporcionat un criteri sòlid per identificar el Pere Albert jurista, canonge de Barcelona a qui tradicionalment s' ha atribuït l' autoria les *Commemoracions*, i alhora distingir-lo d' altres personatges homònims i coetanis.

3) Podem afirmar que la seva condició eclesiàstica i els deures propis de la dignitat canonical a la Seu de Barcelona, no impediren a Pere Albert entregar-se plenament a l' exercici del dret. Tenim ben

documentada la seva intervenció des dels assumptes jurídics més senzills, a aquells de més rellevància i prestigi, com quan fa de jutge i arbitre de causes feudals entre civils i eclesiàstics, i intervé en assumptes civils i eclesiàstics de caire diplomàtic. Trobem a Pere Albert ocupant càrrecs importants, en el Capítol barceloní, com el de paborde (*praepositus*), que exerceix gairebé sempre el mes de novembre, i el de vicari (*vicarius*) del bisbe de Barcelona. Consta clarament que les dues facetes de Pere Albert, la laica i l' eclesiàstica, són constants durant tota la seva vida.

4) L' estudi de la seva vida i activitat ens permet afirmar que Pere Albert va ser un home mogut per un gran sentit de la justícia i de l' equitat, dotat d' una extraordinària racionalitat natural, refinada pels seus coneixements de dret romà. Dins del panorama jurídic català baixmedieval no té mai l' actitud del que vol capgirar ràpidament l' ordre jurídic-polític i econòmic establert. És més aviat un innovador prudent i conscient de la realitat socio-política catalana que l' envolta. Les seves resolucions, respectuoses amb l' ordenament jurídic llavors en vigor, mostren que la seva qualitat de jurista rau precisament en la capacitat d' innovar indirectament, sense rompre amb l' ordre jurídic vigent. I ho fa especialment en les seves intervencions com a arbitre o jutge delegat per Jaume I o pel bisbe de Barcelona, per conèixer i posar fi a les controvèrsies sobre qüestions de caràcter feudal. L' activitat jurisprudencial que portà a terme ha representat una notable contribució a la creació del dret en el Principat.

5) Ja en vida, Pere Albert gaudí d' un gran prestigi com a jurista. La naturalesa de molts dels assumptes en els que va intervenir i la categoria dels personatges amb qui apareix relacionat en són una prova. La seva ciència jurídica i la seva actitud personal davant dels afers, ben allunyada d' embolics i tripijocs, responen, com ja hem indicat, a la probitat i a un sincer amor a la justícia. La documentació que ha arribat a

les nostres mans el presenta sempre com un home lliurat al servei dels altres.

6) L' itinerari vital de Pere Albert ens diu que, tot i ser un dels homes més destacats de la cúria de Jaume I, no utilitzà mai la seva posició per treure'n profit propi, més aviat maldà per mantenir un lloc discret i una vida senzilla com eclesiàstic. No consta enlloc que fos proposat per cap Seu, ni que fes la més mínima gestió per obtenir una Mitra. I certament l' hauria assolit sí l' hagués buscat. Moltes vegades, el trobem com a conseller prudent, i alhora decisiu, en assumptes civils i eclesiàstics, rera el rei o rera el bisbe de Barcelona, valorant el *prudentum consilium* d' altres juristes i prohoms que prenien part en una decisió.

Hem pogut constatar la relació d' amistat i confiança amb notables personatges de la seva època, com Sant Ramon de Penyafort i Vidal de Canyelles, Bisbe d' Osca i compilador dels Furs d' Aragó. Això contribueix avalar la categoria jurídica que li atribueixen els seus coetanis.

7) Pere Albert en el passatge crucial de la història jurídica catalana del segle XIII, apareix com un jurista plenament integrat, en l' òrbita de juristes del dret comú europeu. El seu perfil humà caracteritzat per un vitalisme extraordinari, es manifesta també en la seva condició de jurista.

8) L' activitat jurisprudencial de Pere Albert promou el trànsit cap una administració de justícia més organitzada i perfecte, en mans de juristes professionals. Té davant seu el procediment romano-canònic, que és el propi del dret comú i que Pere Albert demostra que coneix i domina. En l' òptica de Pere Albert la pràctica judicial constitueix una via idònia per harmonitzar el vell dret consuetudinari del territori amb els preceptes del dret comú, tendint a que l' ordenació jurídica es recolzi en l' ordenació política del territori sota la figura del príncep.

L' OBRA

9) L' autoria de les *Commemoracions* és un dels problemes més important amb que ens hem trobat i sobre el que no podem donar una resposta definitiva, ja que hem de partir del fet que l' atribució de les *Commemoracions* a Pere Albert ha estat sempre feta per tradició, és a dir, pels copistes d' aquesta obra en els còdexs manuscrits que la contenen, i per la literatura jurídica posterior. En conseqüència, no podem afirmar que el text de les *Commemoracions* sigui degut a la ploma de Pere Albert. Ja ho advertí Joan de Socarrats, cap a la segona meitat del segle XV, en el seu *Tractatus sobre les Commemoracions* quan ens diu que, al llarg del segle XIV, aquestes havien estat objecte d' afegits de juristes posteriors dels quals en dóna fins i tot llurs noms: Bernat de Ceva, Bertran de Ceva, Arnald de Morera, Jaume Vianya, "i altres", com diu textualment. Socarrats ja era conscient de la manipulació que havia sofert l' obra de Pere Albert desde la seva redacció a mitjans del segle XIII, deixant la porta oberta al problema de l' autoria de certes parts de tot el conjunt de l' articulat a Pere Albert, sense, que això impedeixi afirmar que aquest fos autor de les *Commemoracions*.

10) Les *Commemoracions de Pere Albert* van més enllà d' un simple recull de costums feudals ja que és una obra que no es limita a col·leccionar una sèrie d' usos feudals de la terra, sinó que es para a reflexionar sobre els mateixos. Aquestes reflexions són harmonitzades amb els criteris romanistes per justificar, modificar i adaptar els usos feudals propis també amb els usos feudals comuns. D' aquesta manera, s' articula un cos normatiu que respon a les necessitats i mancances del dret establert en els *Usatges*. Aquest equilibri entre l' adaptació i la innovació pacífica entre el dret vell i nou, per la via del dret comú, és un dels llogres del

redactor de les *Commemoracions de Pere Albert*.

11) El redactor de les *Commemoracions* no tracta de romanitzar el dret feudal sinó de coordinar el *ius proprium* amb el *ius commune*, contemplant el dret romà amb els ulls del romanista medieval i amb una notòria sensibilitat per captar la manera de ser del seu temps. No podia alborar la projecció que, en el futur, tindrien les seves aportacions i, molt menys, intuir, que més tard, les *Commemoracions* passessin a ser norma jurídica oficial. Aquesta obra, que com hem dit, no es redueix en adaptar el dret feudal vigent a la realitat coetània, s'obre a un entrellat normatiu regulador de situacions noves, que dóna peu a les construccions de comentaristes posteriors, com Joan de Socarrats, que, pren i comenta les *Commemoracions* considerant-les com formant part de la normativa vigent.

12) Les *Commemoracions de Pere Albert* també són utilitzades com argument d'autoritat, en els comentaris als *Usatges* per juristes com veiem en Montjuïc i Callis. Aquesta obra té per ells valor de doctrina que els hi serveix per fonamentar i argumentar els seus raonaments sobre el contingut dels *Usatges*.

13) Hem fet referència a l'evident formació romanista del redactor de les *Commemoracions*. Cal afegir els seus profunds coneixements com a canonista. Això li va permetre fer una presentació orgànica, ben trobada de la normativa feudal vigent, encara que el seu contingut no correspongués al dret romà.

14) L'estructura de les *Commemoracions de Pere Albert*, tradicionalment s'ha presentat formada per la unió d'un primer bloc format per 43 capítols, amb els 9 *Casos*. Aquest ordre apareix en molts manuscrits, invertit; fins i tot, en alguns dels còdexs, s'intercalen les *Costumas de Catalunya*. Un anàlisi acurat de les fonts ens fa concloure que

estem davant d' una unitat artificial creada per la tradició jurídica posterior que, amb la denominació genèrica de *Commemoracions*, lliga els *Casos* als 43 capítols de les *Commemoracions*. En un primer moment els *Casos* haurien circulat com un recull independent a la resta de l' articulat de les *Commemoracions*, que, fins i tot, podrien haver estat redactats pel mateix personatge, amb anterioritat o posterioritat, com a conjunt d' usos judicials que resultava més sintètic que les *Commemoracions*.

15) El text de les *Commemoracions* és expositiu de la normativa vigent i es proposa, en forma imperativa, la pròpia interpretació. No manquen capítols on es dona la normativa acudint a l' exposició d' un cas concret, de la que es pot obtenir la norma general a partir de la solució donada, i raonada, del cas.

16) Al presentar en forma normativa els continguts tant dels *Usatges*, com dels costums jurídics vigents, s' amplia la normativa d' aquell cos legal recollint pautes de dret consuetudinari vigents que no hi eren incloses facilitant el coneixement i acomodació de la norma aplicable. Així els actors jurídics podien acudir a les *Commemoracions* com tenint la força impositiva pròpia de la norma jurídica.

17) La sanció oficial de les *Commemoracions de Pere Albert*, en les Corts de Montsó, de l' any 1470, presidides per Joan II, donava nova força a la vigència efectiva que havien tingut des de molt abans. Hom veu la voluntat del monarca en elevar la categoria jurídica de les *Commemoracions* quan en el capítol 21 del porocés de Corts d' aquell any (inèdit), les Corts demanen l' observança de les *Commemoracions* com a "consuetuts" i el monarca les sanciona com a "Constitucions". Coneguda, acceptada i aplicada *de facto* pels tribunals, l' obra gaudia, ja abans de la seva sanció en Corts, d' un respecte legal indiscutit en el món judicial.

El text de les *Commemoracions* fou recollit a la Compilació de 1495, i segons apareix en el seu preàmbul, les *Commemoracions* ja haurien estat matèria objecte de la compilació de 1413-1422. Això implica que el text, hauria quedat fixat a començaments del segle XV.

18) La quantitat de manuscrits de les *Commemoracions*, tant de la tradició llatina com de la catalana, anteriors a les Compilacions oficials és un indicatiu de la gran difusió i acceptació que van tenir poc temps després de la seva redacció i molt abans de la seva sanció oficial. La situació de les *Commemoracions* en els còdexs manuscrits al costat del *Usatges* és una prova de la importància i valor otorgat a l'obra de Pere Albert.

La falta de coincidència entre els redactats dels diferents manuscrits, s'explica en primer lloc, pel fet que, com passa en la majoria dels textos medievals que tingueren gran difusió, les traduccions i les còpies han estat fetes en diferents escriptoris i per mans diverses. Aquesta és una realitat que s'ha d'haurà de treballar a partir de la crítica textual.

19) En les *Commemoracions* s'observa l'ús d'una terminologia variable que es mou entre la tradició genuïnament feudal i la nova empremta dels estudiosos medievals del dret romà. És un reflex del moment de transformació i adaptació amb nous conceptes jurídics importats pel corrent romanista bolonyès. El redactor de les *Commemoracions* és un testimoni actiu d'aquesta realitat, esforçant-se per redefinir el llenguatge feudal amb les possibilitats que li ofereixen els conceptes de dret romà. Aquest fet es tradueix en la gestació d'una estructura jurídica més perfecta, inspirada en criteris romanistes.

EL PENSAMENT JURIDIC EN LES COMMEMORACIONS DE PERE ALBERT.

20) El caràcter pactista dels sobirans catalans es recull en la doctrina feudal de les Commemoracions, el que permet excloure la possibilitat de configurar el poder del comte-rei com el d' un senyor absolut. La figura del *princeps* es presenta com el primer senyor de la jerarquia feudal. En aquest sentit, el redactor és fidel a la terminologia i sentit que la figura del *princeps* té en els *Usatges*. I contribueix a perfilar-la encara més, segons les tendències del dret feudal comú europeu.

21) Les *Commemoracions* recullen fórmules jurídiques típiques pròpies del llenguatge feudal com la "presa de postat", la "ferma de dret", la "fadiga de dret" o l' "emparament del feu", que ja trobem en els *Usatges* i les empra per regular les relacions feudo-vassallàtiques entre els senyor i el castlà i que deriven de la tenència dels castells. Ordenant aquestes relacions de baix a dalt, es pretén consolidar un poder unitari fort presidit per la figura del príncep.

22) El castell és el nucli físic essencial sobre el que girarà tota l' obra, concretament sobre el castell termenat, que és el centre

administratiu i jurídic feudal per excel·lència. Es fa partint de la definició d' aquest tipus de castell, establerta en els *Usatges*. Es recullen i especifiquen les obligacions econòmiques derivades del vincle vassallàtic, com la "questa", la "valença" i les "forcies" o serveis forçats, que significaven tributs i prestacions econòmiques exigibles als habitants dels castells termenats, alhora, que assenyala les sancions econòmiques que calia aplicar en cas d' incompliment, perquè el castell dóna vida i garanteix el funcionament econòmic de l' engranatge feudal, per això s' accentua l' interès per clarificar i obligar a aquestes prestacions econòmiques.

23) Les *Commemoracions* es proposen superar el fraccionament jurisdiccional que comporta el sistema feudal arrelat en l' autotutela. I es fa recolzant la figura de la institució arbitral, radicada en la pràctica judicial catalana, aprofitada per obrir una escletxa de llibertat i de seguretat jurídica, ja que són les parts en conflicte les que, de comú acord, han d' escollir la persona que ha de dirimir la seva controvèrsia. En cas de no haver-hi acord, remet a la figura del príncep o del veguer, al·legant que és "comuna persona" a tots els habitants. Regulació que gira entorn de l' afirmació del principi de "general jurisdicció del príncep" sobre el territori i, alhora, configura una millor estructuració de la pràctica judicial, obrint una via més adequada per garantir més eficaçment la tutela processal.

24) El lligam d' home a home que manté l' engranatge feudal, inserit en la concepció de la supremacia jurisdiccional del príncep, fa que es pugui assentar sobre una base real el sentiment de "pàtria" com element cohesionador dels pobladors dels territoris que reconeix la supremacia del comte-rei com *princeps terrae*. Hi ha una percepció de la formació d' un sentiment nacional com element espiritual bàsic de la identitat socio-política de Catalunya, que amb tant d' esforç s' obria camí per damunt de la fragmentació feudal.

25) El binomi *dominus-vassallus*, fonament de l' estructura feudal, és contemplat a les *Commemoracions* des d' una nova òptica, més propera a la moderna rei-súbdit. La concepció del poder, concentrada en el *Princeps terrae*, dóna lloc a una superació del llenguatge feudal. Malgrat que no ho trobem el concepte més modern de "súbdit", com aquell que està sotmès a una autoritat superior, aquest concepte està germinant en l' ús que fa del terme "vassall".

26) La tinença dels castells a les *Commemoracions*, és el punt de partença. La doctrina feudal introduïda per aquestes fou una valiosa contribució a la pacificació del territori, en un moment de moltes i violentes lluites entre els senyors feudals que maldaven per conservar el poder territorial i jurisdiccional sobre llurs respectius feus. La contribució serà encetar el camí cap un nou ordre polític i jurídic que tenia com a figura vertebradora el *Princeps terrae*, el primer senyor de la jerarquia feudal.

27) La percepció de la importància de mantenir la jerarquia feudal que tenia com a cim el comte-rei fa que, en les *Commemoracions*, es faci especialment èmfasi, com ja hem indicat, en la tinença de castells, en la relació de vassallatge i fidelitat, en la successió feudal, en la responsabilitat criminal del vassall i en qüestions del dret de família com el dot i la tutela; deixant més en segon lloc tot allò que es referia als pagesos.

El redactor no deixa de percebre la situació creada per Ramon Berenguer I i la seva esposa Almodis que girava entorn de la vertebració jeràrquica dels titulars dels poders feudals. A canvi del reconeixement de la primacia dels Comtes de Barcelona, i de que d' una manera o altra els estaven sotmesos i subordinats, els senyors feudals rebien com a contrapartida el poder sobre la pagesia que quedava a merçè dels senyors. Els grans perdedors van ser, donçs, els pagesos. Les *Commemoracions* no entren directament en la dura situació de la pagesia sotmesa als seus senyors. De fet eludeixen entrar en la regulació usàtica dels mals usos i d' altres regulacions que mantenien als remences en una situació d' autèntic

servatge. La seva preocupació constant s'orienta a mantenir la jerarquia feudal del comte-rei i a pacificar els durs enfrontaments entre els barons, però no ha humanitzat la situació dels que estaven en el nivell més baix de l'estratificació socials de llavors.

28) El redactor de les *Commemoracions* és un observador lúcid de la realitat social, política, econòmica i jurídica del seu territori. És el primer jurista que fa la divisió entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova i les defineix geogràficament i jurídicament. Des del punt de vista del dret, exposa els trets que caracteritzaven els habitants de cada una d'elles. Ho fa en forma expositiva i no denota un afavoriment ni una predilecció pel règim més benèvol que es seguia a la Catalunya Nova en comparació amb el més feudalitzat de la Catalunya Vella, on el pes de la tradició feudal havia provocat la pervivència i l'enfortiment dels mals usos senyorials. Aquesta distinció farà fortuna; de fet, la tradició jurídica posterior l'adoptarà com una realitat natural indiscutible.

29) El fet que l'explotació dels pagesos per part de la jerarquia feudal no tingui ressonància en les *Commemoracions* es podria explicar per una insensibilitat davant una situació manifestament injusta i consolidada, i també per la consciència d'impotència per humanitzar un estat de coses consolidat i que certament reclamava un mínim d'humanitat. Les actuacions abusives que els *Usatges* otorguen als senyors sobre els seus vassalls, són solament descrites, mai comentades, en les *Commemoracions*. Això no passa quant tracta de totes aquelles qüestions que podien enfortir el poder del comte-rei. Per altra part, no es va intuir que tal situació ofegava la supremacia del comte de Barcelona, al deixar de, fet, l'exercici efectiu de la dominació sobre els seus súbdits ens mans dels privilegiats senyors feudals, fos quina fos la seva situació en l'escala de subordinació vassallàtica. Cal tenir en compte que l'interès primordial dels que d'alguna manera detentaven el poder, era l'exempció de les diverses contribucions, per abusives que fossin, a les que estaven sotmesos els vassalls i no precisament l'acceptació o el refús de la subordinació respecte del comte de Barcelona, acceptat com a *Princeps* de tot el territori.

30) Les *Commemoracions* assenten la relació de dependència personal i els diversos tipus d' homenatge feudal, sobre els conceptes d' home soliu i d' home no soliu, determinant llurs diferències, deures i obligacions respectives. Amb això, les *Commemoracions* no suposenen un enduriment del règim d' explotació feudal canonitzat en els *Usatges*; s' orienten més aviat a clarificar jurídicament diverses situacions que eren fruit de les relacions feudo-vassallàtiques arrelades des d' antuvi en el Principat. En aquest sentit, el seu redactor és un dels pioners més destacats al fer-se eco de les noves tendències dels cultivadors del dret comú, per elaborar un ordenament jurídic més perfecte, projectant-les en la regulació d' aquelles relacions de dependència personal que tenien origen en el pacte feudal d' essència agrària.

31) Potser l' experiència compartida amb juristes d' altres territoris sota una mateixa realitat feudal i una formació comuna, explica la interacció entre línies de pensament que trobem entre les *Commemoracions* i altres obres de dret feudal. No podem dir que el redactor copia simplement directrius doctrinals d' aquest juristes coetanis; més aviat adapta les tendències dels tractadistes del dret feudal comú a la realitat jurídica particular del Principat, tot i que mantenint un gran respecte pels costums de la terra observats des d' antic i per les institucions feudals consagrades en els *Usatges*.

La preocupació sobre una realitat social semblant, viscuda de diferent manera per aquests juristes, explica l' actitud comuna creadora i renovadora sobre un dret que ja no es corresponia amb la realitat canviant. Dret que exigia una interpretació adequada que el fes idoni per regular les noves situacions jurídiques i que propiciava la formació d' una *doctrina communis* entre juristes de diferents nacionalitats.

32) La distinció entre l' alou -com aquell territori lliure de càrregues senyoriales- i del feu, -que implica una submissió del vassall al seu senyor- és assumida per les *Commemoracions*. Sí bé solament

contempla l' alou comprès dins del castell termenat, sense fer cap referència a l' alou que resta al marge de la jurisdicció senyorial i que, per tant, estaria lliure de les càrregues a favor del senyor. L' alou que es perfila en les *Commemoracions* queda, de fet, inscrit en la submissió vassallàtica, de manera que en la perspectiva de la inclusió de l' alou en el castell termenat, otorga un tractament quasi-feudal del règim alodial, al considerar que l' àloer té obligacions similars a les del feudatari. En la perspectiva de les *Commemoracions* juga la manera de veure la naturalesa de la jurisdicció senyorial: en la faceta de jurisdicció general delegada pel monarca i en l' especial privada que posseeix el senyor i que es projecta en els titulars dels alous.

33) L' aspecte patrimonial i econòmic del contracte feudal sobre el feu, que va guanyant terreny sobre l' aspecte personal, té ressò en les *Commemoracions de Pere Albert*, fidels al respecte vers l' estructura feudal, bé que transformada i orientada cap a la seva superació d' acord amb els nous temps, subratllen el principi ja recollit en els *Usatges* i també assimilat pel dret feudal comú, consistent en la prohibició al feudatari d' alienar el feu sense el consentiment explícit del seu senyor. Principi que es presenta com a clau de volta per garantir la submissió feudal patrimonial vitalícia. Amb l' assimilació d' aquest principi, podem afirmar que és contempla el feu sota una doble realitat: una patrimonial -frenant així els anhels d' independència dels senyors feudals que, pretenien una conversió dels drets sobre els territoris que regien i administraven en virtut del pacte feudal-. Realitat patrimonial que lliga amb la unitat política defensada i dirigida ha assegurar la *summa potestas* del sobirà.

34) Queda clar que de la possessió del feu s' en deriven una sèrie de relacions, i es pretén una regulació ordenada i el més completa possible de totes elles i, ahora es fa un esforç per portar a terme una clarificació i motivació de les diverses situacions que es deriven de la relació feudal

dominus-vassallus .

Sense una preocupació per millorar la situació del serf, com ja hem remarcat, l'estructuració de les normes que s'estableixen en els *Usatges* no porten necessàriament a cap tipus d'humanització de les relacions feudo-vassallàtiques; més encara, en pot resultar un enduriment *de facto*, al guardar més clarificada la penosa situació dels remences i poder fer més efectiva, per la via jurisdiccional, l'aplicació dels "mals usos" i de les altres càrregues que pesaven sobre els serfs, amb poques esperances pels més oprimits per alliberar-se del jou dels seus respectius senyors. S'admeten així determinades situacions de servitud que avui no serien acceptables, ni acceptades.

35) Les *Commemoracions* desenvolupen jurídicament les matèries de tipus patrimonial; en canvi, resten mudes davant els temes criminals, amb l'excepció del delictes de traïció del vassall envers el seu senyor, i els d'aquells mals usos que són degradants de la dignitat de la persona. Com ja hem dit, és ben possible que davant la impossibilitat de modificar les prescripcions usàtiques, tant dures, i en consciència injustificables, massa arrelades pel pes de la tradició feudal, es prefereix callar.

36) El nostre text recupera de la terminologia romana els mots "emfiteusi" i "emfiteuta" i els utilitza com a sinònims de "cens" i "censaler" que són els vocables que fan servir els *Usatges*. Procura introduir la figura de l'emfiteusi, encara que el vincle feudal de causa personal es presentava amb una força i rigidesa que no casava bé amb la major fluïdesa que comportava l'*emphyteusi* romana de base patrimonial-real. Sobre la terminologia tradicional catalana del "cens" s'insereix la romana, reintruduída pel redactor.

Quan passats més de dos segles, més tard Ferran II el Catòlic vol resoldre el gravíssim problema de la sublevació dels remences, no ha d'inventar una solució nova. Pot partir de la pràctica emfitèutica ancorada en el cens tradicional català, per trobar el camí per resoldre l'espinesa qüestió. Això explica en bona part l'èxit de la via de solució adaptada en la

Sentència Arbitral de Guadalupe (1486). A les *Commemoracions* tenim, amb molts anys d'antelació, el que va fer possible l'obertura, a finals del segle XV, a una nova vertebració social catalana.

37) El concepte usàtic de traïció s'aplica al vassall que contradia la "postat" del senyor i que s'ha originat en el jurament de fidelitat. Però tot i mantenir la regulació usàtica, l'explicita a altres supòsits i subjectes com és el tutor del menor que es nega a prestar fidelitat al seu senyor, per estar el tutor subrogat en el lloc del pupil.

La distinció que fan els *Usatges* entre "bausia" i "fellonia" es trasllada a les *Commemoracions*. Partint de la "bausia" com la traïció del vassall envers el senyor per trencament del jurament de fidelitat, mentre que la "fellonia" és considerada com la manca de lleialtat o ofensa greu del vassall al seu senyor. Les *Commemoracions* extenen a l'àmbit de la segona al cas del fill deslleial al pare. Es manté doncs, la forma jeràrquica feudal que en definitiva comporta la supremacia del comte-rei.

38) La successió feudal és tractada a partir de la seva concepció de feu com una unitat patrimonial que s'ha de preservar a fi d'assegurar l'equilibri econòmic i la perpetuació de la submissió feudal. La indivisibilitat del feu, que s'ha vist com el germen de la institució de l'hereu i la pubilla, és refermada en les *Commemoracions*, des d'aquesta perspectiva, s'estableixen una sèrie de requisits per portar-la a terme, entre els quals es compta l'acceptació de l'herència. En el nostre text trobem per primera vegada el nom "heretament" que s'estén a la transmissió patrimonial de pares a fills amb caràcter vitalici.

39) Les *Commemoracions* també tractaran les institucions del dot i de la tutela, partint del dret romà. De patró romà és també la distinció, que no és present en els *Usatges*, sobre els bens dotals i els bens parafernals que s'insereixen per les *Commemoracions* en la regulació jurídica existent. L'acoblement adequat i harmònic en el text usàtic i la necessitat

de cubrir un àmbit que havia de ser regulat, com en aquest cas, donen la raó a l' acceptació d' aquesta obra com a text normatiu, primer *de facto* i després *de iure*.

40) Les *convenientiae*, antics mecanismes jurídics establerts entre els nobles feudals per regular privadament les seves relacions jurídiques, es presenten a les *Commemoracions* com a plenament vigents, més encara, es consideren com un mitjà dirigit a consolidar el poder hegemòmic jurídic i polític que s' atribueix al sobirà. La redacció per escrit, en carta pública, del pacte feudal, que proposen les *Commemoracions* responen al seu interès per revestir de seguretat jurídica el conveni entre les parts, fent que la prova documental en el possible litigi tingui un valor rellevant i que, en cas de controvèrsia, els actors jurídics el puguin invocar. L' activitat judicial, també té en compte les cartes públiques a l' hora de jutjar sobre un cas feudal. El valor que otorguen les *Commemoracions* a la redacció per escrit del pacte és tal, que s' afirmarà que aquests, en molts casos, passen per davant del costum, "ús" o "observància de Catalunya", -mots que s' utilitzen també com a sinònims del costum-. Aquesta positura respon a la valoració que el corrent romanista donava a l' escriptura.

41) En l' afany per donar rellevància al costum de la terra, s' afirmarà que aquest és semblant a la llei, reivindicant sovint el seu valor al llarg del capítol de la seva obra. Des d' aquesta perspectiva, les *Commemoracions* són fidels al reconeixement que els *Usatges* otorguen al costum com a font creadora del dret. Aplega costums feudals que es troben en els *Usatges* i també molts d' altres que no hi són. Les Corts de Montsó de 1470, donaran un relleu especial a les *Commemoracions* al ser aprovades, com hem dit, en el capítol 21. S' ha donat així un revestiment legal al recull consuetudinari que farà que adquireixi un caràcter obligatori i general per tot el Principat. El mateix títol de l' articulat de les *Commemoracions*: "Costumas Generals de Catalunya" ja és un indicatiu per comprendre l' abast i la intencionalitat de la seva aplicació.

42) Les *Commemoracions* no esgoten el contingut dels *Usatges*, sinó que tracten d' una temàtica més reduïda però no menys important, al buscar la vertebració dels poders feudals per situar al vèrtex d' aquesta jerarquia a la Casa Comtal de Barcelona, es capta el sentit radical que té títol de *princeps terrae* que s' otorgà a Ramon Berenguer IV, qui no sent la necessitat del títol de rei com a sobirà de Catalunya.

Importa subratllar, com ja hem indicat, que la visió del príncep, com un autèntic sobirà que encapçala l' organització comtal catalana, respon a l'afany d' articular una estructura de poder sòlida a Catalunya que fa girar entorn del cap de la Casa Comtal de Barcelona.

43) Les *Commemoracions* dibuixen els eixos del poder del *Princeps terrae*: poder de general jurisdicció i d' administració sobre el seu territori. Es consoliden aquests principis a partir d' una exposició ordenada i sistemàtica del règim jurídic del feu, parant especial atenció en aspectes concrets de les relacions feudo-vassallàtiques que tenien com origen el pacte feudal, amb l' objectiu d' enfortir la jurisdicció general del *princeps terrae* com a *dominus superior* i *caput regnum* sobre els naturals del territori que s' anomena "pàtria" i "Catalunya".

44) Les relacions feudals entre el *dominus* i el *vassallus*, amb els deures i obligacions derivades del pacte feudal, són la via que utilitzen per elaborar una teoria política nova sota la influència del dret romà de la Recepció. Es a través del plantejament de problemes i l' exposició de solucions raonades a les relacions feudo-vassallàtiques com es va donant cos a una concepció política i jurídica del Principat organitzada sota la figura del *princeps terrae*. Un exemple clar, és com resol el supòsit en que el vassall ha prestat homenatge a diversos senyors i aquests entren en guerra, on s' estableix que sempre serà prioritari l' ajut al príncep. Hom veu una manifestació del dret de general jurisdicció que té el *princeps terrae* sobre els naturals del territori.

45) Mitjançant el principi de “raó de pública utilitat”, es legitima al monarca cristià a dur a terme certes accions, com poder convocar a la guerra per defensar dels seus enemics el territori. Aquest, d’acord amb la nova concepció objectiva del dret - *ratio scripta* subordinada al dret natural- podrà obligar als naturals del territori (comuns), perquè hi ha una finaltat justa. Perquè al monarca, d’acord amb els plantejaments del iuscentrisme polític de l’ època, li correspon fer actuar la justícia de Déu a la terra mitjançant la llei positiva.

